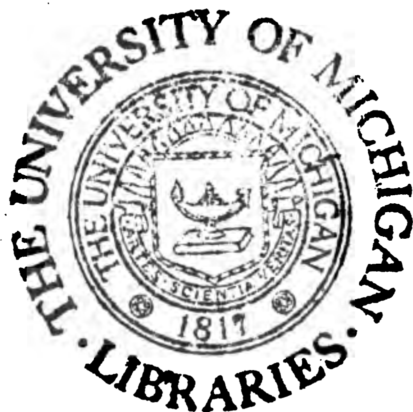

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

R

Tato „Sbírka spisů pro mládež“

obsahuje v číslech nejnovějších (dřívější oznámena na číslech předešlých):

Číslo XXXIII.: O šelmách medvědovitých. Sestavil K. Starý, professor vyšší dívčí školy. Cena 60 h.

Číslo XXXIV.: Pomněnky. Slova do památníku a k rozličným příležitostem mládeži z různých spisů vybral Mat. Václavek. Cena 56 h.

Číslo XXXV.: Za vlasť! Povídka z dějin studentských. Pro dospělou mládež napsal A. Dostál. Cena 60 h.

Číslo XXXVI.: Jen poctivě! Povídka ze studentského života. Pro dospělou mládež napsal A. Dostál. Cena 60 h.

Číslo XXXVII.: Tělocvičné hry pro školy. Napsal J. Klenka, učitel při c. k. ústavě učitelském. Svazek I.: Hry bez nářadí. Druhé, přepracované vydání. Cena 56 h.

Číslo XXXVIII.: Tělocvičné hry pro školy. Napsal J. Klenka, učitel při c. k. ústavě učitel. Sv. II.: Hry s nářadím. Třetí, přepracov. vydání. Cena 90 h.

Číslo XXXIX.: Za uměním. Obrázek ze života českého umělce. Dospívající mládeži napsal F. J. Andrlík. Se 4 obr. Cena 92 h.

Číslo XL.: České bájky. Na základě českých přísloví napsal Fr. Patočka, professor gymnasijní. Cena 1 K 10 h, váz. 1 K 50 h.

Číslo XLI.: Vodník z Podkrkonoší. Původní národní pověsti. Vypravuje J. K. Hraše, Cena 1 K 30 h, stkv. váz. 1 K 70 h.

Číslo XLII.: Po boji vítězství! Povídka pro mládež dospívající. Napsal L. Benýšek. Cena 1 K 30 h.

Číslo XLIII.: Dobrodinci lidstva. Črty ze života světoznámých mužů, kteří získali si o lidstvo nepomíjející zásluhy. Líčí F. J. Andrlík. Cena 1 K 20 h, stkv. váz. v plátně 2 K 20 h.

Číslo XLIV.: Pohádky. Napsala B. Studničková. Cena 90 h, stkv. váz. 1 K 30 h.

Číslo XLV.: Slunce i mračna. Pětadvacet povídek o dětech pro děti. Napsal Dr. J. Košín (J. K. z Radostova). S 27 obr. Cena 1 K 60 h, sktv. váz. 2 K.

Číslo XLVI,: Stromky rovné a křivé. Šestadvacet povídek o dětech pro děti. Napsal Dr. J. Košín (J. K. z Radostova). S 28 obr. Cena 1 K 60 h stkv. váz. 2 K.

Číslo XLVII.: Květy plné i hluché. Šestadvacet povídek o dětech pro děti. Napsal Dr. J. Košín (J. K. z Radostova). S 33 obr. Cena 1 K 60 h stkv. váz. 2 K.

Číslo XLVIII.: Pšenice a koukol. Šestadvacet povídek o dětech pro děti. Napsal Dr. J. Košín (J. K. z Radostova). S 27 obr. Cena 1 K 60 h, stkv. váz. 2 K.

Číslo XLIX.: Nejnovější pohádky. Napsal Dr. J. Košín (J. K. z Radostova). Cena 1 K 20 h, stkv. váz. 1 K 60 h.

Číslo L.: Nové pohádky. Podává B. Klimšová. Cena 80 h, stkv. váz. 1 K.

Číslo LI.: Z poutí mládí. Obrázky pro mládež. Napsal A. Dostál.

Číslo LII.: České pohádky a pověsti. Vypravuje J. K. Hraše. Cena 1 K 40 h, váz. 2 K.

Číslo LIII.: Z lesnatých končin. Tři povídky z prázdnin. Vypravuje L. Benýšek.

Číslo LV.: Obrázky z Francie. Pro mládež upravil Dr. J. Guth.

Číslo LVI.: Pod sluncem jihu. Pro mládež upravil Dr. J. Guth.

Číslo LVII.: Obrázky z Řecka. Pro mládež upravil Dr. J. Guth.

Vazby obyčejné (výše uvedené jsou vazby stkvostné, za dárky určené) opatřují se dle přání co nejlevněji (hřbet a rohy v plátně po 15–20 h, v kůži po 20—30 h, dle tloušťky knih a dle úpravy vazby) a co nejrychleji.

Sbírka spisů pro mládež

vynikajících českých spisovatelů.

Čís. LIV.

F. V. VYKOUKAL:

Rok v starodávných slavnostech našeho lidu.

V PRAZE.
Nakladatel Dr. FRANT. BAČKOVSKÝ, knihkupec.
1901.

ROK

V STARODÁVNÝCH SLAVNOSTECH

NAŠEHO LIDU.

Pro mládež upravil

F. V. VYKOUKAL.

V PRAZE.

Nakladatel Dr. FRANT. BAČKOVSKÝ, knihkupec.

1901.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze.

ÚVOD.

Národ od národa lišíval se druhdy netoliko řečí, jako dosud, ale i povahou, náboženstvím, krojem, zařízením a výzdobou příbytků, zejména však názory, jež měl o přírodě a jejích zjevech. Názory tyto jevily se mimo jiné též ve slavnostech, jež celý národ anebo značná část jeho konala v určitých dobách a způsobem ustáleným. Prodlením věků slavnosti ty ovšem se měnily a s rostoucí vzdělaností znenáhla mizely, až se v našich dobách z nich zachovaly toliko skrovné zbytky. Ale i ty zbytky důležito jest poznati, neboť jest v nich cenný příspěvek k seznání kmenové význačnosti národa.

Naše mládež většinou již nezná kromě pouhých jmen starodávných slavností téměř ničeho z toho, co bavívalo a těšívalo naše otce a dědy. Kniha tato má mladé čtenářstvo naše alespoň poněkud poučiti o tom, jak druhdy bývalo . . . Z té příčiny přibrány jsou sem mimo rozpravy tiskem již vydané také rozpravy nové, a pro lepší rozhled ve mnohých statích srovnány jsou obyčeje naše s jinými, zejména slovanskými, i vyložen též jejich původ.

V PRAZE v prosinci 1900.

Na svatého Mikuláše.

Pověst vypravuje o sv. Mikuláši, že kdysi, když jako biskup šel městem, v němž sídlil, zaslechl v kterémsi domku bědování tří dcer, jimž hrozilo kruté neštěstí proto, že otec jejich neměl peněz, jichž bylo třeba na jejich svatbu. Lidumilný biskup nerozmýšleje se hodil otevřeným oknem váček peněz zarmoucené rodině, která tím byla zachráněna. Od těch dob prý šířila se úcta k štědrému biskupu Mikuláši, a během let stal se světec tento milým patronem dítek po všem světě křesťanském. Jeho svátek — 6. prosince — jest dětem vítán jako utěšená předzvěst Vánoc; radost pak, která plyne z jeho štědrosti, jest stejně rozšířena v Praze jako v kterékoli vísce podhorské. Jiné slavnosti a svátky již dávno pozbyly dřívějšího lesku — sv. Mikuláš však jistě se bude po všecky věky těšiti úctě a oblibě neztenčené. Úcty požívá vlastně i v jiném směru; jestiť mu zasvěceno v Čechách 114 chrámů.

Ve velikých městech arci se nám Mikulášská slavnost značně změnila. Známkou její dnes jsou

hlavně četné krámy a boudy, v nichž jest vyloženo nejrůznější zboží k nadílce Mikulášské. Mimo hračky všeho druhu jsou tu hlavně cukrovinky a pamlsky ovocné, a mezi tím vážně trčí na stolcích papíroví Mikuláši a černí, ohyzdní čerti. Zástup prodavaček nabízí také — březové metly; ale těch se nikdo neleká, — jsouť vyzdobeny pozlátkem a papírovými růžemi, — tedy není jejich cílem výprask.

Jinak bývalo a dosud bývá na venkově. Tam přicházívá do rodin, kde jsou menší děti, sv. Mikuláš, za nějž se někdo ze známých převlékne, v průvodu anděla, který cinká zvonečkem, a čerta, který stále poskakuje, řetězem řinčí a mrská zvláště čeládku metlou velmi důkladnou. Přestrojený Mikuláš ptá se domácích na děti, jsou-li hodny, jak se chovají a jak se učí. Napomíná bázlivce, který ze strachu před jeho berlou a koudelovým vousem zalezl kamsi do kouta nebo se skrývá za maminčinu sukni, a chválí ty, kteří zřetelně a plynně odpovídají. Zejména ptá se dětí: „Umíš se modliti?“ a vyslýchá, umějí-li své dětské modlitby řádně odříkávati. Kdo dobře odpovídá, tomu naděluje z darů, jež mu anděl nosí na míse nebo v košíčku. Kdo neumí odpovídati, dostane také dar — syrový brambor, a má za to potom posměch všech domácích nádavkem.

Obecným zvykem jest, že dítky večer před sv. Mikulášem, než jdou spat, zavěšují si do okna punčošku, nebo kladou talíř, aby jim tam sv. biskup, až dnes půjde kolem, něčeho nadělil. A svatý biskup jest opravdu tak hodný, že i v nejchudší chatě naleznou

dítky ráno alespoň nějaké jablíčko a laciný mlsek; a zapomněl-li podívati se na okno a naděliti, jen děti samy jsou tím vinny, — rozhněvalyť ho, nechovajíce se dobře.

Slaviti sv. Mikuláše bývalo v Čechách, pokud jsou o tom zachovány zprávy, v obyčeji již v století XV. Tenkráte i později pořádaly pražské školy okázalé průvody městem, vodíce biskupa s hojnou družinou „rytířů svatomikulášských“. S jakou nádherou místy průvod se dál, vysvítá ze zákazu, který dán byl již v polovici XV. stol. správcům školním, aby „rytíři“ v průvodech zmíněných nejezdili na koních (jezdívali však i na vozích), aby zanechali nádherných rouch a ozdob a hlučného vystupování. Ale zákazy, i když byly obnoveny, málo byly platny.

Také na venkově nebyla slavnost sv. Mikuláše neznáma. V Jindřichově Hradci sv. Mikuláš druhdy také jezdíval. Koně měl sice jen dělaného, ale za to měl četnou družinu andělů, vojáků, čertů, židů, mastičkářů a jiných přestrojenců.

Podobá se, že na svátek sv. Mikuláše byly přeneseny nějaké obyčeje dávnější. Byly o tom vysloveny různé domněnky, z nichž však nelze dobrati se něčeho určitého. Však i bez toho bude sv. Mikuláš mládeži vždy hostem vítaným.

Štědrý den na našem venkově.

V dlouhé řadě svátků, jež jsou na celý rok sestaveny a zapsány v kalendáři, není ani jediného, na který by se všichni lidé bez rozdílu tolik těšili jako na Vánoce. Mladí i staří, bohatí i chudí, vznešení i prostí radostně chystají se na krásné svátky zimní. Ale celé Vánoce neměly by půvabu, kdyby nebylo v nich — Štědrého dne.

Štědrý den jest takořka májem zimy. Jako v máji příroda se odívá v čarovný háv svůj, jako z její hrudi ozývají se nejlíbeznější zpěvy, tak na Štědrý den zatřpytí se ztuhlý povrch země miliony bleskotných květů krystalových, a vánkové i větrové roznášejí svou hbitou perutí v širou dáli velebnou píseň, jakou rozezvučí se i studený kov zvonův, i vřelé srdce nesčetných zástupů lidstva. O Štědrém dnu sloučila se významná slavnost církevní nejúžeji i nejladněji se starodávným podáním lidovým, a ze spolku toho vyrůstají něžné květy přerozmanitých, zajímavých obyčejů.

V ten den náš venkovan stýká se také nejtěsněji se vším, co z veškeré přírody nejblíže se ho týká, skládá se sebe pána a hospodáře a jeví se spíše sta-

rostlivým přítelem i vlídným rádcem. Doufá však také, že mu tajemné síly přírodní v tento čas oznámí nejbližší budoucnost, po níž se tedy opět a opět dotazuje.

Ku podivu! Štědrý den přece vlastně jako jiný den — neníť ani zasvěceným svátkem — a přece jakoby kouzlo jakési prostíralo nad námi svou tajůplnou síť, nálada sváteční dostavuje se sama sebou. Děti vesnické, ať v chudinké chatrči, ať v bohatém statku selském, vstanou dnes jistě o hezkou chvíli dříve než jindy, touha a radost burcuje je s lože — a přece snad není pro ně uchystán nijaký „Ježíšek", nečeká jich nijaký zvláštní dárek jako děti městské. Ale nebylo by těžké uhodnouti, kde jest z toho dne radost upřímnější.

O dobytek starají se venkované v ten den velmi pečlivě. Hned časně ráno před dojením dají každé krávě kousek kaše, větvičku routy a tři ječné klasy a tak je spraví na celý rok. — Koním, aby byli bujní, kouří hospodář z rána do chřípí, klada na uhlí síru a koru březovou. Domácí dcerka nebo hospodyně, jdouc ráno sypat drůbeži, míchá ode všeho obilí, které se na statku seje, po přehršti, se slovy: „Míchám, míchám samé vejce" Směs ta dá se slepicím, aby hojně nesly. Jinde dávají z téže příčiny slepicím hrachu, jehož zrnka při tom mají býti podobou vajec. Kolem poledne dostanou slepice a holubi podruhé zrní, ale to se jim nasype do obruče nebo do kruhu, utvořeného ze řetězu (jejž sňali s vozu), aby slepice nezanášely a holubi nezaletovali. Kohout, husák a kačer dostanou česneku, aby byli bujní, psa nad to vystrčí

někudy po zpátku oknem na dvůr, aby byl ostražitý a nebál se ani čerta.

Hospodář záhy z rána pozoruje také počasí. Zrak jeho nejdříve padne na sad, a v malé chvíli stojí již statný muž, jehož trocha zimy nezalekne, uprostřed holého stromoví; však bylo beztoho nutno přesvědčiti se, zda vrátka nezamrzla, dnes budou se otvírati ještě kolikráte! Za sadem táhne se kus louky a dále jdou pole až k lesu. Odtud zavane pojednou silný vítr, zahraje si suchou metlicí a zasviští v prázdných korunách stromových.

Náš hospodář při této neladné hudbě větrové pokyvuje si spokojeně hlavou, vyčítář z ní pro sebe, že bude obilí příštího roku dobře v ceně. Je-li poklidno a jsou-li větvičky stromové obaleny bělostkvoucím jíním, předpovídá hospodář, že se budoucně urodí mnoho ovoce.

V domě mají ženské zatím ruce plny práce. Arci není to práce taková jako v městě, kde tou dobou jeví se i na ulici zimničný ruch, ani jedni jdou nakoupit ještě v poslední chvíli nutných dárkův a jiní vycházejí hledat nových a nových pamlsků na stůl vánoční. Venkovská hospodyně uvádí tou dobou do pořádku po domě vše, co dříve nemohlo býti poklizeno. Světnice byla ovšem již dříve vybílena, také podlahy jsou řádně vymyty, a zatím nasypáno na ně slámy nebo čistého písku, aby se do svátků nezašlapaly. Mnoho starostí dá ženským pečení vánoček; k němu soustředěna je všechna pozornost a píle dorostlých ženských, co jich jen jest v domě. Hospodyně,

když těsto vyválela a jednotlivé prameny do vánoček zapletla, vybíhá do zahrady a utírá si ruce těstem zamazané o stromy, aby se urodilo hojně ovoce. Vánočku čili štědrovku dostane především hospodář, aby se mu příštím rokem všechno obilí dobře zdařilo. Také čeledínové a děvečky dostanou po veliké vánočce. Pro celou rodinu pak napeče se několik vánoček společných; pokud jsou, leží stále jedna na stole a podává se příchozím, aby si ukrojili, na uvítanou, právě tak jako jindy chléb. Služební dostanou nad to na Boží Hod i jiného pečiva drobného a výsluhu od oběda, aby mohli donésti svým rodičům.

K obědu se o Štědrý den nezasedá, neboť se zachovává přísný půst, který jest ostatně dobrou průpravou k tučnější večeři. Také dítky musí se podrobiti tomuto pravidlu, a neodbytné prosby jejich vynesou jim leda, že tu a tam jest jim dovoleno vyškrabati si kastrol od povidel nebo třeného máku, a že dostanou nějakou tu topinku, která prý v ten den jest dobrým lékem proti osypkám a vyrážkám. Za odměnu postu slibuje jim matka, že spatří zlatá prasátka běhati po zdi. Malí neposedové utiší se na chvilku a sledují matný odlesk plamene, těkající po stěně, ale brzy se jejich kučeravé hlavičky otočí po matce s otázkou: „A kde jsou ta zlatá prasátka, abychom si je chytili?“ — — Děje se vám při tom, milá robata, jako lidem, kteří se celý život honí za klamným přeludem štěstí, ale vždy lapají jen pouhý stín.

Pomalu snáší se nad krajinkou soumrak, opozdilý chodec chvátá pod útulný krov, i větérek ustál ve své

laškovné hře, jenom z nízkých komínů vinou se vysoké sloupy bělavého dýmu. Posvátný klid zavládne dědinou, veliká chvíle sváteční nastává.

V našem domě jsou již všichni shromážděni ve světnici, hospodář již dávno odložil dýmku, svou nerozlučnou společnici, a čeledín, který právě do stáje nanosil vody k nápoji, hřeje se u širokých kamen kachlových. Děti vyběhnou ještě na zahradu se slamou a povřísly v rukou. Pobíhajíce od stromu ke stromu ovazují je a zvou je k štědré večeři. Jakmile se vrátí, oznamují matce, že již hvězdička vyšla, že se již může sedati k večeři. Ano, to se snadno řekne — ale hospodyně musí dnes míti všecky pokrmy pohotově na stole, nesmíť vstáti od stolu, nechce-li, aby jí slepice zanášely. Ostatně ráda slyší, že jest dnes nebe plno hvězd — jestiť to znamením, že jí drůbež hojně ponese. Také hospodář těší se, je-li na Štědrý večer jasno — neboť „světlé Vánoce — tmavé stodoly — tmavé Vánoce — světlé stodoly“.

Konečně hospodyně ohlašuje, že jest večeře hotova. Děti hrnou se na svá místa, ale hospodář počítá, nebude-li stolujících lichý počet, jinak by si někam poslal pro hostě. Než si sednou, stoupají bosou nohou na sekyru na zemi ležící — aby jim v příštím roce nohy nebolavěly. A tu již hospodyně nese velikou mísu kouřící se polévky, a to buď rybí buď zapražené se svítkem; hospodář vstává, žehná se křížem, a světnicí zní stará modlitba: „Oči všech doufají v Tebe, Hospodine, a Ty jim dáváš pokrm v čas příhodný.“ Ostatní stojíce šeptem doprovázejí předříkávajícího.

Dozní závěrek modlitby — „stolu nebeského rač nás účastny učiniti, Kriste, králi věčné slávy, amen.“ — „Tak nám požehnej Pán Bůh vespolek všim dobrým, abychom se tu za rok zase všichni ve zdraví shledali,“ — přeje hospodář sedaje, a ostatní z hloubi srdce odpovídají: „Dejž to Pán Bůh.“

Děti rozžehly si zatím třínohé svíčičky, jež jim otec z městečka schválně dal přinésti, a postavily je před své talíře. Pozorují, komu světýlko dříve shasne, — ten dřív zemře. — Hleďte, těm maličkým stačí barevná svíčička na radost právě takovou, jakou spůsobuje v bohatých domech městských nádherný stromek vánoční, obložený drahocennými dary. Vánoční stromek klestí si na náš venkov pozvolna cestu teprve v letech posledních; naši předkové ho neznali a tedy dítkám svým ani dárků štědrovečerních nedávali. Ale svíčičku, byť sebe tenčí, sebe nepatrnější, musilo míti i dítě chuďasovo — z jejího světla linul se milý jas ve skromnou duši dětskou, z ní padala záře na celou rodinu, v níž zračila se alespoň v tu chvíli spokojenost a štěstí.

Po polévce ožije u stolu zase utuchlý hovor. Ten onen pátrá, sedí-li dobře: nesmí totiž na Štědrý večer seděti ani předem ani zadem přímo proti dveřím, sice ho toho roku ponesou na hřbitov. Ohlížejí se také po svých stínech: kdo má stíny dva, zemře do roka. Totéž se stane tomu, kdo by, utíraje svíci, ji shasil. Někteří podstrkují si pod ubrus (dnes pokryje hospodyně stůl božíhodovým bílým ubrusem) pod svůj talíř peníze, aby se jich po celý rok držely. — Kdo by se

díval na stolovníky přes rameno, drže za kliku u dveří, uvidí bez hlavy toho, kdo v roce svět opustí.

Tabule štědrovečerní jest sice hojná, ale zvláštních lahůdek ani pamlsků na ní není. Je-li jen poněkud možno, opatří hospodyně rybu, která v krajině, kde není řeky, jinak celý rok nepřijde na stůl. Mimo to jest štědrovečerním jídlem houbovník („kuba"), hrubá krupice vařená a smíchaná se sušenými houbami, hlavně však „svarba", totiž směs velikých krup ječných a hrachu. Piva se pije několik džbánkův, a dostane po sklenici také čeládka, která s rodinou, starým řádem se řídící, stoluje pohromadě. Ženské navaří si obyčejně také kávy. Na konec načne se vánočka, hospodyně donese jablek a ořechův, oddělí dětem i čeládce a postaví ostatek ke společné potřebě na stůl.

V tom, slyš, před oknem zavzní zvuk trouby pastýřské, a potom ozve se i koleda. To přišel obecní pastýř přát domácím veselých svátkův a božího požehnání na celý rok. Dostane za to od hospodyně buď řádný kus vánočky buď, a to častěji, veliké koláče, natřené povidly nebo mákem — a hospodář přidá mu také nějaký groš, aby si koupil něčeho „pro zahřáti".

Když domácí povečeřeli, vzpomínají také na své dobroděje z přírody. Děvečka nese na dvůr kousek štědrovky, půl jablka a půl ořechu, a metá tuto výsluhu do studny se slovy: „Studničko, studničko, nesu ti štědrého večera, abys nám dobrou vodu dávala." Do vzduchu nebo na vítr hází se hrst mouky, aby Meluzina, majíc z čeho uvařiti svým dětem kašičku,

neskučela a do oken nezalétala. Rybí kosti házejí se z části do ohně, ale obyčejně zakopávají je na zahradě pod stromy, aby byly úrodny. Drobty a zbytky po stole rozházené i s kostmi rybími zahrabávají se rovněž na zahradě, a na jaře vykvete z nich řimbaba, dobrý lék prý proti psotníku. Děti, nebyly-li před večeří na sadě stromů ovazovat, vybíhají tam nyní, třesou stromy a volají: „Stromečku, vstávej, ovoce dávej, je Štědrý den!“ — Zbytků z večeře dostane se také kravám, aby dávaly celý rok hojně mléka. V chlévě jest prý o půlnoci slyšeti všecka hovádka spolu rozmlouvati, ale kdo by je poslouchal, zle by se mu vedlo.

Ve světnici i mimo ni provozuje se po večeři hadačství a věštění nejrůznějšího druhu. Staří mladí vyzvídají, budou-li příští rok ještě živi. Kdo rozloupne první ořech prázdný a kdo, překrojiv jablko na příč, spatří místo hvězdy kříž, nedočká se příštích Vánoc. Kdo si dá pod ořechovou skořápku špetku soli, a sůl se do rána na stole rozplyne, také zemře do roka. Aby se dověděli, jak se jim povede, poklopí tři talíře a kladou pod jeden chléb, pod druhý peníze a pod třetí hlínu. Kdo si potom odkryje chléb, bude míti celý rok co jísti, kdo peníze, toho se budou celý rok držeti, kdo hlínu, ten zemře nebo bude třiti bídu s nouzí. Kdo se po celý den postil, jde po večeři na poslechy; podle hřmotu nebo zvuku, jaký uslyší, hádá, co ho čeká: sbíjení prken věští mu smrt, hudba svatbu a p. Totéž lze vyzkoumati, díváme-li se tou dobou do tmavé peci, jenže tam mimo různé zvuky i zraku

zjevují se znamení: spatříme-li mrtvolu, zemře někdo z rodiny, ukáže-li se oheň, vyhoří dům a pod. Zkouška, kdo koho přežije, děje se takto. Přinesou velikou mísu, naplněnou vodou, a sem pouštějí po skořápce s hořící svíčičkou: čí světlo nejdříve shasne, ten nejdříve zemře, čí skořápka odpluje nejdále od kraje, ten se dostane nejdále od domova.

Četné jsou také prostředky, kterými hospodář snaží se dověděti, jak a co se mu urodí a jaké bude počasí v nastávajícím roce. Vezme na př. nůž, přiváže k němu s jedné strany kousek chleba, s druhé kousek vánočky a zabodne nůž do trámu ve stropě. Vrátě se na Boží Hod z velké, podívá se, na které straně nůž zrezavěl; stalo-li se to u chleba, urodí se žito — u vánočky, zvede se pšenice. Ale v některých krajinách v tomto případě značí rez snětivost obilí a tedy jeho nezdar. Bude-li suchý nebo mokrý rok, o tom přesvědčuje se náš rolník takto: sloupe s cibule dvanáct lupenů, postaví je řadou a dá do každého špetku soli. Každý lupen představuje měsíc v roce: na kterém se sůl do rána rozpustí, v tom měsíci bude mnoho dešťů, kde zůstane, v tom bude sucho.

Asi po hodince přijde návštěvou některý soused a přivede i jiné známé, aby se s hospodářem pobavili, „než půjdou do toho božího kostelíčka“. Rozumí se, že jsou vítáni.

Tak v zábavě a zkoušení nejisté budoucnosti uplyne utěšený večer, a najednou promluví do tajemného ticha nočního vážný, dumný souzvuk zvonů s vížky kostelní.

Ten zvuk učiní rázem konec všem hrám, a staří mladí chvatně chystají se do kostela na půlnoční; jen nejmenší děti a s nimi někdo, kdo by hlídal stavení, zůstane doma. Celá dědina ožije jako v nejslunnější neděli jarní. Cestičky ve sněhu vyšlapané jsou plny zbožných věřících, a na cestách od přifařených obcí kmitá se svítilna za svítilnou, a za každou vykračuje zástup poutníků. Pojmou-li skrovné prostory vesnického chrámku všecky ty davy?

Za hodnou chvíli odzvoní podruhé a snad i potřetí. Za kostelníkem ozve se pastýřský roh, ohlašuje hodinu dvanáctou. Hned po té spustí na kruchtě varhany plným, mohutným souzvukem, a za okamžik zní již všecek chrámek radostnou písní: „Narodil se Kristus Pán — veselme se.“ Jásavé ty zvuky zalétají v tišinu noční, větérek nese je přes sněhové pláně, zaváté chatrče i rozlehlé lesy, a lidstvu i vší přírodě ohlašují ty zvuky andělské poselství míru, pokoje a lásky.

Koleda u nás i jinde.

I.

„Hlas zvonů táhne nad závějí,
kdes v dálce tiše zaniká;
dnes všecky struny v srdci znějí,
neb mladost se jich dotýká.
— — — — — — — —
A staré písně v duši znějí
a s nimi jdou sny jesliček
kol hlavy mé, jak ve závěji
hlas tratících se rolniček.“

Jar. Vrchlický.

Těžko bylo by asi vypočísti všecky básníky, kteří zalétajíce duchem v doby útlého mládí svého, věnovali vřelou vzpomínku také době vánoční; jestiť zajisté doba ta tak zvláště milá, že srdce jen poněkud vroucněji cítící nemůže se jí vyhnouti, ale naopak nejraději u ní prodlévá. Podivno, v čem to kouzlo spočívá! Příroda dřímá spánkem tichým, nerušeným, nikde není sledu po jejím životě; lesy, jichž temnému ševelu prý jen básníci rozumějí, jsou němy, na pláních a nivách místo démantů ranní rosy září krystaly sněhové, oslepující nás, vyšlehne-li na ně z šedých, zakalených nebes zlatý paprsek sluneční. A také ty dědinky jsou

tichy jako po vymření, jen kouř, jenž tu a tam z učadlých komínů pomalu vzhůru se béře, svědčí zřejmě, že tam neutuchnul čilý život lidský. A přece zdá se nám, že cosi vznešeného, velebného vznáší se takořka ve vzduchu, co sahá nám k srdci, co zahání z našeho nitra všechen trud, co ničí všechnu zlobu, co ladí nás k lásce a radosti. Jestliže kdy, jest jistě o Vánocích příroda jediným velikým chrámem.

Vánoce však mají také význačné zpěvy, jež rozmnožují jejich půvab. Jsou to vánoční koledy se všemi obyčeji, které je provázejí. Povšimněme si blíže těchto zimních květů prostonárodního básnictví a obraťme se především k samému jménu koledy.

Slovem „koleda“ znamená se obřad o Vánocích konaný, choditi totiž po domech a jisté písně tu zpívati za tím účelem, aby zpěváku dárku jakéhosi za to se dostalo. — Podruhé značí slovo to píseň právě zmíněnou, pak i píseň vánoční vůbec, ať již zpívá se při koledování čili nic, a při tom zvláště také píseň při jesličkách přednášenou. Tuto píseň pak buď pěje jediný zpěvák, (jenž dle potřeby hlas může měniti), anebo ji přednáší několik zpěváků a provází ji skutečnou hrou, ať tak díme divadelní. Také čas, kdy se koleduje, a dary, které se nadělují, nazývají se koledou. Že však nezpívají se písně koledni leč od koledníků po domech chodících, zvykli jsme zvláště u nás pojímati v koledě obřad i píseň najednou, nerozlučně.

Koleda nevyhnutelně spojena jest se svátky vánočními. Chceme-li tedy původu jejího se dopátrati jest nám právě v tomto spojení ji stopovati. Tu pak

přesvědčíme se, že dávno a dávno před vznikem křesťanství, jemuž bychom snad, povrchně věc uvažujíce, přičetli původ Vánoc a s nimi i koledy, byla slavnost tato nejen u národů slovanských, nýbrž i u národů mnohem dříve na jevišti dějinném vystupujících — totiž u národů starověkých. Byliť národové tito, jako všichni národové na prvních stupních duševního rozvoje se nalézající, pilnými pozorovateli přírody a jejích zjevů. Příroda zasahala mocně ve veškeren jejich život, a jelikož si jednotlivé síly její zosobňovali v božstva, ctili přírodu jako boha nejvyššího, všemocného. —

Odtud také lze si vysvětliti, proč slavným svým svátkům přikázali určité doby, které se shodovaly se svátečními dobami národů jiných. Slaveny totiž změny přírodní — při čemž ovšem úkonům slunečním a dle nich dobám ročním hlavní pozornost byla věnována. Doba, kdy den se počíná děliti neb krátiti, kdy tedy přibývá neb ubývá vlády slunce, byla jistě lidstvu dosti záhy nápadna a byla potom slavena spůsobem slavnostnějším než svátky jiné.

O nynějších Vánocích býval za dob pohanských slaven slunovrat zimní, doba, kdy začíná dne přibývati. Tou dobou počínal také nový rok.

Vrcholem svátků zimních byl našim předkům nynější den štědrovečerní, zejména pak jeho noc. Tato noc zdála se jim rozhraním dvou světů — minulosti a budoucnosti — slunce jakoby v ten čas zastavilo se na dráze své, sbírajíc síly k vítěznému pochodu novému; rok dokončený spadl ve hluboký klín

minulosti, nový rok jal se teprve snímati roušku s tajemné své tváři. Ty hodiny byly tedy pohanům nejsvětější a při tom nejtajemnější, poněvadž zároveň se sluncem jim takořka i veškeren čas v nich ustál. A že tu budoucnost, přítomnost i minulost v jedno splynula, proto bylo možno zasvěcencům v tu dobu také budoucích věcí se dověděti. Z tohoto vysvětlujeme si pověru, která u nás (právě jako u sousedních katolických Němců v Rakousích) posud se vyskytá, že totiž při cestě na půlnoční mši jest viděti, kdo z osady budoucího roku zemře, díváme-li se otvorem vypadlého suku. Rozdíl mezi námi a Němci v té věci jest pouze v tom, že u Němců to musí býti suk ze stromu bleskem poraženého, u nás pak to může býti také suk z rakve spráchnivělého nebožtíka.

Pravili jsme svrchu, že slavnost zimního slunovratu, nynější koleda, vyskytá se již v šedém dávnověku u národů starověkých. Shledáváme pak u Římanů právě v těch dnech, totiž před koncem prosince, slavnosti Saturnalie, konané na čest Saturna, staroitalského boha rolnictví, o níž praví nám bájesloví: „Tato slavnost měla připomínati zlatý věk za kralování Saturnova, a proto v ty dny i otroci vesměs uvolněni byli, ba tím časem i pánové otrokům svým u stolu posluhovali, aby takto se naznačilo, že za věku zlatého nebylo žádného rozdílu rodu a stavu. Po čas slavnosti spojovalo volné veselí všechny účastníky, kteřížto vespolek hodovali, hrou se bavili, a rozličně sebe podarovali. O těchto slavnostech také nic se nepracovalo a neprodávalo, soudnice i školy byly zavřeny.“

Slavnost tato v Italii již dříve obvyklá byla úředně v Římě zavedena dle svědectví dějepisce Livia r. 495. př. Kr.

Co tu podobnosti starořímských slavností s vánočními zvyky našimi! Také u našich venkovských hospodářů, kde posud nezanikla stará ryzost mravů, hoduje o Štědrém večeru čeládka se svými pány za jedním stolem, také u nich práce v ten den, ba i ve dny po vlastních Vánocích odpočívá. Jestiť také u nich zavedena v ten čas svoboda, a čeládka, vystupuje li ze služby, což děje se právě o Vánocích, má celý týden prázdniny, tak řečené „vánočky“. Obyčej tento také v Polště žije, odkudž i polské přísloví: „Na sv. Štěpána každý sobě za pána.“ Dary dávati jest u nás jako v Římě o Vánocích zvykem nejrozšířenějším.

II.

Jak se slavnost zimního slunovratu u pohanských Slovanů jmenovala, nesnadno jest udati — scházejí nám k tomu doklady písemné, jež se zachovaly vesměs až z dob mnohem pozdějších. Jest jisto, že jméno koleda není původu domácího, ač se nám na první pohled zdá slovanským. Vykládáno bylo způsobem velmi rozmanitým; jedni pokládali koledu za božstvo v Kyjevě stánek mající, jiní spojovali koledu až s indickou bohyní Kalandou a tvrdili, že Kolenda jest v Dalmacii bohyní jara; po té bohyni prý se nazývala

jedna větev Slovanů polabských Koledici, jako od boha Stado, Stodo — vzniklo jméno Stadici. Výkladů takových jest ještě značná řada.

Chceme-li se dopátrati původu koledy, dlužno si vzpomenouti, že za středověku byly právě v době starořímských slavností slaveny Calendae, festa Calendarum — (svátek Kalendový), o nichž starý svědek Du Cange (čti: Dy Kánž, † r. 1688.) praví: „Obecné ony a pověrečné radovánky, jež o Kalendách lednových, jimiž rok se počíná, spůsobili nejdříve lidé domácí (pohané), jichž chopili se později i křesťané a jež jedni i druzí hyzdili neslušnými tanci, berouce na sebe podoby a přestrojení ženské nebo zvířecí. K tomu pak jest třeba doložiti, že svátek koled nesvětíval se jen 1. ledna, nýbrž po celý čas vánoční, neboť již v těch dnech, kdy druhdy počínaly se slavnosti (17. prosince), býval k tomu svátku volen „biskup“ čili „přední“.

Také jiné svědectví máme o tehdejší koledě; kázalť Caesarius, biskup arelatský (Arles v již. Francii), ve století VI. proti „prapohanským obřadům koledním“, právě jako proti ptakopravcům a jiným zůstatkům pohanským. Slovanům pak zvlášť zakázal církevní sněm v Cařihradě r. 692. konaný světiti calendas, vota a brumalia (vota — přání, brumalia — zimní slavnost), což bezpochyby jsou jen jména částí celé slavnosti.

Jméno a slavnost, o niž nám tuto jde, vyskytá se ostatně také u Francouzů a Němců. Francouzové jmenují calendeau (kalándó), to, co Srbové bad-

ňak, totiž kmeny dubové, které bývaly o Štědrý večer ve střední Evropě páleny. — Z - uvedených dokladů jde na jevo, že jméno koleda vzniklo z latinského calendae, jak se nazýval počátek každého měsíce i počátek roku, s nímž splývala slavnost kolední. Latinský název přijali ti národové, kteří se vyvinuli z Římanů.

Kněží dali to jméno pohanským slavnostem slovanským. Slované potom přijali ten název sami a slavnost pozměnili dle předpisů víry křesťanské.

Vyskytá pak se jméno koleda u všech větví slovanských, ba mají je i Litvínové. U některých Slovanů ovšem značí se tím slovem po výtce písně kolední. U Bulharů slují koljedndari chleby, pečené na Boží narození.

Slavívala pak se koleda, jsouc výrazem radosti nad sluncem znova se rodícím, druhdy způsobem zajisté dosti hlučným, ano nevázaným. Radost ta snad vztahovala se k obecné svobodě, která v těch dnech na zemi panovala. Posud se zachovaly stopy oněch starých obyčejů. „U Rusů přestrojují se na př. buď do národních krojů starších dob buď do podob zvířecích, jako jeleních, kozích, medvědích a p., a to tak, že jich poznati nelze. V zakuklení takovém tropí pak nejrůznější žerty v domě i mimo dům, buď na ulicích škádlíce okolojdoucí, buď navštěvujíce domy známých svých.“

Převlékání ruské liší se ovšem podstatně od našich maškar, jaké na př. až posud u nás po dědinách tu a tam chodívají na konec masopustu, a má

býti snad znakem změny, která tou dobou nastává v přírodě. Pravou podstatu toho však těžko jest vypátrati; náhledy badatelů v té věci nemálo se rozcházejí.

Přestrojování toto po celou dobu vánoční také na Slovensku hojně se pěstuje. Přestrojují se mužští v ženské a obráceně, pak berou na sebe také podoby fantastické — čerta, černokněžníka, smrti a j., nebo cikána, žida, ba i mědvěda a p. Přestrojenci navštěvují známé, nebo překvapují i vlastní domácnost, provádějíce nevinné žerty.

Snad také v našich koledách jsou ještě stopy těchto starých zvyků; zpíváť se v koledách: „koledy vám dám, po jablíčku, po oříšku, obléknem se do kožíšku", a „nedáš-li mi oříšek, roztrhám ti kožíšek", — kožíšek asi, který se ovšem, jako u Poláků posud, na ruby oblékal, neuvádí se snad jen pro rým, nýbrž jest zůstatkem z dob starších a vztahuje se k tomuto převlékání.

Řekli jsme dříve, že také Němcům nebyla koleda v tomto jméně neznámá. Má pak němčina posud slovo Kaland, jež slovníky takto vykládají: „Kaland, druhdy bratrstvo pobožných osob, kterážto bratrstva zvláště ve XIII. století na mnohých místech se utvořila, ale brzy více hodováním a pitkami než pobožností proslula." Členové takového spolku nazývali se „Kalandsbrüder". K tomu dokládá, že ve Šlesviku a jiných krajinách severo-německých ještě nyní slovem tím značí se „kvas, při němž hodovníci vesele si vedou" Vzali si tedy Němci z celé koledy jen část nejvese-

lejší a dali pak její jméno každému bujnému veselí. Možno, že také u nás přísloví „nohy mu jdou po koledě“, což říká se o opilém, ze starých zvyků má původ.

Právě zmíněný bujný spůsob koledy zavdával vrchnosti duchovní, když se rozšířilo křesťanství, častou příčinu ku pohoršení, stížnostem a pak zákazům. O některých stala se již zmínka, jiných hojný počet dal by se uvésti. Ale již záhy připadla církev na lepší způsob, jímž by pohanské zvyky odstranila. Slavnost narození Kristova byla v církvi všeobecně zavedena v VI. století, ale neslavila se původně v dobu nyní obvyklou, nýbrž 6. ledna tak, že spadala v jedno se svátkem tříkrálovým. Teprve později církev přeložila významnou slavnost svou — narození Kristovo — na den, kdy pohané slavili obrození slunce, na den 25. prosince. Tak splynuly někdejší slavnosti lednových kalend se slavností Vota a Brumalia ve 12denní sváteční údobí, sahající od Božího narození do sv. Tří králův.

Rozumí se samo sebou, že koleda nabyla potom rázu zcela jiného, křesťanského, právě tak jako svátky vánoční podlehly, mimo přečetné, posud zachované zvyky z dob pohanských, úplně obřadu křesťanskému. Hlavní rysy význačné ovšem zůstaly. Jest to především bujará veselost, ovšem hledíc ke dřívějším dobám valně umírněná, kteráž vykládá se v našich písních na radost z narození Kristova a spasení lidstva. Veselí toto, jak níže ukážeme, má jinde ráz mnohem živější než u nás. Hlavně pak jest to štědrost,

která se koledou jeví v darech, udílených zvláště chuďasům, ve mnohých zemích však i příbuzným a známým. Štědrost tato bývala druhdy výrazem citu pro všeobecnou svobodu — podarováním totiž měl býti chuďas alespoň na ten den zbaven pout chudoby, která jej často i v tělesné nevolnictví přiváděla; kromě toho měla přispívati k rozšíření radosti a veselosti, ani by chuďasové jinak právě ten čas chudobu svou těžko cítili a tudíž veseliti se nemohli. Jak u křesťanů štědrost tato se vykládá, ze štědroty totiž Boha, který lidstvu Synem věnoval dar největší — netřeba se zmiňovati. — Spokojenost a vzájemná přání dobra v lidstvu, mír a klid v lidstvě i ve vší přírodě jsou taktéž známkou Vánoc a s nimi též naší koledy.

III.

Koledovati počíná se u nás, právě jako u jiných Slovanů obřadu katolického a rovněž u Němců (v zemích alpských), na Štědrý večer, a trvá čas koled odtud do sv. Tří Králů. Hlavním, a u nás nejvíce svěceným dnem koledním jest svátek sv. Štěpána, jenž s některými zpěvy koledními již takořka srostl. Cti této dostalo se zmíněnému světci zajisté jen za šlechetný úřad almužnický, který ve mladé církvi zastával. Svátkem tříkrálovým se koleda „zavírala“, jak se v Čechách říkalo.

U nás koledují děti i dospělí bez rozdílu a kdy se jim zlíbí, neboť „koleda je o Vánoce, může po ní chodit kdo chce“, — jak praví naše národní píseň

V některých krajinách polských a rusínských jest dovoleno dětem (kolednicy mali) koledovati toliko večer a v noci o Božím narození, později koledují již jen starší lidé. U Němců slula celá tato doba „die zwölf Nächte“ (dvanácte nocí) neb „Anklöpferleins-tage“.

Toto jméno vzniklo ze zvyku druhdy obyčejného v krajinách, kde dříve Slované bydlívali, že totiž před jistými svátky bylo klepáno na vrata domu a voláno při tom „gut heil!“. — Klepání toto za dob pohanských bylo tolik jako u nás vyzvánění před většími svátky.

Zajímavo jest pozorovati způsob, jakým se kde koleda slaví. U nás ovšem sklesl nyní celý ten obřad skoro na pouhou žebrotu. Lepší jeho stránkou jest na př. zvyk i ve středních Čechách dosud běžný, že o Štědrý den obecní pastýř, který z pravidla mívá také úřad ponocného, chodí po dědině od hospodáře k hospodáři, hraje a zpívá pod okny, přeje hospodáři všeho požehnání a bývá za to podarován od hospodyně vánočkou a několika důkladnými koláči neb plackami, od hospodáře několika penězi nebo nápojem.

Před lety chodívali u nás po starém zvyku také učitelé se žáky od domu k domu po koledě, která jim zcela právně náležela, právě tak jako dary „o Řehoři“ sbírané. Ve sbírkách písní koledních nalezneme leckteré umělejší číslo, jež zajisté vzniklo z těchto pochůzek. Za dob ještě starších chodívali ostatně také služebníci církevní koledovati. Na Moravě navštěvoval farář o koledě každý dům, aby jej a jeho

obyvatele požehnal. Tu se všude na nějakou chvíli posadil, což ovšem domácí za velikou čest si pokládali.

Kolem Vysokého Mýta chodívali koledníci se žilkami asi tak, jako jinde chodí o Velikonocích s proutěnou pomláskou. V některých krajích chodí po koledě s bukálem. „Bukál čili bukač slove nádoba baňatá hliněná, na př. džbán, mající otvor, potažený blanou měchýřovou na spůsob bubnu a prostřed měchýře přidělaný žíněný provázek o dvou praméncích. — Při koledě vezme chlapec nádobu mezi kolena a nasliniv sobě prsty, drhne jimi po žíních střídavě pravou i levou rukou.“ Při tom zpívá se koleda:

Bukú, bukú, bukú,
otevřete ruku,
panímámo zlatá,
pojďte mezi vrata,
koledy nám dejte,
nic se nám nesmějte atd.

V jižních Čechách v okolí Velešína a Kaplice chodí po svátku Jména Ježíš zvláštní družstvo osmi hochů koledovat po vsích, řídíc se určitými pravidly. Koledníci ti, mající svého „hejtmana“, „rychtáře“, „konšela“ atd., vyznačují se i zvláštním oblekem. Účelem jejich jest, aby sebrali co možná hojně dárků — proto baví domácí, kam přijdou, rozmanitými žerty, ano i tancem, ale kolední promluvy jejich jsou bezvýznamné.

Koled pastýřských, jaké mají u velikém množství naši Slováci, Poláci podkarpatští a Němci v Alpách,

ovšem nemáme u nás; ježto u nás není ani takových hor ani pastýřů. Koledy, které u nás z toho druhu jsou rozšířeny — několik jich zpívá se po celých Čechách — pocházejí jen od našich drotarů Obřadněji vedou si při koledování již Slováci, kteří, jsouce vůbec povahy živější a čilejší, také rozmanitými pohyby, ba i tancem provázejí slova zpívaná, jak se o tom již Božena Němcová v „Pohorské vesnici“ zmiňuje. Tam nosívají chlapci, chodíce po koledě, hada. „Had tento je z dreviec poprekladanych a pozbíjanych na zvrtlíkoch do kosoštvercov shotovený a v polooblúk rozťahujuci sa; hlavu má z hrubého papieru s korunou, pisk červeno-maľovaný a v ňom na tyčke zastrčené skutečné jabločko i z dreva vyrezavané.“*)

Hoch, který je vůdcem ostatních, chodí po světnici, otáčí hadem sem i tam a stahuje a roztahuje jej, dotýká se jeho hlavou domácích, jakoby je strašil. Ostatní hoši chodí za ním v tanečním poskoku a zpívají píseň:

„Išiel Pán Boh až do raja.
Adam za ním poklekaja:
„Všetky stromy užívajte,
len ten jeden zanahajte,
ktorý stojí v prostried raja
bielym kvietim prekvitaja!“
Učinil se diabel hadom
podviedol Evu s Adamom.

---

*) Pav. Dobšinský, Prostonár. obyčaje, povery a hry slovenské, Turč. Sv. Martin 1880, str. 126.

Eva dal'a Adamovi
jako svojmu manželovi:
„Na ti Adam toto jabko,
veď' je ono vel'mi sladkô!"
Jako to jablko zjiedli,
hneď jich von z raja vyviedli;
dal jim Pán Boh dve motyčky,
aby išli na viničky:
„Tu orajte, tu kopajte,
tak si chleba nabývajte!"
Kým si chleba nadobudli,
dosť sa oni naplakali.

Starobylá píseň tato vyskytá se také v Čechách a na Moravě a zpívávala se hlavně o svatbách.

V Lužici slavívaly se druhdy Vánoce i koledy s některými obřady starými, které dlouho odolávaly přívalům Němectva, jež s nebohých Lužičanů vždy více ráz slovanský stírá. Před Štědrým dnem chodívalo tam bože džjećo — božské dítě, — zvyk podobný našemu „Mikuláši". Představovalo je obyčejně děvče, které se zahalilo v bílé roucho. Tak přišlo do domu, majíc v jedné ruce metlu se zvonečkem, ve druhé bílý šátek, do něhož hned u vchodu hospodyně neb hospodář tajně podstrčili jablka a ořechy. Slavnostně vstoupilo „džjećo" do světnice a tázalo se: „Jsou zde hodné děti?" („Su tu žane dobre džjeći?") Domácí přisvědčili, a „džječo" jalo se různými otázkami zkoumati moudrost mladých obyvatelů. Kdo ničeho neuměl nebo se zarazil, tomu bylo zlehka vyšleháno, hodným dostalo se jablek a ořechů.

Před Novým rokem a před Třemi králi pekli v Lužici pečiva různých podob, jako krav, beranů, husí a p. — děti s tím chodily po domích a dávaly to svým kmotrům, od nichž dostávaly navzájem dárky; kmotři pak to přimíchali do potravy dobytku, aby ztučněl. Před Novým rokem říkali Lužičané těmto figurkám nove ljetka, před Třemi králi tsjodrák — štědrák. Ale nyní nemají tam již žádných zvláštních zvyků, nemají vůbec koledy. — Zvyk, péci podobné figurky, jest také v Horních Rakousích, kdež pekaři robí všelijaké trpaslíky podob lidských i zvířecích, jež dětem prodávají.

Vykladatelé starých zvyků těchto spatřují v tom upomínku na pohanské průvody obětní, kdež takové figurky byly noseny, a od chuďasů místo skutečných tato těstová zvířata byla obětována.

Opak zvyku z Lužice uvedeného nalézal se druhdy v Dubrovníku, kde děvečky chodily o prvním svátku vánočním po domích dobrých známých svých pánů a dostávaly od nich pečivo, jemuž říkaly dle jeho podoby luk.

U Slovinců nejstarší zpráva o koledě pochází z r. 1575. a jest zachována v knížce zmíněného roku tištěné. Jak tam koleda hluboko byla zakořeněna, lze souditi na př. z toho, že u štyrských Slovinců místy Vánoce slují „koledniški prazniki“ — kolední svátky. Po koledě tam chodí od Vánoc do sv. Tří králů, kolední asi tak jako u nás a dostávají dárky. Ve zpěvech také již nabyly převahy látky náboženské, vedle nichž vysloveno jest hlavně přání, aby Bůh všemu hospo-

dářství požehnal. Děti kolední rozestupují se při obchůzce ve dva sbory. V některých krajích slovinských přešlo koledování zcela ve službu kostela, v jehož prospěch (na př. na svíce) obracejí se vykoledované dárky.

Na Rusi kolední nyní většinou také již jen děti, kdežto dříve účastnila se toho obyčeje také mládež dospělá a v koledování pak dle krajů bývala nemalá rozmanitost. Po celé Rusi chodívají koledníci s hvězdou. Hvězda je značně veliká, slepena ze světlého papíru, ozdobena stužkami a upevněna na žerdi tak, že se dá otáčeti na různé strany. Uvnitř jest osvícena svící. Koledníci, vedeni „starším“, pronášejí v každém domě přání: „Hospodáře k svátkům pozdravujeme, zdraví vám žádáme.“ („S prazdnikom chozjaina pozdravljajem, zdravija vam želajem.“) Druhdy bylo pokládáno za hřích nepřijmouti těchto „christoslavov“. Z písní, které zpívají, aby se jim dostalo dárků, uvedeme alespoň drobnou ukázku:

„Dnes, aj, přesvětlá
nebe i země králová
Krista krále zrodila,
mlékem ho napojila,
plénkami ho ovila,
v jesle ho položila.
Hvězda cestu zjevuje,
nad jeskyní se skvěje.
Mudrci sem pospíchají,
ke Kristu se ubírají,
trojí dary přinášejí:

zlato, myrhu, kadidlo,
vše to předivno."

Hvězda tato, jak se podobá, má býti upomínkou na biblickou hvězdu betlémskou.

V Malorusku, ale též v ruských krajinách sibiřských chodívali po koledě „s vertepom". Byl to asi náš „betlém", jaký u nás nosívají posud zvláště drátenici. Dřevěnými figurkami se naznačovaly příběhy, vztahující se k narození a mládí Kristovu: zjevení se andělů, příchod mudrců, útěk do Egypta. Na jednom poli představena též smrt Herodesova. Celé divadélko bylo osvíceno svícemi. Z kołedníků jeden nosil košík na dárky jedlé, jiný měl talíř na vybrané peníze

Z Malé Rusi zvláště jest známo též koledování s „vinogradem", o kterémž obyčeji jest vyslovena domněnka, že jest to vzpomínka na jakýsi dávný obřad Slovanů, bydlivších v končinách jižních. Jedna z těchto koled čte se takto:

„Přikaž, pane hospodáři, k domu přijíti,
vinohrady krásné, zelenavé!*)
přikaž jen, hospodáři, koledu přednésti. — —
Ach, my šli jsme, šli jsme po hradě ve městě, — —
než jsme došli, došli dvora pána tohoto. — —
Pána toho dvůr na sedmi verstách, — —
na sedmi verstách, na osmdesáti sloupech. — —
Jaký že to kolem dvora tu železný plot? — —
Co že tu na každé tyči po makovce? — —
co že na každé je po křížku? — —

*) Opakuje se po každém verši.

co že na každém je křížku po perličce? — —
A prostřed toho dvora, že tři jizby stojí, — —
že tři jizby stojí, zlatem vrchovaté? — —
Že v prvé jizbici krásné slunce, — —
krásné slunce, to hospodář v domě. — —
Že v druhé jizbici jasný měsíc, — —
jasný měsíc, to hospodyň v domě.
Že v třetí jizbici hojné hvězdy,
hojné hvězdy, to malé dětičky, atd."

Na Malé Rusi také chodí mládež o Vánocích po koledě s kozou, za niž jest ustrojen některý hoch. Jižně od Moskvy v noci před Roždestvem (náš Štědrý večer) vozívali v saních dívku, oblečenou přes šaty v bílou rubašku, vydávali ji za koledu a pěli písně koledni.

V týž čas chodívají na Velké Rusi přestrojenci v maskách po domích. V Novgorodě obcházejí od druhého svátku vánočního do Zjevení Páně po městě „okrutniky", přestrojenci již výše vzpomenutí, kteří vcházejí do těch domů, kde jsou za okny postaveny hořící svíce, a baví hospodáře písněmi, hrami a žerty. Někde vozívali se přestrojenci v saních, upravených v podobě loděk, hráli, zpívali a tropili veselé kousky.

Ve Veliké Rusi jest kolední slavnost známa jménem avseň, ovseň čili tauseň a děje se hlavně na Nový rok nebo v jeho předvečer. Tlupy mládeže chodí po domích, zpívají a tváří se, jakoby oraly, sijí zrní, přejíce hospodáři pro příští rok hojné úrody. Týž obřad je znám také u jižních Slovanů a v Haliči. Písně o pluhu, vztahující se k nejpřednějšímu zaměstnání rolníkovu,

nalézají se hojně mezi ščedrivkami maloruskými, a tento, ať tak díme, rolnický podklad koled ruských střídá se s podklady náboženskými, bájeslovnými a j. Vynikajíť ruské i jihoslovanské, zvláště bulharské koledy rozmanitostí obsahu daleko nad naše, které se skoro napořád zakládají jen na myšlenkách náboženských.

IV.

Obzvláště hojny a zajímavy jsou zvyky kolední u Rusínů.

Koleda v těchto končinách počíná na Štědrý večer. Po večeři posílá hospodář koledy rodičům, příbuzným nebo známým; koleda skládá se ze 2—3 koláčův a z misky, naplněné rozmanitými pokrmy. Posel bývá náležitě uctěn a když se vrací domů, dostane oplátkou také podobnou koledu pro své domácí. Hned z rána dne následujícího — na Boží Hod — nastane vlastní koledování, a to koledují v některých krajinách, zvláště v nejbližším okolí Kolomyje, za dne chlapci, večer mladíci a starší lidé. Za koledu dostává se hochům malého bochánku chleba nebo nějakého krejcaru, dospělým po koláči nebo několika krejcařích. Peněžitý výnos koledy jen z malé části zůstává koledníkům, většina jeho odvádí se — zejména od koledníků starších — ve všech těch krajích bratrstvům kostelním.

Jinde po bohoslužbě kostelní sebere se bratrstvo, obstarávající službu sakristanskou i kůrovou, u staršího bratra a pak jde se zvonkem a pokladnicí po všech

chatách. Před každou chalupou volají: „Czy doma, doma, pane gospodariu, czy można wam koledowaty?“ Z vnitřka obyčejně odpovídají: „Można, można, prosymo!“ Mladíci chodí po koledě s hudbou, jinde vodí koledníky ministrant s křížkem přízí ovinutým, s ním pak jde „michonosz“ — nosič míšku, sbírající dárky, a „bereza“, který nejlepší koledy umí zpívati. Většinou chodí hoši, jak již dříve bylo praveno, koledovat hned o Štědrý večer; zvolí si nejdříve pokladníka — michonosza — a aby jim ničeho nemohl zpronevěřiti, také dozorce, který nosí důkladnou hůl a na ní dělá nožem tolik vrubů, kolik dostanou penízů. Nejobyčejnější jejich koledou jest kostelní píseň, kterou si lid přisvojil a pozměnil. Začíná se:

„Nowaja rada
śvitu si zjawyla,
de panna czysta
syna porodyla.“

V pokračování písně vypravuje se o Betlémě, mudrcích od východu, Herodesovi, který, „kazav żaňniaram (žandarům, drábům) zemlu splůndrowaty“, způsobil, že pěstoun Josef uprchl do Egypta. Závěrek vyznívá v přání šťastného života a věčné blaženosti po smrti a končí slovy: „O buwajte zdorowy!“

Přání „buďte zdrávi“ pronáší se na konci každé koledy vůbec. Hochům dostává se za ten zpěv obyčejně jednoho „czerwonoho“, t. j. krejcaru, za který pěkně poděkují. Takových tlup koledujících chodí, právě jako u nás, po dědině více - - a tu se stává, že jedna druhou přepadá, aby jí pokladnu vyrvala;

že se to neobejde bez boulí a modřin, netřeba dokládati.

Po poledni prvního svátku jmou se koledovati jonáci z bratrstva kostelního. Jdou nejdříve na nešpory, pak si vypůjčí z kostela kříže a zvonky, rovněž skříňky na peníze, které farář zapečetí tak, aby se peníze nemohly vybrati. Potom najmou si jednoho nebo dva houslisty a dva michonoše, aby za nimi nosili vykoledované dary. Koledovati počnou obyčejně u svého duchovního pastýře, kterýžto pozve je po skončené koledě k sobě „na úctu“.

Potom se rozdělí na dvě tlupy, z nichž jedna jde koledovat na hořejší konec vsi, druhá na dolejší; z těch dvou sestaví se pak ještě menší skupiny, aby koleda byla dříve hotova. Kolednjí právě tak jako malí koledníci a stavějí se rovněž pod pravé okno chat, poněvadž na té straně světnice jest stůl a rozvěšeny jsou obrazy tak, že jest tam takořka střed domu. Když pozpívali, vyjde hospodář a podá jim misku kukuřice se slovy: „Proszu na kolidu“; oni přijímajíce dárek, k němuž hospodář přidá ještě několik krejcarů do pokladničky, odpovídají: „Pěkně, krásně děkujeme! Ať jste tak šťastni a váženi před pány i před obcí, jako tento dar boží před námi.“

Když přijdou před chatu některého z kostelního bratrstva, spojí se všecky tlupy v jedno a kolednjí pod jeho okny jako jinde. Bratr ten se dříve na chvíli od nich odloučil a šel domů připravit se na jejich příchod. Když jim dal zrní, jak svrchu pověděno, prosí je, aby vstoupili do domu. Tam je usadí za

stůl, dá jim jíst a pít, a když hospodyně staví na stůl kaši s mlékem, což značí, že stolování je skončeno, zapějí hospodáři tuto nebo podobnou koledu:

„Hoj u našeho hospodáříčka
hoj, dej Bože!
hospodáříčka — to Semenočka
na podvorečku — dům se buduje,
a na tom domě — sokolík seděl,
hoj seděl, seděl — daleko viděl;
hoj viděl on až — kams v pěkné pole,
a v pěkném poli — tam ploužek oral,
a za tím ploužkem — sám Kristus chodil.
Svatí andělé — volky honili,
boží matička — jídlo nosila,
jídlo nosila — Krista prosila.
Orej, můj synku — zdrobna na nivě,
pak zasejeme — jarou pšeničku,
jarou pšeničku — jednostébelnou.
Pak požneme ji — jarou pšeničku,
jarou pšeničku — v stodolu zlatou
a vrch přikryjem — sivým sokolem,
sivým sokolem — tím hospodářem,
tím hospodářem — panem Semenem.
Hoj za tím slovem — bývej nám vždy zdráv,
bývej nám vždy zdráv, — hospodáříčku,
hospodáříčku — ty, Semenečku!“

Každá pak z těchto koléd, ať již je zpívána komukoliv, ukončuje se přáním štěstí a všeho dobra, z nichž nejkratší jest:

„Přejeme my vám — štěstí a zdraví,
štěstí a zdraví — z toho zrození,
z toho zrození — tím novým rokem,
tím novým rokem — vzbuzením dobrým,
vzbuzením dobrým — a věkem dlouhým.
Ó, buďte tu zdrávi!“

Potom jim hospodář poděkuje, políbí kříž, jako byl již dříve před domem učinil, a dá jim několik krejcarů. Koledníci pak kolednjí hospodyni zpěvem předešlému podobným, v němž se vypravuje o třech pastýřích, kterými byli sv. Michal, sv. Jiří a sám Hospodin. Když hospodyně se poděkovala stejným způsobem jako hospodář, koledují dětem od nejstaršího do nejmladšího, pak čeládce a vůbec každému z domácích zvlášť a od každého přijímají dárek.

Po každé koledě, kterou vnitř domu zpívají, zapijí vodkou, a když již nemají komu koledovati, dají se do tance, užívajíce tak svých houslistů. Staří mužové zatím si sednou a odpočívají; jsou-li s hospodářem blíže známi, uctívá je dále. Hospodyně sezve zatím několik děvčat ze sousedství, a pak nastanou radovánky jako o veselce. To trvá tak dlouho, až hosté spozorují, že někteří koledníci, kteří zůstali venku při svém zaměstnání, blíží se k domu jiného bratra. Pak se vše stěhuje za nimi, a tam potom opakuje se děj právě vylíčený na novo. Takovým způsobem kolednjí bratrstva kostelní čtyři až šest i více dní a nocí, tak dlouho totiž, až celá dědina jest vykoledována. Hospodář, kterého by pominuli, pokládal by to za těžkou urážku — které se bratrstvo ovšem snad nikdy ne-

dopustí. Vybrané peníze i zrní odvede se o nejbližší neděli kostelu, jen hudebníci a nosiči pokladnic jsou z toho vyplaceni.

Bratrstva kostelní, o kterých tuto byla řeč, skládají se z ženatých mužů i svobodných. Kde svobodní jonáci bratrstva nemají, tam pořizují si koledu takto: Po nešporách o první svátek vánoční jdou ku knězi prosit, aby jim dovolil koledovati po vsi, neboť bez jeho dovolení nikdo by jim ničeho nedal. Kněz žádá, aby jistou částku výnosu odvedli kostelu; na částku, o které se dohodnou, zaváží se pak pro lepší jistotu písemně, načež teprve mohou jíti po koledě. Když jsou s celou dědinou hotovi, odvedou smluvenou částku knězi, ostatek putuje nejbližší neděli v krčmě do hluboké kapsy krčmářovy.

Jak z tohoto líčení patrno, vypadá rusínská koleda dosti vesele. V něčem srovnává se její způsob s koledováním, jaké dosud místy na Moravě jest ve zvyku. Tam však chodí děvčata ve sborech koledovat po domích. Při tom zpívají příhodné písně.

U Poláků chodí děti po koledě s hvězdou — gwiazdou, která vlastně patří k jesličkám, jež nosí s sebou koledníci o Třech Králích. Způsob koledy jest podoben vylíčenému způsobu ruskému. Touž hvězdu, sdělanou z lesklého papíru a připevněnou na žerdi tak, že se na různé strany dá otáčeti, nosí koledníci na Slovensku o Třech Králích, v Horních Rakousích však již také o celých Vánocích. Tam chodí s hvězdou tak řečení „Sternsänger“, v podstatě ovšem také našim „třem králům“ rovní. Nyní chodí již také jen hoši,

ale druhdy zastávali ten úkol, tehdy čestný, vážení mužové, kteří chodili po dědinách, všude jsouce vítáni, a zpívali koledy. Nebrali žádných darů, leda někde kus vánočky („Störibrod“) a sklínku „pálenky“. Koledování takovéto dálo se již před stoletími, což je zřejmo ze zákazu pro Durynsko z r. 1308, kdež se hrozí trestem tomu, „wer zu winachten singet vor den Husern“ (kdo by o Vánocích zpíval po domích). V Horních Rakousích jsou zprávy o tom ze 16. a 17. stol.; v tamějším klášteře ve Sv. Floriáně jest v archivu zapsáno, co po několik roků činilo vydání na koledníky s hvězdou, kteří hodného probošta pilně navštěvovali.

V Polsku nosí koledníci také vycpaného vlka, někdy také býka. Co by vlk při koledě znamenati měl, těžko jest pověděti. Nejspíše je to vzpomínka na vlky, kteří znepokojovali pastýře betlémské, a do nichž si tito také v koledách dosud u Němců zpívaných nemálo stěžují.

V některých místech, na př. na Maloborsku blíže Lvova, chodívají již několik dní před Narozením Páně hoši, převlečení za různá zvířata: medvědy, koně, velbloudy, čápy a j., po domích a sbírají dárky. Slují „gwizdy“. Mají prostičké nástroje hudební, jeden podobný našemu bukálu neb bukači, jiný upomínající na basu. Také „hada“, svrchu ze Slovenska uvedeného, nosí jeden z nich a straší jím děti, které vyslýchá z Otčenáše. Celý obřad podobá se dílem našemu „Mikuláši“, dílem koledě.

V Lubelském Povislí chodí v čas vánoční až do

Hromnic s jakýmsi divadlem, s Adamem a Evou i králem Herodem a dávají představení, při němž obratně přednášejí své úlohy. Pod okna dvoru přicházejí s koledou, kterou končí slovy:

„Panna Maryja syna porodziła,
v pieluszki (plenky) powiła.
Ja te pieluszki roznoszę,
pańśtwa o kolędę proszę.
Będzie (bude) ryba z miodem,
nie umorzy głodem,
śliwki, orzechy,
dla panstwa pociechy."

Radostná doba vánoční jest provázena, jak patrno, obřady a zvyky přerozmanitými. Bohatstvím jich vynikají zvláště Slované.

Jesličky a dramatické*) hry vánoční.

Neveliká přízemní světnice ve starém, šedém domě, pochmurném právě tak, jako leckdy celá ulice na farnosti sv.-Petrské, sv.-Vojtěšské a j. v Praze. Obyvatelé její jsou prostí lidé, kteří pokojně živí se svým řemeslem, nikoho nerušíce; soudil bys vůbec o nich, že jsou pro celou čtvrt úplně lhostejni. Ale zajdi si do té ulice a k tomu šedému domu v době vánoční! Z prostinkých obyvatelů chudobné světnice stávají se hrdinové, o nichž od úst k ústům letí zvěst ve světě dětském, a ten skromný příbytek jejich stkví se v mysli drobných chodců, kteří kolem oken jeho několikrát denně cestu konají, barvami jen o něco méně zářivými, než nádherné síně lesklých paláců a hradů z pohádek.

Odkud najednou tajemné to kouzlo, jež oslňuje obrazivou mysl dětskou? — Vánoce, které samy tím

*) Hrou dramatickou představuje se děj způsobem podobným, jak se děje na divadle.

kouzlem obdařeny jsou měrou tak hojnou, propůjčily lesku svého i těm prostým stěnám — daly jim totiž hostiti — jesličky, a tím povýšily je na jakýsi stánek umění, jemuž na ten čas věnována úcta malých návštěvníků. Nic nevadí, že to umění jest z míry chudo — vždy tím bujnější jest obrazotvornost těch, kteří za nějaký ten krejcar přicházejí sem pokochat se v podívané na známé příběhy biblické.

Jesličky mají počátek v Italii, a původcem jejich jest světec František z Assisi, zakladatel řádu Menších bratří, známých u nás v řeholích Minoritů, Františkánů a Kapucínů. Tento odebral se roku 1223. před Vánocemi se svolením papeže Honoria III. do vesnice Greccia v údolí Rieti v provincii Perugii, kde žil nábožný šlechtic Giovani Velita, aby u něho pro zamýšlený podnik svůj hledal pomoci. Šlechtic svolil ochotně k žádosti mnichově. Nákladem jeho pak upravena jest chyška na skalách na spůsob biblického chléva betlémského, a v noci vánoční vypraveno vše tak, jak si to zakladatel v Betlémě představoval. V noci konány jsou tam slavné bohoslužby, a že se to lidu velice líbilo, byl obřad ten opakován také v letech příštích, a jesličky rozšířily se později též po jiných krajinách, jsouce zprvu, právě jako později hry velikonoční, jen ve službě církve.

Ale záhy zmocnily se jich ruce světské, a za několik věků vešly jesličky ve známost obecnou, ba místy, jako v Horních Rakousích, Štyrsku a Tyrolsku je zvyk stavěti o Vánocích jesličky tak rozšířen, že nebývá v horských dědinách ani domu, kde by jich

neměli. Rozšířivše se takto prodlením času, jesličky obohaceny jsou mnohými přívěsky namnoze i velmi nemotornými. Čím prostší byl výrobce jesliček a čím méně byl vzdělán, tím nevhodnější bývaly „ozdoby“ jesliček. S takovými jesličkami, ovšem maličkými, chodí po koledě Slováci a Poláci — u nás vídáme je u drátaříků, chodících o Vánocích po našich dědinách a zpívajících drsným hlasem pěkné svoje koledy — a v městech dávají je dětem jako „Betlém“ pro radost „k Ježíšku“.

Jesle, o nichž jsme se hned na počátku těchto řádků zmínili, nezasluhují na nás ani v nejmenším tolik pozornosti, kolik jim jí věnují prostí diváci. Nezdařené, ba nejapné figury jejich leda kazí vkus mladistvých očí; ten ukrutný král Herodes, který z ručnice děti střílí, jest právě tak odporný, jako nechutni jsou pestře natření střelci a veteráni, spěchající k narození Kristovu na parádu. A vedle toho nemají jesle tyto významu pro ocenění básnictví prostonárodního, poněvadž to, co tu někdy prostonárodního bylo, jest namnoze vypuštěno neb zkomoleno. Větší význam mají — ač úprava při nich jest skoro táž jako u nás — jesle v některých krajinách německých, ježto se při nich starý jejich ráz prostonárodní udržel. Podívejme se na takové jesle hornorakouské.

Umístěny jsou v celém pozadí světnice. Skládají se ze tří terasovitě vystupujících stupňů, dosti širokých a vysokých. Na nejnižším stupni představeno jest figurkami slušně vyřezávanými (zvýši asi 1 stopy), nebo v šaty oděnými narození Kristovo. Jsou tam pastýři

se stády na skalách a v pozadí chatrč s Josefem, Marií a Ježíškem. Na prostřední terase táhne se řada domků, v nichž bydlí samí živnostníci: kováři, zámečníci, tesaři, truhláři, bednáři, tkalci, krejčí, ševci, také mlynář má tu svůj dům a j. V prostředku vede křivolaká cesta na terasu dolní. Nejvyšší terasa zastavena jest městem Betlémem, v němž arci domy jsou zbudovány ve slohu moderním. Na pravé straně jest kavárna, na levé škola, u brány jest mýtnice, v městě stojí hezký kostel o dvou věžích, blízko něho jest zájezdní hostinec „u slunce“ atd.

Hra počne hudbou, kterou jest jako ze zdáli slyšeti; pak se víc a více blíží, až jest slyšeti sbor andělů. Tím probudí se pastýřka na nejnižší terase, dá se sama do zpěvu a vzbudí pak ostatní pastýře, kteří vstanou a k chaloupce Kristově se ubírají, kdež zapějí píseň, za kterou jim Maria hned poděkuje. Do řemeslníků na prostřední terase zatím vjede čilý duch, všecko se dává do práce, a při práci zase zpívá každé oddělení, pěkně jedno po druhém, zvláštní píseň, která mnohdy svou původností vyniká.

Pro větší obveselení váženého publika odehrají se tu také „žertovné“ scény. Tak na př. mlynář probudí se trochu pozdě, vystrčí oknem svého mlýna hlavu a hledá pomocníka. Tohoto jest otevřenými dveřmi viděti, jak ještě leží pohřížen ve tvrdém spánku; konečně se vzbudí, dostane od pana otce ještě pořádný záhlavek, a mlýn již klape. Nahoře v Betlémě sehrává se několik scén beze vší vnitřní souvislosti. Představení počne na stromě, stranou od

města stojícím a jedlovým vrškem opatřeném; šplhá po něm „lezec“ – „Bámkraxler“. Hošík leze pomalu a opatrně nahoru a zpívá při tom cosi o ptáčkovi, který prý se na stromě líbezně ozýval.

Ale jakmile vyleze až do vrchu, sletí odtamtud k velikému potěšení mládeže ve váženém diváctvě.

V Betlémě mají také školu — dle všeho jednotřídní a poněkud předpotopní. Starý správce její v dlouhém šosatém kabátě a s metlou v ruce — „Schulmoástá“ mu tam říkají — několikráte se starostlivě ohlíží před svou chaloupkou, až zahlédne dva kloučky, kterým se patrně nechce do školy; rozběhne se za nimi, chytí je za pačesy a dovleče do školy, odkudž za chvilku zaznívá brekot a vřískot v rozmanitých tóninách.

Na náměstí betlémském také je živo. Přijíždí postilion, medvědář produkuje se tam se svými skrocenými umělci, kdežto uzenkář zatím nabízí váženému publiku teplé „párky“. Výtržnost stropí podělkující bednář, který se s paní kavárnicí nepohodl o mzdu a za to ji chce vypáliti. Úmysl svůj opravdu provede, z kavárny se valí kouř, a kavárnice hrozně lamentuje. Ale v Betlémě mají také hasiče a to velmi dobře sešízené. Na první výkřik jsou tu a hned oheň uhasí. Obecní strážníci chytí zatím lotrovského bednáře a vykonají na něm hned spravedlnost, ovšem jen dle mírných paragrafů betlémského zákonníka — vysázejí mu totiž, položivše jej před mýtnicí na lavici, pětadvacet, kteréž veškero diváctvo svědomitě odpočítává. — Představení ukončují závěrečné sbory

ženců do polí se ubírajících anebo myslivců jdoucích na lov.

Jak patrno, nelze jeslí vánočních počítati ke hrám dramatickým, a jsou to také jen velmi slabé hry loutkové, nemající jednotného děje a skládající se jen ze řady nesouvislých a libovolně nakupených, zcela bezvýznamných výjevů.

Mnohem blíže skutečnému umění dramatickému jsou vánoční hry, konané ve východní Moravě a na Slovensku.

Výprava takových her jest ovšem velmi jednoduchá: jevištěm jest podlaha kterékoli světnice, do níž herci vkročili, kožich na ruby obléknutý, košile přes svrchní šat navlečená a přepásaná, na hlavě stuha nebo papírová koruna — toť oděv, který prosté pastýře hned přemění na anděly nebo krále z dalekého východu putující. V ruce nesmí scházeti důkladný obuch nebo hůl, opatřená malou sekyrkou, neboť těmi na důrazných místech zpěvu o zemi se bije.

Osoby vystupující jsou skoro vesměs ve všech těch hrách stejné, a také jména jejich zhusta jsou skoro táž; na Slovensku bývá to anděl se zeleným věncem nebo červenou pentlí na hlavě, pastýři ze salaší, bača a jeho pomocníci Fedor a Stacho, pak Kubo, zvaný Starý pes, oblečený v obrácený kožich a na znamení, že náleží mocnostem zlým, v obličeji počerněný.

Na Valašsku jsou nejčastěji osoby tytéž — a jen poskrovnu jest her, v nichž vedle anděla a pastýřů vystupuje také Maria a Josef.

Hry začínají úvodem čili vstupem. Ten mívá nejčastěji anděl, který nosívá „betlém“, na němž jakožto hvězda nad chlévem betlémským slabým kmitem probleskuje plamének olejové lampičky. Vešed před soudruhy svými do světnice hospodářovy, anděl promluví:

„Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!
Moji milí laskaví páni,
jste-li při dobrém zdraví,
nesem vám radostné noviny,
Krista Pána narození.
Betlémských pastýřů památka, —
chcem poukázati zkrátka,
co oni činili,
jak veseli byli,
prosím o dovolení.“

Když mu dovolení dáno bylo, zaklepe obuškem na dvéře, na kteréž znamení druh po druhu vstoupí také ostatní do světnice. Jakmile první do světnice vkročí, udeří holí o zemi a jme se hned zpívati, jako na př. ve Velikých Kunčicích, tato slova:

„Dej Bůh štěstí, milí páni,
keď sem nebyl dávno s vámi,
dovolte mi něco málo,
do tanca se mi nezdálo.“

Při prvním slově každého verše udeří zpěvák holí o zemi, přetančí poskokem přes světnici, a při poslední slabice verše vyskočí do výše.

Potom zpívají všichni pastýři-herci, za zpěvu svého tančíce, píseň vstupní:

„Ej, přijeli do Betlema pastýře
[hej hej, pastýře,]
hráli skočnou děťátečku na lýře,
[hej, hej, na lýře;]
divili se na povětří muzice,
a pravili, co to bude za dítě, atd.“

Potom přednáší každý z herců několik veršů obsahu žertovného, nejčastěji však škádlivého. Konečně vybídne jeden z nich soudruhy, aby ulehli a po lopotě denní si odpočali. Lehnou tedy všichni krom anděla a tváří se, jakoby spali. V té chvíli spustí anděl povýšeným hlasem:

„Sláva Bohu na výsosti,
slyšte, pastuškové sprostí,
novinu plnú radosti,
nebe je celé v jasnosti!“

K těm slovům probudí se bača a vzbouzí pak i mladší soudruhy, kteří však stále ještě leží na zemi a prou se s bačou a mezi sebou, že jich anděl nevolal. Po delší hádce vstanou všichni, pobízejí se navzájem k cestě do Betléma poklonit se malému Ježíškovi a vypravují, co mu kdo dá darem — neboť bez daru, byť sebe skrovnějšího, žádný se na takovou cestu nechce vydati.

Sliby a dary jejich jsou zajímavy; všude jeví se v nich mysl prostá, nelíčená ve slovech, dojemných svou srdečností. Jsou to slova jako lid sám, který je zpívá.

Tak na Slovensku poučují se pastýři na cestě:

„Každý pekne k nemu kłakne —
a důverne jemu rekne:
vítaj, vítaj, králi, vítaj!“

Potom přistupuje k jeslím čeledín Fedor a zpívá:

„I ja Fedorik,
bystrý pacholík,
oferujem (obětujem) ti také jabłčko
jako moje srdiečko.“

Po něm ozývá se pastýř Stacho, patrně zámožnější a štědřejší:

„A já tebe oferujem hrozna za košíček,
ešte k tomu medu hrnčíček;
ešte k tomu takú klbásu,
čo ťa tri krát ňou opášu.“

Hůře vede se chuďasu Kubovi, který se zřejmým zármutkem praví:

„Jezu, Jezu, čo ti dám,
keď sám chudák nič nemám?“

Ale zato činí alespoň zdvořilé pozvání:

„Ak že sa ti bude lúbiť,
možeš s nami na salaš isť;
budeš mati bryndze dosti
i žinčice do sytosti,
Ježišu spanilý!“

Potom následuje společný tanec za zpěvu různých koled, ba také jiných písní.

Všechny pak hry vyznívají v závěr, přednášený s nastaveným kloboukem v ruce, tohoto asi obsahu:

„A vy, paní matičko,
odbavte nás brzyčko.
štědré koledy nám dajte,
a nás brzy odbyvajte.“ — —

Mnohem umělejšího rázu jsou hry tříkrálová a rájová, jež byly zaznamenány na Moravě. Účinkuje v nich mnohem větší počet osob, děj jest již složitější a postupuje zcela přirozeně.

Ve hře tříkrálové, jež jest rázu čistě vánočního, hrají prorok, tři králové, čtyři pastýři, Herodes a jeho trabanti, zákonníci, Josef a Maria, anděl, čert a smrt. Obsahem jejím jsou biblické příběhy, narození Kristovo a zvěstování jeho pastýřům, kteří pospíchají k Betlému; zjevení se hvězdy třem králům, dotaz těchto u Heroda, jenž radí se se zákonníky, příchod králů do Betléma, pobití dítek od Heroda a odchod Marie a Josefa s Ježíšem do Egypta. Slova hry, do níž jsou vloženy také pěkné písně koledni, místy nás upomínají na kancionály českobratrské, místy však nezadají dramatickým plodům našeho Kopeckého.*) Na doklad položena buďtež slova ze vstupu prorokova:

„Přišlo Boží narození,
grunt (základ) našeho vykoupení;
kdokoli grunt zavrhuje,
ten spasení nemiluje.

---

*) Známý majetník loutkového divadla a skladatel četných, po českém venkově druhdy oblíbených her loutkových.

Přichází na svět Syn Boží,
poklad nebeského zboží,
přichází do plačtivého
údolí zlosti plného.
Milost, kterou jsme ztratili,
když jsme v Adamu zhřešili,
nyní se nám navracuje,
spasení se přibližuje“ — atd.

Vedle toho pak uveďme jen slova krále Melichara, odpovídajícího Baltasarovi, jenž nechce Herodovi poklony učiniti:

„Ne tak, pane králi Baltasar, prosím vás,
odložte hněv svůj v tento čas;
neb bude-li nám Herodes chtět škoditi,
aneb by z nás chtěl posměch míti,
majíce příčiny k němu,
odplatíme tuplem jemu.“ —

Skorem téhož obsahu je vánoční hra „Betlém“, kterou zaznamenal spisovatel F. Bartoš ze Ždánic a která dle jeho svědectví i jinde na Moravě byla a snad posud bývá provozována. Počet jejích osob jest změněn toliko tím, že úkol zákonníků zastupuje zde žid Raboň, děj pak je rozmnožen ještě událostmi, které se sběhly po odchodu tří králů. Herodes poručí drabantovi:

„Hola, drabante, služebníče můj,
sem vojsko a dítky morduj!
I toho nového krále
zahub nenadále!“

Rozkaz jest hned vyplněn, na Herodesa pak vystoupí Smrt a dá ho v moc čertům.

Příprav k té hře není potřebí mnoho: „Postaví se papírová stěna, na dvě tyče navinutá. Maria sedí a kolíbá děťátko. Josef stojí podle ní. Bokem od nich stojí anděl, bíle oděný; v ruce drží tyč se zlatou hvězdou. Herodes usadí se za stěnou. Tam jsou také všichni ostatní, odkudž vystupují. Všickni šatí se dle stavu svého; čerti mají chlupatou larvu, bílé oči, oblečeni jsou v kožich na ruby obrácený a nesou řetěz, jímž vystupujíce neb odcházejíce břinčí. Zpěvův účastní se všechny osoby, jenom anděl zpívá sám. Pastýřové, kteří na začátku hry leží na zemi před stěnou a spí, mají kožichy a v ruce bič.“

Hra rájová, rozsahem předešlých mnohem kratší, líčí, kterak první lidé od hada byli svedeni a potom z ráje vyhnáni. Z osob v ní súčastněných jen Bůh Otec a anděl mluví ve verších; Adam, Eva a ďábel užívají namnoze slov třetí knihy Mojžíšovy.

Obě tyto hry jsou zajímavy také proto, že podobné hry, a to rázu velmi starobylého, nalézáme i u Němců, kteří na malých ostrůvcích udrželi se mezi Maďary v Uhrách nedaleko Pešti. Hry těchto Němců, podobající se pašijovým hrám z Oberamergau v Bavořích, jsou vzácným zůstatkem prostonárodního básnictví dramatického, které druhdy valně bylo rozšířeno. Hry takové, původně církevní, již ve XIII. stol. byly pořádány a rozšířily se pak mezi lid. Před císařem Zikmundem na sněmu kostnickém r. 1417. byly prý provedeny hry: Narození Kristovo, Příchod mudrců,

Zavraždění dětí v Betlémě. Naproti hrám, které na př. řádem jesuitským bývaly pořádány, vynikají prostotou a jednoduchostí jak slova, tak zevní úpravy. Právo provozovací bývá v rukou jen jisté rodiny, v níž se dědí jak rukopisy her, tak potřebné oděvy a jiné potřeby. Provozují pak se nyní celkem jen tři hry, ač jich druhdy bývalo více: narození Páně čili hra vánoční, Adam a Eva čili hra rájová a veselohra — hra masopustní.

Ku představení začnou se němečtí vesničané v Uhrách cvičiti hned v podzimku, jak mají po práci polní. Cvičí je mistr — Lehrmeister, jehož majetkem hry jsou a který má také všechny potřeby ke hře. Doba, kdy cvičení se počnou, jest jaksi sváteční pro celou dědinu — od té chvíle netrpí se tam žádná hudba a taneční veselí.

Herci sami tvoří na čas hry jakési nábožné společenstvo; jest jim zavázati se staršímu: že nebudou zpívati světských písní, že povedou počestný a spořádaný život a že staršího budou poslouchati. Hráti se začne počátkem adventu a hraje se do Tří Králů. Doma jsou představení jen v neděli a svátky; všední dny navštěvuje společnost sousední dědiny, kamž bývá často zvána a vždy vlídně vítána. Hraje v hospodě; vstupného se platí — 4 haléře. Výtěžek obrací se jen na pořizování šatstva a potřeb divadelních, herci ani „Lehrmeister“ nepodržují z toho ničeho.

Před prvním představením jest nejdříve slavný průvod z domu cvičitelova na místo hry. Napřed nesou vysoký strom jalovcový, opentlený a jablky ověšený.

Vedle toho se nese hvězda, jaká se nosívá v krajinách německých i slovanských také o koledě. Pak jdou v řadě: andělé, Josef a Maria, která zároveň hraje Evu — je to vždy hezký jakýs jonák; tři králové, Herodes, ďábel, vysocí kněží a zákonníci, židé, setník Herodův, který pak hraje také roli spanilé krejčové v poslední veselohře, sluhové Herodovi, pastýři, „lid“. Než se dají do vlastní hry, přednese cvičitel píseň, v níž oslovuje herce, a tito zase píseň, kterouž pozdravují diváky.

Hra počíná se cestou Josefa a Marie do Betléma; představuje příchod pastýřů k novorozenému Ježíškovi, příchod tří králů a jejich vyjednávání s Herodem a končí tím, že Heroda odnese čert za to, že dal vražditi děti. Závěrek činí zpěv anděla, který Heroda vydal ďáblům.

Hra trvá dvě hodiny a je zajisté hodně zdlouhavá, ježto látka sama je známa, a písně, kterých se hojně vkládá, také nejsou nové. Ale herci tito, když ukončili představení jedno, dají se hned do představení nového a hrají vůbec tak dlouho, pokud se chce někdo jejich hře dívati.

Pro nás zajímavy jsou zpěvy při hrách těchto pronášené; nejsouť dle svědectví samých badatelů německých původu německého, nýbrž pocházejí od Českých bratří, kteří mezi r. 1547—1622. v komitátě Prešpurském a Nitranském se usadili a krásnými duchovními zpěvy svými také na stejnověrné sousedy jiné národnosti účinně působili.

Nový rok.

I.

Málo jest dní v roce, které by se těšily tak svorné a všestranné pozornosti vzdělaného lidstva, jako den novoroční. V palácích sněmovních hlavně ke dni tomu se hledí, když stanoví se nové zákony pro miliony občanů; smlouvy mezinárodní řídí se tím dnem rovněž jako smlouvy nepatrných soukromníků, a od téhož dne počíná se všecko konání v životě jednotlivcův, obcí a veřejnosti vůbec. Lidstvu i dějinám jeho je třeba jistého mezníku, kterým nekonečný prostor času by se rozděloval a pátravému oku lidskému přehledným se stal. Mezníkem tím jest den prvního ledna, jemuž tuto hodláme věnovati pozornost poněkud bližší.

Pátráme-li v historii slavnosti novoroční, shledáme nejdříve, že ne vždy a ne u všech národů připadala na den právě zmíněný, že rok nepočínal se vždy a všude prvním dnem lednovým. Nejpřirozenější počátek roku byl zajisté zimní slunovrat, kterým za nejstarších dob rok asi skutečně se zahajoval; a z těch dob až

na naše časy udržely se stopy hojných obyčejů a pověr, jež prodlením času připojily se k Vánocům, zaujavším místo bývalé slavnosti slunovratu zimního. Též u starých Římanů rok asi tím způsobem se počínal. Tak lze souditi, třeba svědectví básníkovo v takové věci příliš na váhu nepadalo, na příklad ze slov Ovidiových: Den slunovratu jest počátkem nového a koncem starého roku — slunce i rok počátek mají týž.

Od roku 153. př. Kr. rok napořád počínal se prvním lednem, kdy konsulové v úřad svůj se uvazovali, kdežto den slunovratu stanoven od Caesara na 25. prosince. Při opravě kalendáře, kterou tento bystrý muž podnikl, počátek roku byl ustanoven na den 1. ledna, jímž také r. 46. př. Kr. kalendář Caesarův vešel v platnost a pak trval i za dob křesťanských, až roku 1582. papež Řehoř XIII. podrobil jej nutným opravám.

Církev sama počínala jako dosud svůj rok počátkem adventu.

V občanském životě křesťané v prvních stoletích počínali rok po způsobu Juliánském 1. ledna. Pohané mívali slavnost tu spojenu s obyčeji rozpustilými.

Proto vrchnost křesťanská, biskupové i synody nařizovali na počátku roku věřícím půst, aby byli nuceni obyčejů pohanských se zdržovati. Církevní slavnost obřezání Páně v tehdejších časích ještě se neslavila; kdy byla zavedena, nedá se přesně určiti. Ve starých kalendářích svátek tento poprvé nalézá se ve století IX., určité zmínky pak vyskytují se o něm ve století jedenáctém a dvanáctém.

Dříve slaven byl den novoroční prostě jakožto oktáv slavnosti narození Kristova.

Ale poměrně dosti záhy shledáváme, že někteří vraceli se s počátkem roku ke dni 25. prosince čili vlastně k noci přede dnem tímto, domnívajíce se, že rok nemůže případněji býti počínán než památkou narození Kristova, kterýmž všemu lidstvu nastal nový a pravý život. Toho způsobu užívali také někteří kronikáři, a také několik kalendářů jím se řídí. Mimo Franky hlavně Němci učinili si Vánoce počátkem roku. Jistý učenec píše o tom: „Staří Sasové a Dánové počínali rok občanský vždy dnem 25. prosince, a to nocí, jež nastupuje po 24., v níž křesťané od starodávna až podnes svatvečer narození Páně konali. Tu noc nazývali „Modranecht“, jakobys řekl „Nyktomytora“ čili matkou nocí. a jakoby byla rodičkou a vůdkyní všech ostatních nocí, ježto rok občanský v ní měl svůj počátek.“ Zdá se, že také naši předkové kdysi počínali rok Vánocemi — Štítný*) alespoň na jistém místě výslovně tak počítá.

V odvozování počátku roku od vtělení Kristova někteří později šli ještě dále a počínali rok 25. březnem, totiž svátkem Zvěstování Panny Marie, jakoby tu první počátek vtělení Kristova se byl stal. Tak počítalo se zejména v Pise a ve Florencii, jenže počet obou měst se neshodoval; Pisa předstihovala Florencii o celý rok. Florentský počet byl nejrozšířenější, užívali ho sami papežové.

*) Tomáš ze Stítného čili Štítný, proslulý myslitel a spisovatel český ve XIV. stol.

Také ve Francii Nový rok slavíval se o svátku již zmíněném, naposledy ještě r. 1566., kdežto ve Španělsku způsob ten již r. 1351. přestal. — Republika Benátská počínala rok 1. březnem. V Lubeku vybrali si k tomu den 19. března, domnívajíce se, že tím dnem vůbec počalo stvoření, že tedy na ten den připadá památka vzniku světa vůbec. Hotový zmatek v té příčině byl v Nizozemsku; tam na př. Utrecht slavil Nový rok o Vánocích, Brabant o Veliký pátek, Flandry o Boží hod velikonoční — a každé mínění mělo řadu stoupenců.

Důležitost a význam dne novoročního u všech vzdělaných národů, pokud o nich máme známost, po zásluze byla oceňována, a proto den ten tu okázaleji a hlučněji, tu tišeji a jemněji se oslavoval; že při tom zvláště také pověrčivá mysl horlivě byla činna, netřeba dokládati.

Židé ohlašovali počátek měsíce Tišri, svůj to Nový rok, slavnostním troubením, které kněží po celý ten den provozovali při chrámě — později v každém městě. V Egyptě, kde podobné slavnosti byly více než kde jinde v rukou kněží, Nový rok oslavován tak hlučně, že po mnohých letech bouřlivým radovánkám v těch dnech konaným v jiných zemích dávalo se příjmí „egyptských". Římanům — jako ve mnohých jiných věcech — také v této příčině nepopiratelně náleží předáctví.

Počátky všech měsíců a tudíž zvláště kalendy lednové, jež, jak zmíněno, r. 153. př. Kr. staly se počátkem roku, zasvěceny byly v Římě bohu Janovi,

jenž dvěma hlavami pohlížel do minulosti i budoucnosti. Ten den nově zvolení konsulové, nejpřednější úředníci státní, nastupovali úřad svůj a slavnostní průvod jejich na Kapitol zvýšil lesk toho dne měrou nemalou.

V Římě, ba ve veškeré Italii a všude, kam římský mrav zasáhl, kalendy lednové byly dnem nového, šťastného počátku, v němž kde kdo štěstím a blahem na celý rok chtěl se ujistiti. Bůh Janus těšil se zvláštní pozornosti; vysílány k němu prosby o příznivá znamení, pečlivě vyhýbáno se všeliké mrzutosti, sporu, rozruchu, ježto, jak se věřilo, na dobrém začátku záležel téměř všechen zdar každého díla. Nízcí i vznešení Římané navzájem přáli si štěstí a blaha a přání svá provázeli malými, blahověstnými dárky. Dárky ty po starém obyčeji podávaly se pod jménem strenae (jméno dosud zachované ve francouzském étrennes). Bývala totiž u Sabinů, spolupůvodců pozdějšího Říma, bohyně požehnání Strenia, z jejíhož posvátného háje nosívaly se blahověstné ratolesti na hrad.

Na památku toho posílány byly jako dárky ratolesti palmové a olivové, a při tom podávány sušené datle, fíky a koláč medový jakožto šťastné znamení, aby celý rok přinášel obdarovanému samé sladkosti a lahody. Přidávaly se i peníze, mezi nimi zvláště assy*) na jedné straně s hlavou Jana, ověnčeného vavřínem, nebo Saturna, obou to bohů blaženého věku

*) Platil prvotně asi našich 150 hal., pos éze však pouze 5 haléřů

zlatého – na druhé straně s obrazem lodi — prý na památku lodi, na které Saturnus připlul po Tibeře do Latia. Dárky ty podávaly se v podobě obrazné. Posílali si totiž Římané ozdobné lampy hliněné nebo bronzové s obrazem bohyně vítězství, jež měla štít s nápisem „Annum novum faustum felicem“ — šťastný a blažený nový rok – a kolem kteréž seskupena byla drobná vyobrazení ratolestí palmových a ostatních dárkův.

K bohatým a mocným šlechticům hned zjitra přicházely davy svěřenců s povinným přáním a s dárky, za něž navzájem byli obdarováni. Dárky takové přijímali později i císařové od poddaných vůbec, a ti tlačili se ku paláci vladařovu tak četně, že za celý den nemohli se vystřídati. Dle svědectví dějepiscova císaři Augustovi pokládaly se strenae, i když byl nepřítomen; císař Kaligula, který ohlásil po narození své dcery, že přijímá příspěvky na její věno o Novém roce, sám stál v předdomí svého paláce a vlastnoručně přijímal dárky. Tiberius naopak, jenž ovšem novoroční dárky čtyrnásobně oplácel, stanovil zvláštní vyhláškou, nechtěje po celý měsíc býti obtěžován, že přijímá streny výhradně jen o Novém roce.

Do svého celoročního zaměstnání o Novém roce každý jaksi zkusmo se pouštěl, aby dílo po šťastném začátku po celý rok dobře se dařilo. Proto také praetor (nejvyšší soudce) v ten den vstupoval na místo soudní, ačkoliv úkon jeho byl při tom pouhým obřadem, neboť soudy na Nový rok se nekonaly. Nejstkvělejší částí programu novoročního byl obřad, jímž

úřednici, především konsulové, v úřad byli odváděni. Již před svítáním konsulové zpytovali oblohu, pátrajíce po příznivých znameních; potom oděli se doma v roucho úřední a přijímali pozdravy a blahopřání četných přátel, hlavně senátorů. Když všickni byli vyslechnuti, hnul se slavný průvod senátorů, rytířstva a jiného množství směrem ke Kapitolu, kde noví náčelníci obce přinášeli v oběť Jovovi, jakožto přednímu ochránci města, obvyklé bílé býky, jichž ku práci dosud nebylo užito. Hned potom konalo se první sezení senátu, čímž za šťastných znamení zahajovala se také činnost státní. Všechen lid se veselil, a nad rozradovaným městem vznášel se vonný dým z kadidla a z oběti, jež na četných oltářích plály na čest bohů.

Zaručené zprávy poučují nás o tom, že také křesťané záhy počali si oblibovati o Novém roce rozmanité radovánky.

Svědčí nám o tom jednak četná snesení církevních sněmů, kterými zvykům novoročním, jakožto od pohanů zděděným, mělo se zabrániti, jednak hlasy různých spisovatelů z prvních i pozdějších věků křesťanských. Mudřec a řečník Libanios ve IV. stol. dosvědčuje, že slavnost lednových kalend rozšířena je všude, kde se prostírá říše Římská. Dle něho byl to svátek obecné radosti, bratrské sdílnosti a ochotné štědrosti: i na žebrákově stole byl dostatek. „Domnívali se, začnou-li rok vesele a volně, že i celý rok bude takový. V noci na 1. ledna veselá tlupa táhla ulicemi s písněmi a hlaholem, hlukem a lomozem, vpadala v domy a veselými kousky budila domácí. Vzájemné dárky novo-

roční byly všeobecným obyčejem. Děti chodily v ten den dům od domu a dávaly hospodáři jablko, okrášlené stříbrnými penízky, za něž dostávaly dvojnásob. Podobně si vedly tlupy přestrojenců, řídíce se heslem: dej a dostávej. Podobně mluví o téže věci i jiní zpravodajové.

Zvláště zvyk choditi po domích v přestrojení byl církvi nemálo proti mysli, neboť pod nastrojenou kuklou snadno se mohly díti všeliké neplechy. Byly tedy proti tomu vydávány zákazy, a z nich dovídáme se zajímavých podrobností o vší slavnosti.

Zápisy církevní stěžují si do křesťanů, že po způsobu právě pohanském snaží si v ten den svou lidskou podobu zaměniti za všelijaké nestvůry. „Odívajíť se kožemi dobytčat, berou na sebe hlavy zvířecí, plesajíce a radujíce se, podařilo-li se jim podobu svou tak změniti, že ani lidmi býti se nezdají. Důkladné pitky, při kterých nyní v poslední den v roce příchod Nového roku se očekává, byly jak u Němců tak i u Francouzů dávno v obyčeji. V některých krajinách Nový rok býval vítán právě o půlnoci střelbou, na niž i za tuhého mrazu mnoho lidí na ulicích čekávalo. Že při tom leckdy hudebníkům tóny v nástrojích zamrzaly, lze snadno se domysliti.

U pozdních potomků slavných Římanů zachovaly se novoroční zvyky v podstatě tak, jak jsou známy již za starověku. Na nový rok záhy z rána brali prý hoši ratolesti olivové a sůl, chodili dům od domu a pozdravovali hospodáře slovy: „Radost a veselí budiž v tomto domě!“ Utrusujíce pak zrnek solných,

dodávali přání: „Tolik se zroď dětí, tolik oveček, býků, vepříků“ atd. Také bylo zvykem před slunce východem požiti kousek medu nebo vůbec něčeho sladkého, aby celý rok sladce se jim vydařil bez mrzutostí a trampot všelikých. Zásada šťastného, libého počátku, jak patrno, byla tu vyjádřena již i hmotně a způsobem přímo makavým.

Obyčej dárků novoročních ze starého Říma, (kde prosté dárky původní později s rostoucím přepychem nádhernými byly nahrazeny), rozšířil se po všech krajinách, a čilí obchodníci a průmyslníci naši těží z něho, právě jako dávní předchůdcové jejich. Zabíháno tu mnohdy ve směšné výstřednosti. Tak starý kronikář města Královce vypravuje, že tamější řezníci r. 1583 zhotovili jelito na mnoho loket dlouhé, v průvodu po městě je nesli a pak cechu pekařskému podali v dar novoroční. Pekaři oplatili jim houskou, na niž zadělali celé tři měřice mouky.

II.

Zvyky novoroční jsou u nás již dávno odděleny od zvyků vánočních. Nebývalo tak vždycky a na slovanském východě posud jest tomu naopak. Nikde však neděli se obřady, kterými jest vítán rok nový, od zvyků, provázejících poslední chvíle roku dokonávajícího. Sv. Silvestr, jehož památka světí se posledního prosince, došel odtud neobyčejného a snad i poněkud nezaslouženého významu, že se posledních hodin

jeho dne užívá k náležité přípravě a průpravě na radostné a bouřlivé přivítání roku nového. Ostatně shledáme, že také ve zvycích lidových oba tyto dny úzce jsou spojeny a že obřady silvestrovské (lze-li toho jména o nich užiti), jsou také jen nerozpojnou částí slavnosti novoroční, bez níž by jich jistě nebylo.

V některých krajinách polských posud jest zvykem starý rok práskáním a hřmotem vyháněti. Za soumraku posledního dne v roce mládež na Maloborsku vezme hole a bije do plotů. Dorostlí mladíci a pasáci vezmou biče, naváží si na konec práskavých tkanic a pak v stejném tempu práskají po vsi ze všech sil, aby starý rok vyhnali.

Podobně děje se u Kašubů. Sotva nastane poslední den v roce, chystá si mládež zvonky, rolničky, klapačky a p. a čeká nedočkavě soumraku. Jak se sešeří, vyběhnou hoši z domů a běhají křičíce, lomozíce a klapajíce po celé vsi. Čím větší hřmot, tím větší bude příštího roku úroda. Při tom svolávají úrodu na obilí, stromy a domácí zvířata. Obíhají dům se všech stran, probíhají dvorem a přejí štěstí k novému roku. Večer chasníci práskají biči a vyhánějí starý rok za ves, ba střílejí za ním i z pistolí.

Srovnáme-li s tím zvyk také českému lidu známý, totiž práskati v noci Filipo-Jakubské na čarodějnice, poznáme, že v uvedených krajích pohlížejí na starý rok jako na cosi škodného a nečistého, čeho jest se třeba zbaviti před příchodem roku nového.

Ve slovanských krajích, právě jako jinde, víže se k večeru Silvestrovskému zvyk slévati olovo. Lze

se právem domnívati, že tento obyčej přešel sem (ba místy až na svatvečer Tříkrálový) z noci štědrovečerní a ujal se tu tím snáze, že na rozhraní dvou období časových bylo dle domněnky lidu možno nahlédnouti za tajemnou přehradu neznámého budoucna. — Slévání olova podobá se pečení rozmanitých figurek, nástrojů, nářadí a j. z řídkého těsta, které znají v Polsku i jinde.

V Srbsku hádají dívky o svém osudu v čas novoroční tímto způsobem. V předvečer Nového roku sejdou se, vezmou džber, naplní jej vodou a do něho pak každá hází po prstenu, náramku nebo jiné věci, kterou by snadno poznala za svou. Potom zanesou džber na nějaké místo bezpečné. Na Nový rok záhy z rána se sejdou na témž místě a přivedou děcko, které jejich šperky ze džberu kus po kuse vybírá. Dívky zatím utvoří kolo a zpívají písně různého obsahu. Která dívka dostane svůj prsten za zpěvu radostného, tu potká v příštím roce štěstí, na kterou připadne píseň obsahu žalostného, ta bude nešťastna.

V některých krajinách ruských a v Bulharsku jest předvečer novoroční slaven jako pokračování Vánoc. Zove se též Vasiljevskou nebo bohatou koledou. V Malorusku upravují „bohatou kuťu“ čili „bohatý večer“, jehož jiný název „šćedrivka“ čili „ščedrucha“ sám o sobě poukazuje na „Štědrý“ večer. Slavnost záleží v důkladné hostině, provázené rázovitými zpěvy kolednimi, z nichž se ozývají zmínky o štědrém, bohatém a hojném roce. Tytéž motivy zní v koledách, zpívaných v ten den po domích jakožto přání novoroční.

Také přestrojování za babu, vlka, medvěda a p. jest v ten čas obyčejno.

Na Bílé Rusi chodívají v ten čas s kozou, rozumí se s napodobenou, v kterémžto obyčeji spatřují někteří badatelé zbytky pohanských obyčejů římských, jiní uctívání nějakého božstva rolnického nebo pastýřského, na př. Velesa.

U Bulharů sluje slavnost konaná večer před Novým rokem, na nějž ve východní církvi připadá svátek sv. Basilia čili Vasila, dle tohoto světce Vasilica. Vasilicu slaví hostinou tak hojnou, že se dostala až do pořekadla. Najedl se „jako na Vasilicu" značí asi tolik jako u nás „o posvícení". Jakýmsi obřadným a význačným pokrmem jest zde tutmanik, upečený z mouky, másla a sýra a opatřený také několika penízi stříbrnými nebo zlatými. S tutmanikem v rukou klaní se hospodář před večeří svatému obrazu a pronáší prosbu za požehnání na všem statku v roce příštím. Pak rozláme pečivo, namočí v medu, dá každému z domácích po kousku a jeden díl hodí také oknem na dvůr jakožto oběť Novému roku.

Po večeři pak schází se mládež na návsi k tanci a zpěvu, při němž provádějí se též obřadné hry, vížící se výhradně k tomuto večeru a dni následujícímu.

K hostině Vasilského večera v Bulharsku, Srbsku, na Rusi i v Rumunsku nezbytně patří sviní hlava neb alespoň vepřová pečeně, která ostatně také mnohým Germanům jest v ten den krmí svátkovou. V Orlovské gubernii upraví na Vasilův den pečené sele, jež nazývají „kesareckým" t. j. cesarejským po jméně Vasilia

Cesarejského, na jehož den od cara Petra I. přenesen byl počátek roku, druhdy 25. března slavívaný. Že pak bijí vepříky, jak se domnívají, v poctu sv. Vasila, stal se tento světec, mimochodem řečeno, také ochráncem vepřového dobytka.

K Novému roku — Vasilovu dni pojí se u Slovanů východních i jižních starodávný obřad rázu hospodářského, zvaný useň, ovseň, avseň, tauseň, govseň. Na Maloborsku kladou v předvečer Roždestva (na Štědrý večer) pod stůl krojidlo pluhu nebo na stůl držadla jeho a v předvečer Nového roku chodí s pluhem po domích, tvářice se, jakoby orali, při čemž v koledních popěvcích přejí hospodáři v budoucím roce hojné úrody. Zpívají na př.:

„Seto, seto,
na nové léto!
Urodiž, Bože, žito, pšeničku,
všelikou sadbičku.“

*

„V širém poli ploužek oře,
a v tom ploužku čtyři voli plaví,
mají oni rohy zlaté,
Svatý Petr za pluhem chodí,
svatý Pavel voly honí,
přesvatá Děva jísti nosí,
jísti nosí, Boha prosí:
Urodiž, Bože, žito pšenici,
všeliké osení“ — — —

Podobný obřad i s podobnými zpěvy jest znám též z končin polských a rusínských.

Při zmíněné obrazné orbě jest nezbytno síti obilí, a právě od tohoto setí odvozeno jest též jméno „avseň“, ve kterémž starší vykladatelé spatřovali jakési zvláštní božstvo.

Sejí pak hoši s pluhem obcházející buď jen oves, buď různé druhy obilné. Za své přání dostanou drobné dárky, něco peněz, pečivo a pod. Po jich odchodu místy, na př. v Tulské gubernii, hospodyně sbírá potroušené zrní a přidá je k obilí, určenému k jarní setbě. Obchůzka tato děje se někde v předvečer dne Vasileva, častěji však z rána na Vasilův den sám. Toho dne chodí děti po domích, sejí obilí z rukávu nebo z míšku a písněmi svolávají požehnání boží na všechnu setbu hospodářovu.

U haličských Rusínů vzrostla tato obchůzka, konaná rovněž buď v předvečer dne novoročního, buď na Nový rok, v celou hru. Dorostlí hoši obléknou se za dědky, cikány, židy a p. a vodí medvěda, kozu vlka a j., nebo vlekou pluh od chaty k chatě. Za zvířata právě zmíněná ustrojeni jsou chlapci, místo pluhu stačí pouhé, dle možnosti ozdobené vlačihy. Pějíce veselé písně koledni, hoši smýkají vlačihami, jakoby orali, a sejí zrní.

Podobně chodí koledovat, a to buď také s pluhem, buď bez pluhu, mládež ve věku od 7 do 20 roků v Rumunsku.

Novoroční rozsévání jest dále také známo v Řecku, jenže jest způsobu podstatně jiného. Tam totiž hospodář

na úsvitě, prve než by někdo z domácích vyšel z domu, vyjde sám, vezme připravený košík, v němž jsou uloženy všeho druhu plodiny, ovoce, pamlsky a jemné pečivo z nejbělejší mouky, a vstoupí zpět do světnice. Tam pronese potichu přání celému domu i všem jeho obyvatelům, načež chodě po celém domě rozsívá obsah onoho košíku. Tak prý pojistí své rodině štěstí na celý rok.

V některých krajinách ruských, a to v těch, kde se neslaví avseň, patří ke zvykům novoročním vaření kaše, jež má jaksi úkol věštebný. Novoroční kaše vaří se před svítáním. Velmi záhy z rána přinese starší z domácích ženštin ze spižírny krup, starší z mužských vody z řeky nebo studánky. Obojí stojí na stole dotud, pokud není pec roztopena. Nikdo se toho nedotkne, byloť by to špatným znamením. Když již se mají kroupy smíchati, sednou všichni domácí kolem stolu a starší žena říká, míchajíc kaši: „Silí, pěstili pohanku po celé léto. Urodila se pohanka i zrnatá i ruměnná. Zvali a požívali naši pohanku k návštěvě do Carhradu besedovat s knížaty, s bojary, s vysokým ovsem, zlatým ječmenem; čekali, vyčkávali pohanku u kamenných vrat, uvítali pohanku knížata i bojaré, posadili ji za dubový stůl k besedě; přišla naše pohanka k nám býti hostem.“

Potom všichni vstanou z pozastolu, a hospodyně vyndá hrnec a dí: „Milosti, prosím k nám do dvora se svým dobrem.“

Nejdříve se dívají, je-li hrnec plný. Není většího neštěstí, než když kaše vyběhne z nádoby — toť

zjevná bída celému domu. Také je neštěstí, kdyby hrnec praskl. — Pak snímají nožem škraloup. Kaše zardělá, plná, věští veškerému domu štěstí a úrodu. Kaše bílá, mělká, hrozí pohromami — takovou házejí do řeky.

V Bulharsku zachovalo se pro Nový rok — Vasilev den — starobylé jméno Surava godina, od něhož pak „surakvať" značí blahopřáti k Novému roku. Hoši, zvaní vasiličaři, a to malí i velcí, chodí časně ráno po domích svých příbuzných, majíce v rukou proutky dřínové — suravy, survatky.*) Suravami šlehají hospodáře, jemuž zároveň v popěvku přejí veselého roku, požehnání a hojnosti na všem statku, červených jablek v zahradě, žlutých klasů na roli, bohatých hroznů na vinici a zdraví na všechen čas. Pak mu podají proutky a hospodář je šlehá s přáním, aby zdrávi rostli a dorostli jako vrba u řeky. Potom přiváže k větvím zlatý nebo stříbrný peníz a vrátí jim je, přidávaje i jiné dárky, načež se hoši odeberou do jiného domu. Večer hodí suravy do řeky.

Při těchto větvích, s kterými bulharští hoši obcházejí na Nový rok, mimovolně vzpomínáme na ratolesti palmové a olivové, které bývaly posílány u starých Římanů spolu s jinými věcmi jakožto dárky novoroční. — Že v pozdějších věcích chodívali v krajích nyní románských hoši s ratolestmi olivovými blahopřát k Novému roku, slyšeli jsme již.

V obyčejích a lidových zvycích českých lze přání

*) Jméno vykládá se ze svěžesti, zelenosti.

novoroční postřehnouti tu a tam v koledách, které se nyní ovšem zpívají již v čas vánoční; druhdy koledovalo se u nás také v celém týdnu po Vánocích i na Nový rok. Zajímavější a ku přirovnání s hořejšími ščedrivkami vybízející blahopřání zaslechneme z úst koledníků moravských. Tak zpívají na př. v Měříně mezi jiným:

„Dejte nám grejcar neb grešli,
abychme od vás odešli;
a my vám budem děkovat,
aby vám ráčil Pánbůh dat
napřesrok větší ourodu
za vaši ščedrou koledu.
Napřed panu hospodáři,
ať se koně, voli daří,
potom paní hospodyni,
ať se daří huse, svini.
Nebude na tem dobytku,
bude mít ješče s kolíbku,
bujto syna nebo ceru
to já vám nezelžu věru.“

Koleda podobného rázu a stejného obsahu je známa v různých podobách na Moravě i v Čechách.

Přihlížíme li k rázu lidových obřadů, zvyků a přání novoročních u Slovanů, jak jsme se o nich zmínili, neujde nám, že jejich zřetel obrácen jest po výtce k hospodářství. I tam, kde není známo obřadné napodobování orby jakožto nejdůležitějšího úkonu Slovanova, směřují všecky projevy ve významný den novoroční k tomu, co jest základem života a pramenem

pozemského blaha po názoru všech větví slovanských — ke zdaru a rozvoji činnosti rolnické. Lze v tom zajisté právem spatřovati význačný rys, shodný s kmenovou povahou slovanskou. Také zásada šťastného počátku, zajišťujícího zdar celému roku, vyskytá se v novoročních obyčejích slovanských.

Hospodářská stránka ozývá se také v pověrách, které se víží k Novému roku a jež tu k závěrku klademe.

Na Rusi hádají o počasí: jak bylo několik dní před Novým rokem, tak bude před svátkem sv. Petra a Pavla; jaká pohoda je po Novém roce, taková bude o svátku zmíněném.

V některých krajích polských hospodář, který má včely, jde na Nový rok k úli a mluví k včelám: „Toho dne svátečního vy, včelky, začněte své dílo, pracujte a robte sladký med a žlutý vosk — čiňte to na chválu boží.“ V Blotách v Lužici má na Nový rok skákat a běhat, kdo chce celý rok býti čilý, křepký a veselý. Kdo by upadl poslední den v roce, bude padat celý budoucí rok. U moravských Kopaničářů chodí prý na Nový rok „dzivjá baba, božjá poselkyňa“. Nachystají jí na stůl chléb, sůl, nůž a vody, „aby to zjedla“. Tamtéž na „Nový rok kolik lidí v domě, tolik hromádek soli nasype se nožem na píst. Komu do rána hromádka skopne (se rozpustí), ten do roka umře.

V Čechách platí za dobré znamení pro celou rodinu, vstoupí-li na Nový rok první do domu dítě nebo dívka.

Hospodářové těší se na příznivé žně, zasvitne-li v ten den slunce aspoň tolik, co bys bičem mrsknul.

V některých krajích našich říkají, že bude mnoho požárů, ukázaly-li se na Nový rok při východu slunce červánky. Na Chrudimsku snaží se kde kdo, mladý — starý, bohatý — chudý, míti na Nový rok alespoň některou část oděvu novou, aby pak chodil v „novém“ po celý rok. Na Domažlicku chodí v ten den dítky s „fanfrnochem“, bukálem čili bukačem (jest to džbán, potažený měchýřovou blanou, z jejíhož středu vybíhá svazeček žíní) a kolední, zpívajíce za průvodu tohoto prostého nástroje:

„Fanfr — fanfr — fanfrnoch,
nastává nám novej rok,
novej rok nám nastává,
koledy se nandavá.“

Na Humpolecku chodívají dítky o Novém roce s proutkem. Proutek bývá různě dlouhý, propíchaný po celé délce dřevěnými jehlicemi, v úhlu čtyřicet stupňů k sobě postavenými, ozdobenými různobarevnými ústřižky látek nebo papíru a hrachem na konci jich nabodaným. Vršek zdobí obyčejně malé jablíčko, oříšek nebo papírová kytice a pentlička.

Řídčeji se vyskytují pruty z trnky, která má jehlice přirozené.

Dítky, přišedše do stavení, zpívají;

„Dej vám Pán Bůh dobrýtro
na to nový líto,
abyste měli leníček,
jako tenhle proutíček,

a na něm hlavičky
jak tyhle hráštičky —
na ten nový rok."

Potom hospodář koupí proutek za několik krejcarů a na jaře si jej zastrčí na pole do lnu, aby byl „jako ten proutíček a měl hlávčičky jako ty hráštičky." Jak patrno, jest to obyčej rázu čistě hospodářského, hledící k význačné plodině a výrobě zmíněného kraje.

Někde nechávají si kousek ryby od Štědrého večera k Novému roku, aby se jich držely peníze. Obecně pak se u nás říká, že se budou peníze po celý rok držeti toho, kdo je má na Nový rok; dobře tedy, že na Nový rok jest zároveň „prvního"!

Ostatky masopustní.

Podivné slovo — masopust!

Mnoho lidí námyslilo se již, jakým způsobem a jakým právem divná ta složenina vznikla, zvláště když ještě psáváno bylo masopůst. Prvá polovina slova nedopouštěla ovšem pochybností, ale odkud se vzala krátká polovina druhá?

Ctihodný náš učenec Jungmann vyvádí nás ve svém Slovníku z mylných domněnek výkladem, jemuž můžeme stále plnou měrou důvěřovati. Dle něho jest masopust „vlastně den, v který se maso poušti, t. naposledy jí. Slove tak obyčejně několik neděl a zvláště tré dní před postem, v kterých lidé rozličné kratochvíle strojí, jako tance, hody atd.“

Poklidná to věru doba. Země dřímá ještě těžký, dlouhý sen svůj, na tváři její nikde neviděti života — mrtvo v háji, ticho na břehu potoka, a jen když od vrchu k vrchu ob čas vítr zahučí, zní to, jako by země ze spánku si oddechla. Paprsky sluneční, jež na bílé pláni sněhové se tříští, počínají sice již hřáti, ale dosud jen řídce podaří se jim strhati chladný šat,

jenž tak těsně přiléhá k údům spící země. Země si hoví, proč by se také vzdělavatel její neoddal sladkému odpočinku? A z toho ani starostmi trudnými nedá se vyrušovati; byl-li minulý rok příznivý, pak je spižírna plna a ze sýpky věru není ještě vše vyprodáno, i zbývá tu vedle režného žita pěkná hromada zlaté pšenky. Byl-li však minulý rok zlý, nuž, pak náš hospodář při dobrácké povaze své nezoufá, ale koje se pevnou nadějí, že letos lépe se mu povede, klidně oddává se požitku, ovšem dle poměrův uskrovněnému.

Do Řehoře, kdy má pluh již býti na poli, ještě hezká chvíle, proč tedy nepřáti si trochu radovánek, beztoho potom aby se člověk lopotil zas až do zámrzu.

Tak se jeví masopust jakožto doba klidu, pohovy, veselí a požitku tělesného. Má-li pak tento ráz masopust celý, vyznačuje se jím svrchovanou měrou konec jeho, jemuž se ve mnohých krajích našich říká prostě ostatky. Jsou to tři dni před počátkem postu, dnové tak rozpustile veselí a rozkoše plní, že se jim, jak zkušenost učí, vyrovnávalo snad jen posvícení, dle starých, dobrých mravů slavené.

Neusmívej se nikdo nad tím nedůvěřivě, hledáme-li původ ostatků masopustních v šedých dobách pohanských. Nemůžeme ovšem jmenovati určité slavnosti z doby té, kterou by ostatky zastupovaly, ale o starém původu jejich soudíme z těchto okolností. Všecky naše větší svátky národní jsou zbytkem z dob pohanských, změněným ovšem vlivem církve, která

dávala svérázným zvykům národním raději novou tvářnost, než by se byla pouštěla v marné pokusy je vykořeniti. Stalo se tak tedy bezpochyby i v tomto případě. Výmluvný doklad však nalezneme v bájích našich sousedů. Dle víry lidu v některých končinách německých, jak vypravuje Jak. Grimm, spisovatel německého bájesloví, táhla v těchto dnech bohyně Holda s celým vojem duchů po kraji. Lid hromadně se scházel a očekával vojsko její jako příchod mocného jakéhosi krále. Předvoj vojska vedl šedovlasý stařec s bílou holí, zvaný „věrný Ekart“, který v davu cestu klestil a zatlačoval lidi, aby nikdo nepřišel k úrazu. Za ním brala se družina jednak jízdná, jednak pěší: byli mezi nimi také lidé nedávno zemřelí; jeden z nich jel na dvounohém koni, jeden byl přikován ke kolu, které se samo točilo, jiní šli bezhlaví anebo s hlavami na bedrách visícími. Nechtěl-li se jim někdo, třeba z opilství (neboť střízliv byl by se toho sotva kdo odvážil), vyhnouti, byl posazen na vysokou skálu, s níž se do večera nemohl hnouti.

Tato německá paní Holda v nejedné příčině rovná se Bílé paní z našich pověstí, jsouc bytost laskavá, vlídná, v bídě ochotně pomáhající a hněvající se jen tam, kde zastihne nepořádek. V době, kdy se masopust končí, koná Holda co rok na vzdušném voze rychlou pout, aby se přesvědčila o píli přadlen; kde jsou hotovy a vše mají v pořádku, tam uděluje své požehnání, nedbalé přadleny však stíhá z ruky její přísný trest a kletba.

Z těchto dokladů zdá se nám patrno, že sousedé

naši mívali v době nynějších ostatků masopustních v časích pohanských pamětihodné svátky jakési, jež také u nás můžeme předpokládati. Doba sama, prostředí totiž mezi zimní slavností koledni a slavností jarního slunovratu, byla k tomu zajisté velmi příhodna. Jest pak vyslovena domněnka, že dávnověká slavnost ta byla posvěcena Perunovi, a ukazuje se dosud k některým, ovšem skrovným příznakům, které snad tomu nasvědčují.

Pozorujme nyní, jak lid náš ještě před lety slavíval — a lecke dosud slaví ostatky masopustní. Řekli jsme již dříve, že jsou dny tyto dobou požitku a bujného veselí, stopujme, kterak dvojí tento ráz jejich po dědinách našich se jeví.

K masopustnímu blahobytu jest na našem venkově nevyhnutelně třeba dobře vykrmeného vepře, který ostatně i mimo dobu tuto kuchyni a jídelní lístek výdatně podporuje svým tukem a uzeninou. Nezmocnil-li se ho nůž řezníkův již dříve, stalo se to dojista na Tučný čtvrtek, ve kterémž případě zbylo na ostatky ještě něco jaternic i jelit, a pro čeládku schován jest objemný, krupami nabitý bachor a dorota. Škvarků i „skřivánků", vyskvařených odřezků masa, jsou plné mísy, a vyškvařené sádlo bělá se v několika notných krajáčích. Hospodyně jen jen se usmívá, když shlédne toto požehnání. „Což se to bude z takových zásob vesele smažiti!" tak asi myslí sobě, když v neděli dopoledne, sotva se vrátila z ranní mše, zajde na komoru, aby si odtud přinesla do sednice vše, čeho ku přípravám na hody ostatkové bude třeba.

Vkročme do té sednice — ale opatrně, abychom někde nezavadili! — za malou hodinku, jak pestrý obrázek se nám tu objeví! Na stole trůní na prostranném vále dvoje důkladné necičky „zadělávací“ — do nichž neměří se mouka po librách, ale hned po čtvrcích; v jedněch shlédneme nejjemnější mouku „cajkovou“, ve druhých je hrubší mouka — bělka, ze které robí se pečivo pro čeládku, pro děti a vůbec pro najedení, kdežto z oné pro hosti a pro hospodáře na pochoutku. V hrnečku vzdouvají se již pěnící se kvasnice, vedle stojí nádoba se smetanou, jiná větší s mlékem, na talíři připraveno jest máslo, jehož koblihám třeba, aby hodně pily, právě jako cukru, aby byly lahodné a kypré, přebrány jsou tu drobné hrozinky a nakrájeny mandle do šišek určené, nakrájena na drobounko kůra citronová, v hrnečku rozkverlán jest žlutý obsah několika vajíček, stojí tu pohotově plechová kořenka s celým rozmanitým obsahem svým, jehož většina již na prášek utlučena. Připravena jsou již povidla, utřen mák, natlučeny kupy sypkého cukru, a přece hmoždíř neustále řinčí. Na menším kastrole zaděláno jest nekvasené těsto na „boží milosti“, plné másla a cukru. Z trouby zavání tučná pečeně — dnes musí se péci na dvakrát, neboť čeládka dostane porce takové, aby mohla i rodičům slušný kus zanésti.

Čilé ruce dají se, když všecko náležitě „vypracováno“ a promícháno jsouc pěkně skynulo, do tvůrčího díla, a za nedlouho pokladeno jest dlouhé prkno, přes obrubu válu položené, buclatými koblihami, tenkými šiškami a vyválenými „božími milostmi“, jež

jsou všelijak ovroubkovány a v prostřed rýhovány, aby na nich nenaskakovaly bubliny. Zatím na plotně prskají a syčí již na širokém kastrole bubliny vařícího se sádla a másla, jež v málo okamžicích zbarví bledé tváře koblih až do ruda a nadme jejich boky k hotovému úplňku. Mastná, těžká vůně plní celou světnici, ba, ježto takováhle výroba v každém domě se provozuje, celou náves.

Do oběda sice nedaleko, ale ani mladí ani staří nebojí se, že si pokazí chut k jídlu, dychtivě sahá každý do veliké mísy nebo do okřínu, kamž ukládá se usmažené pečivo masopustní, aby si pochutnal, dokud jest teplé.

Co takto napečeno a nasmaženo, má sloužiti chtivým ústům v neděli a v pondělí — v úterý, jakožto v hlavní den ostatkový, který se světí skoro napořád jako svátek, připraví se hned dopoledne zásoby nové.

V některých krajinách slaví se v neděli „jalové hody“. Bývá to zvláště tam, kde dědina jest menší, tak že při nedostatku hudebníků, jaký se jevívá v tento čas obecného veselí, nedají se v úterek ostatkový pořiditi radovánky jinde obvyklé. Jalové hody pořádají selky, z nichž každá přispěje do spolku pečivem, pečení a j., což vše snese se buď do hospody nebo ke starostové. Tam sejdou se potom hospodyně, pojídají a veselí se pak při kávě a rosolce, kteráž se také pořídí na společné útraty. Při žertu a smíchu uteče příjemné odpůldne, za soumraku zavítají sem také muži, a nyní již neschází než kolovrátek nebo housle, třeba rozladěné, aby se alespoň několik párků

z rozjařené společnosti, je-li místo, dalo do tance. Bývá již pozdě v noci, když se účastníci rozcházejí.

Většinou však slaví se pravé a vlastní ostatky až v úterý před Škaredou středou. V ten den rozpoutá se radost a ples na míru mnohdy až bezuzdnou. V obyčejích však při tom zachovaných smíme dojista spatřovati stopy dávných obyčejů pohanských.

Sotva je po obědě, který je v ten den, jak již praveno, zvláště tučný, ač ne dlouhý, již jeví se na návsi známky nevšedního vzruchu, svědčící, že se cosi zvláštního bude díti. Drobná i dorostlejší mládež sbíhá se v kupy, děvčata vybíhají před vrata a zvědavě pohlížejí ve stranu, odkud čekají příchozích; tu a tam ukáže se u dvířek i vydrovkou krytá, šedá hlava dědečka, jenž spokojeně si pokuřuje a patrně na veselé časy zlatého mládí vzpomíná. V tom u hospody na druhém konci hospody zavzní zvuk trub a klarinetu, a hned potom v odpověď štěkot kde kterého ostražitého hafana po dědině. Do mládeže na návsi jako by rarášek vjel; letem jest u hudebníkův, a brzy mísí se v tóny pochodu neladné výkřiky škádlených i škádlících.

Za okamžik hudba umlká, vešla kamsi do stavení, a teprve za hodnou chvíli uslyšíme ji opět. Konečně blíží se k návsi. Napřed jde několik jonáků svátečně oděných a fábory ozdobených, kteří mají úkol „ubytovatelů“. S vážnou tváří vcházejí k hospodáři zvěstovat mu, že mu vedou vojsko na nocleh, a táží se, kolik mužů chce pod střechu přijmouti. Za nimi kráčejí drábové v uniformách, nesestavených právě dle

vojenského předpisu, se šavlemi, velmi často dřevěnými. Ti tvoří předvoj průvodu, jejž uzavírají hudebníci, a zaháněji, (toť hlavním jejich úkolem), neposednou mládež, která by si jinak příliš mnoho dovolovala. Potom přichází vlastní jádro průvodu, medvěd po zadních tlapách pomalu se šourající a chvílemi podivně mručící. Představuje jej statný muž, který jest celičký důkladně obtočen hrachovinou, z níž jest připleten v zadu také ohon dojista notně delší, než je znám nejlepším přírodopiscům. Medvěda vede na provaze, často také jen na pouhém povřísle medvědář, nesoucí pytel na dárky přes rameno, a provází jej několik mládenců, vystrojených skoro jako na svatbu. V průvodu jest také „žid“, který brebentivým tónem nabízí z veliké březovky divákům obojího pohlaví šňupeček — a v zadu pokulhává ferina jakýsi, přestrojený za ženštinu, na zádech s nůší, do níž sebere, co kde může. Rozumí se, že všichni účastníci průvodu mají na tváři škrabošky, na jichž umělosti ovšem nezáleží; způsobíť si leckterý junák lacinou masku tím, že si obličej natře žloutkem a pak foukne do mouky.

V tomto přestrojování, právě jako v přestrojování koledním, jak na př. dosud v Rusku jest v obyčeji, nutno jest spatřovati zbytky pradávného jakéhosi obřadu pohanského, z něhož doba několika století vytvořila v jižních krajinách a v některých městech německých hlučné průvody masopustní, a od nichž také bezpochyby pocházejí nynější mumraje z plesů maškarních. Co nyní činíme z pouhé toliko kratochvíle a proto, abychom pod zástěrkou masky tím snáze

radovánkám mohli se oddati, to mívalo před věky zajisté význam obrazný, neboť člověk neskládal se sebe člověka a neodíval se v podobu jinou bez důvodu hlubšího.

Tak má se věc asi s přestrojováním vůbec, jaké jest zachováno v lidových obyčejích různých národů. Říci však něco nepochybného o významu přestrojování masopustního medvěda jest věru nemožno. Domněnek o tom vyslovených raději pomineme.

Ale zahněme zase s průvodem k nejbližšímu hospodáři, který již vítá mládence na prahu světnice. Tito pozdravují jej uctivě, a nejvýmluvnější z nich takto k němu mluví: „Mnohovážený pane hospodáři, prosím a žádám uctivě za odpuštění, že jsme beze všeho dovolení do příbytku vašeho vstoupili. Doufám však, že nám mile odpustíte, neb jistě v paměti máte, že tento dnešní den hlučný býval vždycky velmi slavný. My jej zas dnes obnovujem, štěstí, zdraví vám vinšujem, vivat, páni muzikanti!“ Tito spustí ihned tuš, a řečník podává hospodáři na dřevěném talíři sklenici piva na „zavdanou“. Do talíře tohoto zabodnuta je vidlička, ozdobená pentlí, ku kteréž přivázána jest snítka rozmariny. Pivo nosí se s průvodem ve džbáně; aby příliš nezvětralo, o to starají se cestou mládenci sami.

Hospodář se napil a odvděčil se mládencům za „poctu“ penězitým darem, jejž položil na zmíněný talíř, oni pak obrátili se s případným oslovením k hospodyni, podávajíce jí rovněž na zavdanou, hudebníci zase spustili, a mládenec provedl při tom panímámu

několikráte kolem světnice. Totéž opakovalo se pak s domácími dcerkami, pokud byly odrostlé, z nichž každá přispěla peněžitým darem ku společnému veselí. Hospodyně zatím přitočila se k medvědovi, aby s něho utrhla kus hrachoviny, kterouž položí do kukaně, aby slepice dobře seděly.

Družina přípitky a tancem nezaměstnaná ohlíží se čile po světnici, zejména pak přitírá se ke kamnům hledajíc, kde je co na zub. Běda pečeni, která byla zůstavena na kamnech nebo v troubě; hned se octne v pytli medvědářově; hospodyně pak sem dohlédnouti nemůže, ana dává „bábě“ do nůše šišky a koblihy, z nichž na konec připadne lví podíl hudebníkům.

Potom zajdou ctitelé starého masopustu do nejbližší usedlosti. Hospodyně však s hrůzou pohlíží na spoustu skvrn na podlaze, která byla ještě před půl hodinou bělounká jako nově vybílené prádlo. Je-li venku trochu umrzlo, ještě to ujde, ale běda, nastala-li obleva; o této sami hospodáři neradi slyší, vždyť platí ode dávna pranostyka: masopustní šišky na slunci, velikonoční vejce za kamny.

Do soumraku obejde stále rostoucí průvod celou dědinu a hned uchýlí se do hospody, kde nastane teprve pravý rej, veselé křepčení. Mládenci zatím již přepočetli vybrané peníze, aby věděli, co a jak dále činiti. Vybrali-li více, než činil plat s hudebníky vyjednaný, uschovali přebytek pro příští zábavu podobného druhu. Scházelo-li však něco, doplatili to mládenci sami. Stalo se to ovšem málo kdy.

V kolotavém reji, z něhož zavzní hned jaré zavýsknutí, hned rázné dupnutí rozohněných jonáků, snaží se tanečnice co nejvíce vyskakovati, aby se jim urodil hodně dlouhý len. Když pak se přibliží půlnoc, pochovává se za obecného žalu Masopust čili Bakchus. Hudebníci půjčí k tomu konci basu, jež se ovine prostěradlem jako rubášem, a některý ferina pak koná obřady pohřební. Pak vezmou „nebožtíka“ na ramena a vynesou jej při smutečním pochodu na dvůr, kdež basu odstrojí a navrátí zase majetníkovi, který ze závažných příčin byl o milý svůj nástroj ve smrtelných úzkostech. Ačkoliv pak dle kalendáře vlastně již nastal půst, přece nenapadá rozjařeným tanečníkům, aby se rozcházeli.

Způsobem tuto vypsaným slaví se ostatky také v Domažlicku, kde se jim říká voračky, kterýmžto slovem jsou míněny vlastně „maškary“. Hudbu při nich provozuje dudák a houdek (houslista), a veselosti, žertu a kratochvíle bývá tu více než kde jinde; mívajíť voračky maškar více a pestřejších než ostatky v kraji. V těch krajinách chodívali dopoledne v úterý masopustní hoši za medvíďata přestrojení po statcích, provozujíce tanec medvědí a dostávajíce od hospodyň za to koblihy.

Slavnost ostatková místy nabyla rázu čistě místního. Tak v Táboře ostatkovým průvodem představoval se slavný, ovšem nehistorický vjezd Žižkův do Tábora. Průvod ozbrojenců, v jichž čele byl statný Žižka, přitáhl na náměstí, kdež u kamenného stolce, dle pověsti z dob husitských pocházejícího, čekali jich

„konšelé“ městští s podarem míru, mísami koblih, jež bojovní dobyvatelé chutě ničili, a na konec podány jsou s balkonu radnice Žižkovi klíče městské, což provázeno příslušnými řečmi a odpovědmi.

Zmínky zasluhuje také způsob, jakým ještě před r. 1848. slavívaly se ostatky ve Vamberce a Třebechovicích. V těchto místech totiž nejdéle zachoval se obyčej, druhdy v Čechách velmi oblíbený a původem svým dle starých svědectví asi do XIV. stol. sahající. Ve zmíněných městech byly tak řečené holubářské cechy, jež tvořili všichni místní holubáři jen k tomu cíli, aby se konec masopustu starým způsobem oslavil. Odpoledne v úterý masopustní vytáhl maskovaný průvod z domu cechmistra čili „staršího“, jenž k této slavnosti před rokem byl volen a celý cech právě pohostil. V čele kráčela hudba, uprostřed nesla jedna maškara na hlavě obrovskou klec, plnou pestrobarevných holubův, okolo ní pak bral se velký kruh holubářů, z nichž každý držel v ruce malou klec se dvěma holuby. Ne právě potichu došlo se na náměstí, kdež nejdříve před radnicí a pak před domy vší honorace místní proveden tanec kolem veliké klece, při čemž holubáři drželi se za ruce tak, aby svých klecí nepustili. Za toto zastavenîčko dostávalo se jim darů nezřídka dosti značných. Po obchůzce zašlo se k domu „podstaršího“, jenž byl pak zvolen pro budoucí rok za staršího. Hned po volbě otevřely se všechny klece, hejno holubův zatřepetalo se ve vzduchu, a do všeobecného výskotu a jásotu vpadly též rány, z uchystaných pistolí za nebohými ptáky vystřelené. Potom

hodovalo se u nového cechmistra, až se pak slavnost v hospodě tancem řádně ukončila.

Zašlý obyčej tento připomíná nám v některých příčinách ostatkové zvyky panující dosud v Britanii, kde vystavují se v kleci dva kohouti a dráždí se k vespolnému zápasu, až jeden uštípnutím klesne. V našich zvycích prostonárodních má kohout, jak známo, roli velikou.

Jak z celého líčení tohoto patrno, končil u nás masopust i tehdy, kdy úřední zákazy nezapovídaly průvodů maškarních, daleko mírněji než v leckterých krajinách jiných. Náš lid, povahy jsa vůbec mírnější, nepotřeboval okázalých průvodů jako rozmařilý Pařížan, jenž býka zlatem a pentlemi ozdobeného v tlupách provázel, ani pestrých a nezřídka i nádherných převleků ohnivého Itala. Těchto nebylo mu již ani proto třeba, že maškarní průvody jeho neměly rázu historického ani posměšného a tudíž snadno se omezily na prostředky skrovnější. Neměli jsme také, jak se podobá, dramatických her ostatkových, které kvetly zvláště v jižním Německu a jichž skládáním se zanášeli mnozí samoukové.

Že však druhdy také u nás zejména šlechta dle cizího vzoru vystrojila nádhernější mumraje ostatkové, o tom uvádějí kronikáři doklad nejeden. O takovém šlechtickém průvodu maškarním vypravuje Bassompier ze samého počátku XVII. věku, jenž jako účastníky maškarády jmenuje mimo sebe generála Ruesswurma, šlechtice Valdšteina, Vchynského, Harracha, Černína, Schomberga a Mansfelda. Poctivého veselí ostatko-

vého nezdržovali se pak ani sami králové čeští, ba na př. Václav IV. a Vladislav Jagailovec, jak vypravuje kronikář Beckovský, zvali v ten čas k sobě i vážené měšťany pražské s jich paními.

Platná svědectví také máme o tom, že masopust alespoň za šťastných dob XVI. století býval u nás hlučný, ostatky jeho pak bouřlivé. Jinak nevysvětlili bychom si ani nápadné rozhořčení Vavřince Rvačovského z Roudnice, ctihodného děkana v městě Slaném, jenž r. 1580. pod názvem „Masopust“ vydal „pro hroznou lidstva na mravích zkaženost“ objemný spis, kterým horlí proti rozpustilému karnevalu jakožto původci všeliké zkázy mravní. Jak škodlivým jej pokládal, lze souditi jen ze jmen, kterým označil dvanáct synů jeho; jsouť to: Soběhrd, Lakomec, Nádherný, Ožralec, Vzteklík, Pochlebník, Závistník, Klevetník, Všetýčka, Lenoch, Darmotlach a Lhář — jak patrno, čeládka z míry pěkná.

Zosobněný Masopust pohnán jest v knize Rvačovského na soud do Říma, kdež proti němu žalobnice — neděle Quadragesima — snesla dlouhou řadu důkazův a svědectví, tak že při svou ztratil a byl přinucen jíti do vyhnanství kamsi mezi Moslímy. O tvářnosti tehdejších ostatků, o nichž bychom ještě mnoho mohli vyprávěti, můžeme souditi také z horlení některých kazatelů katolických; tak na př. jesuita Vojtěch Berlička ve své Postile z počátku XVII. věku a Martin Filadelfus Zámrský na konci téhož věku trpce žalují na rozpustilé průvody, které dle jejich zpráv dály se v neděli Quinquagesima (poslední ne-

děle masopustní). — Z nové doby zůstavil ostatkům výmluvné svědectví známý samouk Jiří Volný svou rozmarnou písní „Larva masopustu".*)

Od nás nyní, jako všecky jiné, i zvyky ostatkové jako by byly (podobně jako Masopust Rvačovského) do vyhnanství se odstěhovaly — na škodu naši, či na užitek? Žel, že alespoň veseliti se již neumíme tak poctivě po staru — bylo by nám toho věru leckdy potřebí!

---

*) Jiří Volný, ovčák v Kratonohách, † 1745 Jeho „Veselé písně" vydal r. 1822. V. Hanka.

Na sv. Řehoře.

O sv. Řehoři zná nynější mládež toliko několik pořekadel, vztahujících se ku počátku jara, do něhož spadá památka tohoto světce (dne 12. března). Říkáme na př. „V den sv. Řehoře přiletěla vlaštovička přes moře“; „Na sv. Řehoře šelma sedlák, který neoře“ a p. Ale ještě za dob, kdy naši dědové byli hochy, býval den sv. Řehoře radostnou slavností školních dětí, které se několik týdnů těšily a chystaly na Řehořský průvod a obchůzku Řehořského vojska. — Bylť sv. Řehoř I. nebo Veliký, který zemřel jako papež 12. března r. 604., po všech krajích uctíván za patrona školní mládeže; tedy se k jeho jménu vhodně pojily dětské slavnosti, jinak nemající hlubšího významu.

Slyšme, co nám o nich pamětníci vypravují.*)

Když se blížil den sv. Řehoře, slíbil pan učitel ve škole dětem, že budou „choditi po Řehoři“, budou-li se pilně učiti a dobře chovati. Děti se přičinily, aby učiteli vyhověly. On jim potom rozdal na lístcích napsané úlohy, lepším žákům větší, slabším kratší; děti se

*) Nejlepší zprávy posud podal o nich Český Lid v roč. V

jim ovšem naučily brzy. Slavnost nedála se však vždycky právě na sv. Řehoře; nebylo-li počasí příznivo, odložil ji učitel na dobu pozdější, kdy se k ní také delší den lépe hodil.

V určený den chodil starší žák některý, který dostal úlohu bubeníka, s bubnem po vsi, svolávaje Řehořskou družinu do školy. Tam se potom uspořádal průvod, jemuž ve všem všudy vzorem bylo vojsko. Velel mu hejtman, jemuž byli podřízeni dva důstojníci čili hadači, profous (žalářník), auditor (soudce), felčar, kaprál, tambor a řada prostých vojáků. V čele průvodu šel za tamborem praporečník s praporem obyčejně papírovým. Vedle něho kráčel sv. Řehoř, za nimi šli důstojníci, za nimi vojáci a za těmi andělé, jež představovali drobní žáčkové. Voj uzavírala děvčata v šatech svátečních. Jim náleželo v koších a rancích nositi nadílky, jichž se vojsku dostalo od jednotlivých hospodyň. Hejtman kráčel vedle vojska a uváděl do pořádku, kde kdo vybočil z řady.

Výstroj Řehořské armády byl v celku jednoduchý. Vojáci vesměs měli na papírových pásech zavěšeny dřevěné šavle, mimo rukojeť načerněné, že byly jako v pochvách. Na hlavách měli stojaté čepice o širokém dýnku, důstojníci dvourohé klobouky z bílého papíru, hejtman krom toho chochol z nastříhaného papíru. Límce svých kabátů a halen pokryli si červeným papírem — to byly výložky. Svatý Řehoř, oděný v dlouhou, bílou košili, měl papírovou čepici biskupskou, ornát a v ruce berlu. Potřeby tyto — právě jako buben — byly majetkem školy. Také prapo-

rečník, míval přes šaty navlečenu bílou košili a byl přepásán barevným šátkem nějakým. Podobně byli ustrojeni též andělé, kteří měli na hlavách papírové čepice nahoře vroubkované.

Ve škole pan učitel průvod urovnal, tambor spustil, a vojsko vydalo se na pochod. Toť se rozumí, že při tom celá ves byla vzhůru. Ze statků a chalup vybíhali lidé před vrata podívat se, jak to dětem sluší, a nejeden malý capart, který ještě nechodil do školy, chtěl si také vykračovati s dřevěnou šavličkou dle povelu: „Jedna, dvě — jedna, dvě!"

Průvod zahnul nejdříve ku představenému a pak vcházel do domu za domem, až obešel celou ves.

Vstoupivše do světnice, „Řehoři" spustili píseň:

„Na svatého Řehoře
památka se činí,
každému se oznamuje,
který o tom neví.

Učitele velkého,
Řehoře svatého,
dnešního dne slavnost máme;
radujme se z toho.

Kdo své dítky miluje,
vediž je k dobrému,
a své syny dej do školy,
ať se učí tomu:

Nejprve Boha znáti,
stvořitele svého,

v víře je vyučovati
Krista, syna jeho.

Jestli žáčka nemáte,
na papír nám dejte,
pro jeden groš, pro dva, pro tři
jistě neschudnete.

Budete mít odplatu
v tom nebeském ráji,
kde svatý Řehoř přebývá,
pána Boha chválí."

A místy dodávali také žertovnou výhrůžku:

„Pakli nám nic nedáte,
teprv uhlídáte:
všecky hrnce potlučeme,
co v polici máte,
a kosinky polámeme,
co na peci máte."

Když průvod přezpíval tuto nebo jinou píseň podobnou, předstupovali z řady jednotlivci a přednášeli své úlohy.

Vystoupil na př. bubeník a říkal:

„Bubny, bubny, veselosti, že já umím na svůj buben dobře tlouci. Kdybych já na svůj buben dobře nebřinčel, nikdo by to neslyšel."

Auditor se chlubíval:

„Já jsem chlapík jurista,
mám kalhoty za tři sta;
pověsím-li je na hřebík,
nestojí ani za troník."

Profous se představoval: „Já jsem profous od regmentu a pán od arestantů; kdo něco provede, ke mně se přivede; dřív nebude propuštěn, až bude vyplacen.“

Vojáci pochlubovali se ve svém říkání všelijakým hrdinstvím a rozličnými kousky, obyčejně velice nevinnými.

Nejmenší z nich říkával: „Já jsem malý žáček, zpívám jako ptáček; kdybych kašičku s medem jídal, ještě bych lépe zpíval.“

V některých krajích přednášeli oba důstojníci čili hadači střídavě tuto rozmluvu:

„Mistře, mistře vyučený,
ve všech školách vycvičený,
pověz mi, co je to: Jeden?“ —
„Jeden jest pán Bůh náš,
který na nebi přebýváš.“

„Mistře, mistře vyučený,
ve všech školách vycvičený,
pověz mi, co je to: Dvě?“ —
„Dvě tabule Mojžíšovy,
jeden pán Bůh náš,
který nad námi přebýváš.“

„Mistře, mistře vyučený,
ve všech školách vycvičený,
pověz mi, co je to: Tři?“ —
„Tři svatí patriarchové,
dvě tabule Mojžíšovy,

jeden pán Bůh náš,
který nad námi přebýváš."

„Mistře, mistře vyučený,
ve všech školách vycvičený,
pověz mi, co je to: Čtyři?"
„Čtyři evangelistové.
tři patriarchové" atd.

Podobným způsobem vypočítal „mistr" dále: pět ran Ježíšových, šest štoudví kamenných, vínem naplněných, sedm darů Ducha svatého, osmero blahoslavenství, devět kůrů andělských, desatero božích přikázání atd.

Sv. Řehoř a družina andělů neměla říkání žádného; nebešťané na zemi prostě mlčeli.

Po představení nebo již dříve požádal hejtman hospodáře o peněžitý dárek.

Hospodyně nadělovala Řehořům různých potravin, mouky, krup, jahel, hrachu, čočky, vajec, sušených švestek a p.

Když koše byly plny, odběhla s nimi děvčata, (místy chodili pouze hoši), do školy, kdež jim je paní učitelová vyprázdnila.

Do školy vrátil se posléze průvod zatím notně vyhladlý, když obešel celou ves, a tu ho čekal oběd, jejž paní učitelová připravila z nanošených věcí. — Co zbylo, zůstalo rodině učitelově, která Řehořskou nadílku počítala k svým příjmům, za těch dob žalostně skrovným. Z vybraných peněz vyplácíval pan

učitel místy všem účastníkům po podílu dle toho, kolik se vůbec sebralo a jak velkou kdo měl úlohu.

Obchůzky Řehořské byly v obyčeji již ve středověku. U nás jsou určité zprávy o nich ze XVII. století. Nová škola ovšem nemohla jich trpěti, neboť uváděly ji v podezření nedůstojné žebroty. Učitelé sami ze sebe i bez zakročení úředního je zamezovali, a tak památka Řehořových slavností bledne víc a více, až zmizí docela.

Vítání jara a neděle Smrtná.

Mohutné zjevy přírodní, k nimž patří také jarní slunovrat, přiváděly lidstvu ve své uzákoněné pravidelnosti také určité následky. Lidstvo pak, pokud bylo takořka v dětských dobách svého vývoje, mělo obrazotvornost vskutku dětsky živou, a proto si zjevy i síly přírodní zosobňovalo, neznajíc vlastní jejich podstaty.

Nastávající jaro bylo pokládáno za dar bohyně Vesny, kteráž se nám zjevuje nejen jakožto „jaro samo o sobě, nýbrž také jako bohyně přírody, opak zimní bohyně Morany, všechen život ničící“.

Čas, kdy tato Vesna ujímala se vlády na zemi, vypuzujíc svou sokyni Moranu, slaven býval tím radostněji, čím lahodnější byla vláda úsměvné bohyně jara než nevlídné panování zimy. Ukázati, jaké stopy těchto slavností zachovaly se posud u nás i jinde, zvláště u Slovanů, a jaký asi mají význam, jest cílem těchto řádků.

I.

Jest zcela přirozeno, že doba, kdy Vesnin příchod v různých krajinách byl vítán, jest nestejna, navzájem dosti značně se odchylujíc. Krajiny severní zajisté poznaly lahodné účinky obrozeného slunka jindy než končiny jižní a slavily tudíž také jindy své slavnosti jarní. V tom neplatil nijaký zákon, ale pozorování skutečnosti vedlo člověka k tomu, aby způsobem po otcích zděděným projevoval své city a úctu k božstvu.

Člověk tedy pozoroval, že počínají mizeti těžké chmury, zaslánějící klenbu nebeskou a sypající na skornatělý povrch zemský spousty sněhové. Seznával, kterak se slunečním svitem dolétají již také hřejné paprsky k zemi, kterak dne přibývá a celá příroda pomalu se probírá k novému životu — i neváhal veselými slavnostmi projeviti nad tím svou radost a zvláštními obřady sobě samému znázorniti, co se děje v širém vesmíru.

K takovým slavnostem právem můžeme počítati již slavnosti ostatkové, jež se vyskytají snad u všech národů evropských na konci masopustu. „Medvěd“ slamou a hrachovinou otočený, kterého mládež u nás vodívala, není nepodoben podobám Zimy, o jakých níže bude řeč.

Zřejmý ráz vítací slavnosti jarní má Masljanica, konec masopustu, v některých guberniích velkoruských, kde bývaly zapalovány slavnostní ohně. Tamtéž vozili v ten čas strom, okrášlený rolničkami a různobarev-

nými hadříky, nebo dřevěnou kuklu. V některých vesnicích vozívají opilého mužíka, který má představovati Masljanicu; k tomu cíli zapřáhají do saní neb vozu deset i více koní, a to po jednom, a na každého koně posadí se po jezdci s bičem nebo metlou v ruce; všude, kde jen možno, zavěšují malinké zvonečky a řehtačky; sáně neb vůz vymetou košťaty, mužíku Masljanici dají do ruky láhev s vodkou i sklenku a mimo to postaví vedle něho soudek s pivem a koš s potravinami.

V Sibiři ustrojí na několika saních koráb, na nějž postaví vycpaného medvěda a Masljanicu, a vozí po ulicích zpívajíce různé písničky. — Všecky tyto věci vykládají badatelé obrazně. Strom, koráb i medvěd jsou obrazem jarní přírody a jejích sil tvůrčích — zvuky zvonečků a rolniček — znamení bouřek, metla, koště a bič — znamení vichru a blesku, pivo a vodka — vše-oživujícího deště.

Vlastní vítání Vesny počíná se na Rusi začátkem března. Hoši a děvčata lezou na střechy sýpek, vycházejí na blízké chlumy a pahorky a odtud zpěvavě volají: „Vesno, Vesno krásná!
přijdiž, Vesno, s radostí,
s velikou milostí,
se lnem dlouhatým,
se žitem vysokým,
s chlebíky obilnými!“

Toto přivolávání opakuje se 9. a 25. března, na Světlou neděli i na Krásnou gorku (první neděle po Velik.). Den 9. března vyznačuje se zvláštním zvykem,

ukazujícím, kterak lid váží si ptactva jakožto posla jara. V ten den totiž, kdy prý ptactvo se vrací z dalekých zemí, selky pekou z těsta podoby ptáků, zejména skřivánků, (o nichž u nás se praví, že již o Hromnicích musí vrznout, kdyby měli zmrznout), omazují je medem, zlatí jim křídla a hlavy pozlátkem a věšíce takovéto samodělné ptáčky po plotech a jinak je vyhazujíce, volají:

„Žavoronky, priletajte,
krasnou Vesnu prinosite,
cholodnu zimu otnosite!"

Jest známo, jak radostně u nás lidé pozdravují první vlaštovku, jak přes přísloví, že „jedna vlaštovka jara nedělá", druh druhu ochotně přisvědčuje, nyní že již bude jistotně jaro. Děti poprvé vidouce vlaštovku, ať jest to v kterýkoliv den, provolávají radostně:

„Dnes svatého Řehoře,
přiletěla vlaštovička přes moře!"

Vedle vlaštovky platíval v některých krajinách za posla jara také čáp, zejména též v Řecku. V některých městech německých bylo hlásným ještě v minulém století nařizováno, aby tohoto posla jara ohlašovali troubením, začež se jim dostávalo od obce propitného. V Němcích první vlaštovka má docela i moc kouzelnou; kdo ji spatří, vyhrabe prý pod levou nohou uhlíček, který ho po celý rok chrání od zimnice. Švédští venkované pozdravují ji, vykřikujíce třikrát za sebou.

V Řecku prvního března sbíhá se mládež, prochází všemi ulicemi a zpívá veselou píseň; zpěváci

tito nosí vlaštovku ze dřeva vyřezanou, která stojí na pohyblivém válci a tak se dá otáčeti. Jest zajímavo, že již z nejstarších dob řeckých uvádí se zvyk takový. Zachovala se totiž píseň, jakou zpívali hoši na ostrově Rhodu, s podobou vlaštovčí obcházejíce a dárky sbírajíce. Původcem písně i zvyku toho jest dle pověsti Kleobulus Lindský, který prý zavedl ten obyčej, když jeho krajanům kdysi se nedostávalo peněz.

Píseň zní v překladu takto:

„Hle, přišla vlaštovka
krásné časy nesoucí,
krásný celý rok;
bělá se na podbřišku,
a hřbet její je černý.
Nuž, pones koláč sladký
z domu zámožného,
vína také číši,
sýra košík plný;
ni housek vlaštovka,
ni svitku z vajec,
věř, nezamítne“ atd.

Zde jest vlaštovka zřejmě jmenována jako poselkyně nového jara.

Zvyk do jisté míry podobný býval také v různých krajinách německých. Děti chodily od domu k domu, aby si vyprosily skrovné dárky, nosíce při tom figurku toho neb onoho živočicha, nejčastěji kohouta, ale též lišku nebo vránu, což jinde stává se o koledě. V některých krajinách polských děti o středopostí nosí jeřába nebo čápa, zhotoveného ze dřeva.

Který jiný obyčej ze slovanských zemí sem náleží, ukážeme málo níže.

Velmi živě vítá se ptactvo také na Slovensku. Tam také „z doby objavenia sa, zo smeru a rychlosti lietania veštia teraz starci o povahe jara a povetrnosti“. Děti však na každého objevujícího se živočicha a zvláště ptáka volávají krátkým popěvkem. Tak na př. na skřivánka, když se vznáší: „Nesiem Bohu sviečku!“

A potom:

„Hotuj biče,
pohoniče,
sej sedliačik, sej!
Ori, ori sedliačik!
ak nebudeš orati,
budeš za rok žobrati.“

S nemenší radostí vítají a pozdravují slovenské děti také jarní slunko, volajíce:

„Slnce, poď na naše líčko,
dáme ti vajíčko;
zabijeme jalovičku,
tobe dáme polovičku;
ak ti bude málo,
ešte ti dodámo!“

Sliby, které tuto drobná mládež činí a které zvláště opakuje, zajde-li jí při hrách slunce za oblaky, nejsou, jak se zdá, bez významu — alespoň srovnáme-li je se zvyky u jiných Slovanů platnými. Tak na př.: Bulhaři, u nichž děti také chodí s vlaštovkou jaro ohlašovat, vycházejí uvítat Vesnu s okrouhlým chlebem,

úmyslně k tomu upečeným. Na Rusi venkované prostírají na poli nové plátno, kladou na ně piroh, obracejí se k východu a říkají: „Toť tobě, matuško Vesno!" Potom ostavivše své dary pod širým nebem, ubírají se domů s nadějí, „že matuška Vesna oděje se v nové roucho a za připravený jí chléb a sůl dá úrodu obilí, lnu a konopí".

V některých guberniích na Krasnou gorku (v neděli po Velikonocích) selské dívky scházejí se za slunce východu na blízký chlum nebo pahorek a stávějí se v kruh; jedna z nich vstoupí do prostřed kruhu — s chlebem a červeným vejcem v rukou — a obracejíc se k východu modlí se a po modlitbě vítá Vesnu, dotazujíc se jí, na čem přišla a podobně.

Jako v Rusku vozil se o Masljanici strom různě okrášlený a jako v Řecku děti již za dávných věků chodily s vlaštovkou, tak u nás a na Moravě mládež posud chodí na neděli Družebnou, jinde teprve na Smrtelnou, s lítem. — Líto (léto) je stromek, malý smrk, jedle nebo borovice, jemuž se dole setnou větve a kůra oškrabe, nahoře pak nechá se věník. Zelené větve ověsí se barevnými stuhami a fábory, „aby líto bylo veselé", a není-li jich, tedy alespoň různobarevnými hadříčky a cetkami — vždy však navěsí se na větve výdunky (prázdná vejce). Místy prý i bílou pannu na vrch stromku upevňovali. Za starších dob strojívalo se líto mnohem slavnostněji, upravováno jsouc od dospělých dívek. Za naší paměti chodí s ním toliko děti, hlavně děvčata, dům od domu, aby si vyprosily nějaké dárky.

Při tom zpívají na př. v okolí Hradce Králové:

„Líto, nový líto,
co jsi nám přineslo?
Mnoho dobrého,
kvítí pěkného,
modrého, bílého
i červeného.
Vijte, holky, věnce,
která má mládence;
však je dosti kvítí,
až se louka třpytí;
však je dosti lupení,
až se hora zelení.“

S písní spojuje se obyčejně, jak to bývá také o koledě nebo pomlázce, zřetelná prosba, jako na př.:

„Zatoč se, koši,
dej nám po groši;
rozdrhni se, míšku,
dej nám po penízku
na zelenou misku“ . . .

S lítem chodívá se hned z rána, a to zvláště tam, kde není toto obcházení spojeno s vynášením smrti; jak obřad ten mění se v tomto případě, ukážeme níže. Budiž ještě připomenuto, že v některých dědinách, zvláště na Plzensku, Rakovnicku a Berounsku, děti strojívaly válek za bílou pannu, kterouž na ruce hýčkajíce a písně zpívajíce, po vsi chodily beze všeho stromu zeleného.

Jiný obřad, vztahující se k vítání jara, byl zaznamenán v okolí Libochovic nad Ohří. Tam totiž

děvčata sebrala se po dvou nebo třech, bíle se přistrojila, prvními kvítky jarními, jako podlískou, fialkou, sedmikráskou, pak barvínkem, rozmarinou a j. se ozdobila a nad to hlavy též barevnými stuhami okrášlila a pak chodila dům od domu. Vstoupivše do světnice stanuly u dveří, nejlépe oděná z nich — „králka“ — postavila se vpřed a zadní, podepřevše si boky a ustavičně sebou vrtíce a se pohybujíce, zpívaly:

„Když se hory zelenají,
modrým kvítím prokvetají,
Matka Boží po nich chodí,
hledající svého syna:
Viděli jste mého syna?
My jsme syna neviděli,
jak ve čtvrtek při večeři,
on tam sedí s apoštoly,
rozdává tam tělo Boží.
Tělo jezte a krev pijte,
na můj zákon pamatujte.“

Potom „králka“ zvěstovala hospodáři a hospodyni příchod jara a přála jim zdraví a štěstí, aby od nich dostala nějaký dárek.

Píseň tato jest sice pozdního rázu, ale to na významu obřadu nic nemění; vrtění se děvčat má snad napodobiti jarní ruch naproti tiché zkamenělosti zimní.

Také u Němců v Čechách byl zvyk choditi s lítem, stejně jako v českých krajinách upraveným.

Též v Polsku bylo rozšířeno obcházení s lítem, kterému se tam v některých krajích říkalo gaik (hájek),

jakž nazývá se též píseň při tom zpívaná. V Krakovsku a Mazovsku nosila děvčata v úterý velikonoční strůmek chvojový aneb svazek ratolestí pučících, ozdobených nejrannějšími kvítky a zelení a vyzdobený také stuhami a j.

V Poznaňsku upevňovaly na vršku strůmku také věnec z barevného papíru a pentlí; tam měly název s naším úplně shodný — latko, nowe latko. Vcházejíce do domu, aby dostaly dárky, děti zpívaly vhodné písně a nepomíjely též dodati prosbu, aby jim hospodyně „podarunku nie požalovala“ — neodepřela dárku.

II.

Český lid říká, že „první Matička“, jak zove svátek Zvěstování Panny Marie (dne 25. března), otevírá zemi, dovolujíc hmyzu i plazům opustiti zimní skrýše. Tím dnem tedy dle víry lidu probouzí se země k novému životu, setřásajíc pouta zimní. Ten den býval druhdy také vskutku — alespoň v některých zemích — dnem novoročním. Dle víry ruského lidu v týž svátek, zvaný Blagověščeně, dokoná se zápas, v nějž Vesna se Zimou již o Srjeteně (Hromnice) byla vešla. Nyní konečně „Vesna Zimu poborola“ — překonala — a ujala se vlády. Zápas těchto dvou nepřátelských mocností představoval se v různých krajinách hojnými obřady obraznými, které se konaly dílem v tento čas, dílem až o slavnosti májové. Že to byly obřady nestejné tvářnosti, netřeba uváděti.

V Německu na př. místy chodili toliko chlapci, ozbrojení bílými dřevěnými šavlemi a holemi, jakoby šli jedni pomáhat Vesně, druzí bránit Zimy. Chlapec „Zima“ byl zabalen do slámy, „Máj“ byl otočen břečťanem. Hoši se pustili do sebe nejdříve svými zbraněmi, pak se chytli do křížku a rvali se tak dlouho, až Máj zvítězil. Pak zpívali písně, ohlašující, že zima je přemožena a léto přineseno. Jinde obrazným postavám pomáhala strůj ještě názornější. Léto představoval venkovan, oděný pouze dlouhou košilí a držící v ruce stromek, ověšený ovocem a stuhami, kdežto Zima byla teple zabalena a družina její bojovala sněhovými kulemi.

U Slovinců zápas jara a zimy bývá znázorňován v „Jurjevo“, v den sv. Jiří. V ten den hoši vyberou ze sebe nejhezčího soudruha a pěkně ho kvítím ovinou, tak že z jeho oděvu ničeho není viděti. Mládenec ten sluje „Vesnik“ nebo „zeleni Juri“. Vodí ho a zpívají vesele: „Zeleného Jíru vodíme, o máslo, vejce prosíme, čarodějnice honíme“ . . .

Mimo „Vesnika“ chodí „Rabolj“, který jest zavinut v slámu a mívá i kožich na sobě. Někde na trávníku se utkají a svedou půtku, v níž „Vesnik“ vždy je vítězem.

V různých guberniích ruských slaví se obřady, znázorňující zápas zimy s létem, v sobotu masopustního týdne (syrnaja nedělja). V ten den strojí se na řekách, v potocích a v polích město s věžemi a branami; toť říše Zimy, které nastává brzký pád. Účastníci hry ozbrojí se holemi i metlami a rozdělí se na dvě strany;

jedna hájí města, druhá doráží na ně a po úporné, déle nebo méně trvající šrůtce vnikne do města a rozmete opevnění; vojvodu dobytého a zbořeného města koupávali druhdy v průseku v řece.

V Korutanech vyháněji smrt takto: Když se blíží jaro, hoši v údolí říčky Gurky (severně od Celovce) rozestoupí se na dvě skupiny — mladší a starší. Mladší představují jaro a jsou k tomu přiměřeně oděni, právě jako druzí, kteří zastupují zimu. Obě tlupy táhnou vesnicemi, zastavují se u domů bohatých sedláků a zpívají písně, vyjadřující závod vesny se zimou. Zima konečně přizná, že jest překonána. Na konec obracejí se s žertovnými popěvky k domácí rodině, načež jsou obě čety od hospodyně pohoštěny.

Ale v mnohých krajinách záhy zapomnělo se na zápas zosobněného Jara se Zimou, a zbyl z toho jen slavný vjezd jara samotného. Tak u nás v Čechách místy, na Moravě posud zhusta, právě jako v Německu, staví se na obcích společná máj, obraz přišlé Vesny, a den, kdy se mládež u ní shromažďuje, jest svátkem celé dědině. Podobná slavnost májová, jak na jiném místě ukážeme, byla nebo jest posud rozšířena v různých zemích evropských.

V mnohých krajinách nebyl v obřadech lidových znázorňován zápas Vesny se Zimou, nýbrž bylo jimi postihováno již samo přemožení Zimy, tedy podáváno jaksi jen poslední jednání hry. Při tom je zvlášť zajímavo, že v představě lidu na místo Zimy vstoupila již Smrt, kteréžto jméno pak i v příslušných písních napořád se ozývá.

Toto zastoupení bylo tím snazší, čím více ztrnulý, života prázdný klid zimní podobá se skutečné smrti přírody.

V zemích franských a durinských, hlavně pak v Norimberce, děvčata svátečně oděná nosila rakvičku, v níž měla přistrojenu loutku — chudším dětem postačila pouhá krabice s ledabylou figurkou; při tom prozpěvovala obyčejně písně, vztahující se ku příchodu jara — a za městem metala loutku i s rakvičkou do řeky, anebo ji spalovala na hranici.

Utopiti nebo spalovati podobu Smrti bylo obyčejem ve střední Evropě vůbec hojně rozšířeným. Bývala to loutka slaměná nebo dřevěná, která se napřed nosila po dědině. Účastníci obřadu přeli se o to, kde se má plésti nebo strojiti a z kterého domu vynášeti — neboť se věřilo, že toho roku tam nikdo nezemře. Jakmile Smrt utopili, utíkali co nejrychleji bojíce se, aby se nevzpamatovala a za nimi neběžela. Jest to obyčej stejně známý Slovanům jako Germanům. V Polsku podobu Smrti dělají z konopí a slámy a házejí do řeky nebo bažiny volajíce: „Čert tě vezmi!“ Kdo by po tom nazpět odtud běže upadl, zemře do roka.

V Lužici kuklu Smrti dělají ze slámy a hadrů, nastrčí na dlouhou tyč a bijí do ní holemi a kamením; kdo ji srazí s tyče, ten jistě bude živ celý příští rok. Na konec utopí kuklu ve vodě nebo zavlekou na pohraniční mez a hodí na cizí pole. Při návratu do vsi nesou zelenou větev nebo stromek jakožto obraz jara, které místo smrti-zimy vchází do dědiny.

Místy oblékají Smrt v rubáš, do jedné ruky jí dají koště, kteréž prý jest znamením vánic, do druhé srp, který býval druhdy vůbec znakem Smrti život požínající. Takto vystrojenou kuklu nesou ženy, výrostkové házejí po ní kamením až ji na hranici domácích polí rozbijí na kusy a hodí na cizí půdu. Obyvatelé sousední vesnice však nestrpí tohoto daru, který by jim přinesl neštěstí, a jak jej zpozorují, vrhají jej, odkud přišel.

Ve Slezsku podoba Smrti byla jednodušší — vláčena tam jedle, ovázaná povřísly. — V Malorusku vítajíce Vesnu nosí po dědině i v polích podobu Smrti, oděnou v ženský šat, a pějí jarní písně; potom ji kdesi na vyvýšeném místě zapalují a tančí kolem ní. V Kalužské gubernii při vítání Vesny v neděli radunického týdne upevňují na návrší dlouhou tyč se slaměnou kuklou, která se večer za zpěvu a tance zapaluje. V Orlovské gubernii v týž den venkované vyhánějí Smrt ze svých dědin — o půlnoci dívky vycházejí s metlami a pohrabáči a mávají jimi do vzduchu, honíce se za neviditelnou bytostí.

Obřad vynášení smrti a přinášení jara nezachoval se snad nikde tak podrobně jako v Čechách, na Moravě a Slovensku. V Čechách středních ovšem zná jej, jako skoro všechny zůstatky dávných obyčejů, jen starší pokolení — ale jinak nelze popříti, že málokterý jiný zvyk ze starší doby žije posud v paměti tak dobře, jsa předmětem časté pozornosti též cizích badatelů. Smrt se u nás skoro všude vynášela na neděli Smrtelnou (dom Judica), pátou neděli postní.

Jungmann ve IV. dílu svého Slovníku zaznamenává o tomto názvu: „Smrtedlná neděle, smrtná neděle, t. třetí neděle před Velikonocí, poněvadž na tu neděli smrt pod způsobem strašidla ze vsi vynášívali a do vody házívali, což podnes tu a tam v Čechách toliko děti činívají."

Obřad byl v podstatě všude týž — jen v jednotlivostech se v některých krajích lišil. Nejnápadnější odlichou jest název Mařena, Mořena, který v písních, zvláště moravských a slovenských, vstupuje na místo Smrti, ukazuje již svým kořenem na jakési dávné božstvo život ničící. Zevrubný popis vynášení smrti podává sběratel národních písní, Frant. Sušil, takto: „Někde zajisté vynášením smrti se spokojují, nejvíce však přinášení léta k obřadu tomu přičiňují, májek čili strom z lesa domů donášejíce a po vsi s ním obcházejíce. Mařena, mořena, smrt, smrtnice, smrtelnička, smrťák, smrtholka, smrťoch, větnica a jak jí ještě jinde říkají, bývá došek hůlkou prostrčený a jako děva s ústy i rukama přidělanýma vystrojený. Obyčejně smrt tu ze slámy na rahýnku asi loket dlouhém aneb ze dvou holí na způsob kříže svázaných utvořenou oblačejí do šatů bílých dle kroje svého, jak kde který panuje, a ověšují stuhami, škaroupkami z vajec čili výfuky neb výdumky neb šupkami vaječnými všelijak barvenými, také obrázky na nitkách a ratolístkách upevněnými a klebetami neb gorály, t. j. kousky ze sukna, z dykytu, ze slámy atd. o halouzky motanými ověšují, zvláště tam, kde toliko jediný máj se nosí, smrtholky pak se zapomnělo."

Popis Sušilův zcela dobře hodí se také na vynášení smrti u nás. Obřad záležel, jak tu uvedeno, obyčejně ze dvou částí — ze vsi vynášela se smrt a zpět přinášeno bylo jaro.

V okolí chrudimském hoši strojili smrt již v sobotu večer u rychtáře a pak ji přenesli k nejbohatšímu hospodáři, odkudž druhého dne v četném průvodu byla nesena k rybníku nebo potoku. Hoši postavili se na hrázi do řady, a jak smrt dopadla do vody, pustili se za ní. Jakmile ji někdo ulovil, nesměl již nikdo do vody. Kdo se tam vůbec nedostavil anebo přišel poslední, měl jisto, že toho roku zemře; jemu také bylo vylovenou smrt nésti ke hranici, kde se pak spálila. Páliti smrt bylo obyčejem zvláště tam, kde nebylo rybníka nebo potoka. Místy, jako na př. na Táborsku (ale též na Moravě), ji házeli se skal, zobrazujíce tím zajisté, že se pádem zabije. Tam, kde se do vesnice zpět přinášel zelený, ozdobený stromek jakožto obraz jara, šli účastníci průvodu jaksi slavnostně, prozpěvujíce případné písně — jinde zničivše smrt, utíkali úprkem do dědiny; — nikdo nechtěl býti poslední, nikdo nesměl v běhu upadnouti — neboť ten i onon mohl čekati, že do roka zemře.

Na Moravě místy pořádání slavnosti na Smrtelnou neděli souvisí s družinami přástevnic. — Tyto totiž vynášejí Mařenu a zakopávají ji. Přástevnice také strojí stromek, který hoši uťali v lese, a to činí v domě, kde v zimě bývaly přástvy. Hoši dostanou od hospodyně pučálky (máčený a pak sušený hrách). Potom udělají hoši otvor ve střeše, prostrčí tudy

stromek a upevní jej tam; hospodář jest povinen hlídati ho, neboť kdyby se ztratil, hoši by jej musili vykoupiti. Na tom místě stromek zůstane až do pondělí velikonočního.

Zajímavy jsou písně, kterými obřad tento byl provázen; patříť, jak ukazují u některých i staré tvary jazykové, k našim nejstarším písním lidovým, jsouce i jinak vzácným zůstatkem pradávných zpěvů obřadových.

Tak zaznamenal Kollár píseň slovenskou:

„Morena, Morena,
za kohos umrela?
Ne za ny (= nás), ne za ny,
než za ty křesťany.“

V Čechách zpívalo se nejčastěji:

„Smrt nesem ze vsi,
novy líto do vsi,
buďte, páni, veseli,
že vám líto nesemy
s červenými vejci,
žlutými mazanci . . .“ atd.

Stejně známa byla píseň:

„Smrt pluje po vodě
nové léto k nám jede
s červenými vejci“ atd.

V okolí Hradce Králové i jinde zpívávali:

„Buďte, páni, veseli
na tu Smrtnou neděli;

smrt jsme vám odnesli,
nové léto přinesli.
Vítej léto líbezné,
obilíčko zelené.

Hody jdou, květy jdou,
vedou léto za sebou;
dej Pán Bůh travičku
až do kolenou.
A ty, svatá Markyto,
dej nám pozor na žito,
i na všecko obilí,
co nám Pán Bůh nadělí."

Z moravských písní sem patřících uvedeme ze Sušila alespoň tyto ukázky:

„Smrtná neděla,
kdes tak dlóho byla?
U studýnky, u hlubínky
nohy, ruce myla.
Čims jich utírala?
Šátečkem, lístečkem.
A ty, nové lýto,
cos nám doneslo?
Všeho dobrého,
kvítí modrého.
Svatý Jiří jede k nám,
po věnečku veze nám . . ." atd.

Následující písni bývá přičítán význam bájeslovný: „Smrtná neděla,
kams klíče poděla?

Dala sem je dala
svatému Jiří.
Svatý Jiří vstává,
zem odmykává,
aby růstla tráva.
Tráva je zelená,
fijala, růže,
pomoz nám, Bože!
Prala plinky u studýnky,
nohy, ruce myla.
Čím jich utírala?
Lístečkem, plístečkem,
zlatým papírečkem.
Vij, matko, věnce
své Kateřince,
šak je dosti kvítí,
až se hora svítí,
à pod horó kamení,
až se hora promění.“

Co do vnitřní podstaty lze s touto písní srovnati následující:

„Smrtná neděle, kdes klíče dala?
Dala jsem je dala Květné neděli.
Květná neděle, kdes klíče dala?
Dala jsem je dala květným pondělkům.
Květný pondělku, kdes klíče poděl?
Poděl jsem je poděl Zeleným čtvrtkům.
Zelený čtvrtku, kdes klíče poděl?
Poděl jsem je poděl svatému Jiří.

Svatý Jiří vstal, země odmykal,
aby rostla tráva, tráva zelená.“

Za radostnou novinu, kterou dívky přinesly, zvěstujíce příchod jara, zasloužily si také odměny. Chodily dům od domu zpívajíce a často samými slovy písně dožadujíce se dárků, kterých dostávalo se jim na společné veselí. Vždyť na ten den byla „dívčí koleda“.

Jest pochopitelno, že obřad vynášení Smrti záhy nutil k výkladu o významu a původu jeho. Výkladů takových od dob kronikáře Hájka (16. stol.) až na naše časy bylo podáno mnoho, a to velmi rozmanitých. Srovnáme-li různé způsoby vynášení smrti a máme-li na mysli také jiné obřady obdobné, shledáme v něm zůstatek slavnosti, jakou druhdy bývalo vítáno jaro; jako v jiných krajinách byla vesna a zima zosobňována, tak dělo se u nás i tehdy, když na místo zimy nastoupila představa smrti. Morana, smrt a zima jsou různým označením jediné původní představy, kterou bylo ničení života. Vynášení smrti bylo obrazem, vyjádřujícím konec její vlády — počátek jara. Písně sem náležející pocházejí z dob velmi různých a byly ovšem prodlením doby velice změněny.

Velikonoční týden na našem venkově.

Jest dojista obecně známa pravda, že ve všech skoro význačnějších svátcích tají se stopy dávných obřadův a zvyků pohanských, jež církev, aby mysli lidu neurážela a proti sobě nezatvrzovala, prostě obměnila a sobě přizpůsobila. Tak postaveni byli na místě jednotlivých bohů pohanských světcové křesťanští (na př. za Peruna hřímatele, germ. Donara — sv. Petr, jinde Eliáš) a místo hodův a slavností tehdejších zaujaly hody a svátky rázu církevního. Tak jsou na př. Vánoce nástupcem pohanských slavností, jimiž druhdy oslavován byl slunovrat zimní, návrat slunce čili počátek vzrostu dne, hojnými zvyky starobylými provázený svátek sv. Jana Křtitele nastoupil po slavnosti slunovratu letního a pod. Již touto pouhou obdobou vedeni jsouce můžeme souditi, že také nynější Velikonoce dostaly kdysi úkol bývalých svátků pohanských; četné pak, dosud zachované obřady a pověry, jak níže ukážeme, domněnku tuto potvrzují.

Slavnosti pohanské u všech národův opíraly se o zjevy přírodní. Bylyť božstvy jejich zosobněné síly

přírodní, jichž nápadnějším zjevům a účinkům věnována byla také důkladnější pozornost. Byly-li zjevy ty lidstvu příjemny a příznivy, projevovala se pozornost ta v slavnosti radostné, byly-li nepříjemny, byla i slavnost rázu chmurného.

Jarní slavnost na uvítanou Vesny — takového předka měly totiž nynější Velikonoce — pozbyla dávného rázu měrou mnohem větší než leckterá slavnost jiná. Příčinou toho byla nestálost a přílišná pohyblivost, jaké podléhají Velikonoce, na tvářnosti měnivé luny závislé.*) Slavnost původní neměla ovšem, jak je pochopitelno, také určitého dne, závisíc od toho, jak brzy počalo slunko teplými paprsky svými nový život na zemi vykouzlovati. Proto také nekonala se ve všech krajinách v týž čas, nýbrž tu dříve, jinde později, jak tomu totiž dovolovalo počasí, při tom však vždycky s určitými, stejnými obřady. Trvala pak slavnost ta bezpochyby několik dní.

Nástupci dávné slavnosti na uvítanou jara jsou v nejužším slova smyslu jen ty dni velikonoční, které církevními obřady za sváteční jsou vyznačeny, v širším smyslu však jest to celý týden velikonoční. Květná neděle jest k němu jaksi úvodem nebo slavnostní předehrou, proto smíme ji v následujících řádcích přímo počítati k týdnu velikonočnímu.

Pohleďme nyní blíže, jaké stopy dávných časů zůstaly nám na venkově na našich Velikonocích.

---

*) Dobu Velikonoc určuje první úplněk po jarní rovnodennosti.

Květná neděle — jako v církevní latině nazývá se nedělí palmovou — má též u nás jméno od ratolestí, které se v ten den v kostelích světí na památku slavného vjezdu Ježíšova z Bethanie do Jerusaléma, kdy vyšli mu, jak evangelisté vypravují, vstříc zástupové s ratolestmi palmovými a „stlali roucha svá na cestě; jiní pak ratolesti se stromů sekali a metali na cestu“. — V našich krajinách světí se ratolesti daleko prostší palem; užíváť se k tomu proutků vrbových a jívových, ježto tyto křoviny a stromy nejranněji zdobí se prostými květy svými, přisedlými jehnědami, a mimo to té výhody poskytují, že po celý rok neztrácejí své podoby. Vedle nich dávají se světiti snítky jasanové, místy klokočové a březové.

Ale ač svěceniny tyto, k nimž druží se prostinká první dítka lesní a luční květeny, jmenovitě modrá podlíska, opozdilá sněženka, bledá sasanka, nízká sedmikrása a j., jsou z míry jednoduché, přece o Květné neděli po našich dědinách spatřujeme radosti a plesu o nic méně, než bylo dle bible u lidu jerusalémského. O neděli Květné je na venkově pravidlem, že v ten den každý má kvésti, t. j. každý že musí se něčím novým vystrojiti, a nemůže-li novým, tedy alespoň tím, co má nejlepšího. Mládež toho pravidla až dosud z míry ráda se drží. Popatřte jen, když se vyzvání na „velkou“, na prostranství před kostelem; na jedné straně sešli se hoši, kteří tu i jindy rádi obstupují, na druhé děvčata, která dnes jen proto tak si pospíšila, aby se navzájem prohlédla, co která má nového. Není toho třeba mnoho, vždyť celé šaty nepořídí se

tak snadno, a každá z nich není ze mlýna nebo ze statku, ale na štěstí stačí na př. i prostý šáteček, když se v tento den poprvé vezme, aby jeho majitelka po celý rok „kvetla".

Drobná mládež, ale i vážní hospodáři a šedivé výměnkářky nesou svazečky zmíněných již ratolestí, jakých kostelník připravil u oltáře celou otep ku posvěcení. Jimi pak poděluje ty, kteří si sami ničeho nepřinesli, odděliv si toliko část k účelům chrámovým, k umývání oltářních kamenův o Zeleném čtvrtku a ke spálení na popel pro příští popelec. Jakmile zvony podruhé dohlaholily, jest kostel přeplněn věřícími, jež sem dnes mimo vlastní pobožnost přilákaly též pašije.

My však podíváme se zatím zase po dědině.

Všimli jste si tamhle v pravo na návsi toho statku s vysokou střechou a lomeným štítem? Jest to u Zahrádků.

Starosvětský hospodář, sotva z kostela zavzní první zvuky pašijí (chvíle, kdy Velikonoce vlastně počínají), ubírá se k holubníku a pilně jej prohlíží, není-li tam holoubě čerstvě vylíhlé, ještě neoschlé. Nalezl-li, čeho hledal, vezme holoubě, zanese do světnice a tam jím zlehka potírá oči a tvář sobě a všem přítomným. Tak budou po celý rok chráněni od nemocí očních, nebudou se jich chytati pihy a budou svěží a čerství jako holoubkové. — Vidíme v té pověře jen příklad známé praktiky, jak dotýkáním vlastnost nějaké věci na jinou věc nebo osobu dle víry lidu dá se přenésti. — Hospodyně, která neděli jak neděli peče buchty nebo vdolky, dnes nechce z mouky ničeho ani

zadělávati, ježto by se pak květ na stromích a na obilí zapekl, a tím úroda by byla zničena.

Za dobrou hodinu je v kostele po pašijích i po mši, lid hrne se s posvěcenými ratolestmi domů. Staršinka (starší služka) od Zahrádků nese také snítky klokočové a březové. Klokoč o Květnou neděli svěcený, jak hospodář říká, je dobře míti v zásobě, neboť jím lze utlouci vodníka; a větviček březových bude panímáma potřebovati, aby jimi o kravských hodech, slavených, když se poprvé dobytek vyvádí na pastvu, krávy vyhnala pozpátku z chléva. Jakmile přijde do statku, nevejde do světnice, nýbrž napřed ubírá se do chléva a zastrčí tam větvičku jívovou za trám do stropu, aby dobytek byl chráněn od moru a všech nemocí a čarodějnice aby nad ním neměly moci. Ve světnici zastrčí potom hospodář kočičky za obraz nebo kříž nade stolem visící, aby pojistil domu svému požehnání a proti blesku jej zabezpečil. — V okolí Budějovic podává, kdo nese kočičky z kostela, nejdříve velikou větev do světnice, a to oknem; větev se umístí v rohu světnice a tkví tam až do Božího Hodu.

Kočiček, tak říká se jednotlivým jehnědám i celým prutům, užívají zvláště děti jako léku ochranného; kdo totiž polkne tři kočičky, nepocítí celý rok bolesti v krku a také had nikdy ho neuštkne. Z ohebných snítek svěcených ratolestí dělají se také kolečka a házejí se do studánek, aby se z toho věštila budoucnost: komu se potopí ke dnu, tomu nedlouhého věku přáno, komu pluje po vodě, toho čeká štěstí a dlouhý život. —

Po obědě vycházejí hospodáři na pole a zastrkují do osení, a to do všech rohů pole, buď malé křížky z kočiček (jinde děje se to až v neděli velikonoční), aby posvěcené ratolesti přenesly požehnání též na všechno osení, buď zabodávají tam celé větve co možná dlouhé, aby se obilí dobře uvedlo a brzy také bylo tak dlouhé jako ta větev.

Při tom říkají:

„Bůh Otec, Syn a Duch svatý
požehnej mé pole osaty!"

Někteří při tom také pokropují tříkrálovou vodou pole. Ale jak snadno dá se všecko to „čarování" zmařiti! Přijde závistivý soused, větvičky vytahá a do svého pole je zabodá, a tím také svede všecko požehnání se sousedova pole na svoje. —

Dni až do Zeleného čtvrtka jsou dobou příprav k nastávajícím svátkům a nevyznačují se ničím zvláštním. Pracuje se v nich v domě i na poli tím pilněji, aby o svátcích vše bylo hotovo a lidé aby se mohli bezе starosti oddati svátečnímu pohodlí.

Jméno Zeleného čtvrtku je dosti nápadno i záhadno. Zdá se, že přívlastek Zelený pochází z doby přísného postu, kdy staří, jako již u Židů bylo obyčejem, požívali toliko zelin. Jiní vykládají jméno to ze slavnosti Božího Těla, druhdy slavené na Zelený čtvrtek, při níž se oltáře dosud zahalují zelení. Jinde dostalo se dni tomu i jiných jmen; tak u Francouzů nazývá se Bílým, což vykládá se dle chlebů, které v ten den chudým byly rozdávány. Církevně sluje také Magnus — Veliký, což ukazuje k důležitosti jeho,

ana se v církvi slaví památka ustanovení oběti mše svaté.

Hojné zvyky a pověry na ten den zachované ukazují, že i dávným předkům našim byl ten den svátkem významným Čtvrtek byl u pohanských národů zasvěcen bohu hromu. Tak byl u Římanů dnem Jupiterovým, u Germanů všech větví dnem Donarovým nebo Thorovým (odkudž i dosavadní jméno Donnerstag — čtvrtek), u Slovanů Polabských Peren-dan, den Perunův. Zelený čtvrtek byl snad Perunovým hlavním svátkem v dávné jarní slavnosti naší; souditi lze tak alespoň z toho, že máme v ten den dosud některé obyčeje hromu a blesku se týkající. Tak má hospodyně v ten den koupiti nové koště, nesmlouvajíc při tom, má jím zamésti celý dům a smetí na ohništi spáliti, aby po celý rok do stavení neuhodilo a v domě se nedržela nečistota. Za týmž účelem dávají na Boží Hod světiti vajíčko na Zelený čtvrtek snesené, pak je přehodí přes střechu a zahrabou na místě, kam dopadlo.

Na Zelený čtvrtek nejlépe jest síti hrách, bylinu druhdy Perunovi zasvěcenou, na jehož zrnech dle dnešního výkladu lidu nalézají se znaménka kalichu podobná, v nichž však druhdy byla spatřována podoba Perunova kyje. Kromě domněnek nelze tu však podati výkladu podobného pravdě.

Záhy z rána hází hospodář kousek chleba nebo housky s medem do studně, aby měla hojnou a dobrou vodu a aby se v ní nedrželi ošklivi brouci, žáby a p. Kousek chleba s medem dává se také dobytku, aby

mu nic jedovatého neuškodilo, ba sami domácí požívají na lačný žaludek ze stejné příčiny téhož léku, který dle jejich domnění má je kromě zmijí, štírů a jedovatých much chrániti též od hmyzu méně nebezpečného, totiž od blech. Tyto nepříjemné vetřelce vyhánějí hospodyně nebo ženské vůbec také jinak. Šlehají totiž klokočovým proutkem, na Květnou neděli svěceným, po světnici, po podlaze a po postelích, říkajíce: „Ven, hosti, bez kostí!“

Hospodář potom nasype na dvoře pšenice, vezme dvě holoubátka a podříznuv krk nejdříve holoubkovi, pak holubičce, pokropí jejich krví nasypané zrní; pak svolá ostatní holuby a stojí u nich, až všechnu pšenici sezobají. Holubi se potom drží při stavení, netoulají se a nedají se chytiti nikomu, kdo by je chtěl hospodáři odlouditi.

Když kněz při mši zazpívá Gloria, zahlaholí zvony naposledy a umlkají pak na znamení smutku. Úkol oznamovati poledne a vyzývati mimo to k rannímu i večernímu „Anděl Páně“ přejímají hoši, kteří se na to již dlouho těšili. Však se toho i dnes sotva mohou dočkati. Dávno před polednem je jich prostranství před kostelem nebo náves plna — a schůze jejich nekoná se nikterak tiše — křik hašteřících se jednotlivcův a zvuky jejich „trakařů“, „kocourů“, řehtaček a klepaček pojí se v neladnou směsici. Ale sotva se stín lípy před kostelem stojící zkrátil, že ho sotva malý kousek lze viděti, umlká křik, hoši stavějí se v řadu a již vydávají se pod vůdcovstvím nejstaršího školáka na obchůzku po vsi, řehtajíce poledne. Napřed

jedou trakařnici, jejichž nástroje způsobují nejvydatnější lomoz, vzadu klusají hoši s klapačkami, a k nim druží se drobotina sotva se batolící, která vždycky ráda činí, co vidí na větších. Průvod, projev hořejším i dolejším koncem dědiny, seskupí se na návsi kol kříže a odříká tu nahlas „Anděl Páně“, načež, zvláště na večer, zajde nezřídka i k odlehlým samotám aneb za ves hodně daleko, neboť sláva hochů vzroste nemálo, je-li je slyšeti až v sousední vsi.

Hned ráno po mši mívají hoši tu a tam také jinou zábavu. Vyběhnuvše totiž z kostela, pobíhají společně po vsi a „honí Jidáše“, provolávajíce, co jim hrdlo stačí:

„Ó, Jidáši nevěrný,
co jsi učinil,
že's svého mistra
Židům prozradil?
Musíš za to
šlapat bláto,
co nejvíce
do čepice.
My Jidáše honíme,
klekání zvoníme,
Kyrie eleison!“

Někde, jako kolem Jindřichova Hradce, řehtají při tom a klapají klapačkami, vbíhajíce do domův, aby si vyprosili skrovné dárky. Místy činí to již ve středu před Zeleným čtvrtkem, častěji však až na Velký pátek.

Na Zelený čtvrtek nabídli by nám na vesnici

prvního pečiva po výtce velikonočního. Jsou to jidášky, placky čili dolky podpopelné, po vrchu rozředěným medem natřené; ve čtvrtek napeče se jich obyčejně hojněji, aby zbylo ještě na den příští.

Z celých Velikonoc hojností a rozmanitostí zvyků zvláště vyniká Velký pátek. V tradici lidu dělí se nyní ovšem o zvykový majetek svůj s nedělí velikonoční, avšak zdá se, že i původně význam jeho nebyl skrovný. Církev, kladouc ke dni tomu památku umučení Kristova a tudíž spečetění a potvrzení všeho učení jeho, dodala mu ovšem významu jak truchlivého, tak důstojného.

Pozoruhodno jest, že většina obřadů tohoto dne, jež původu jsou pradávného, koná se před slunce východem. Jestiť slunce, vševidoucí oko nebes, takořka vládcem a pánem sil rozmanitých, ať již se tají v živlech samých, ať jen ve věcech jimi splozených. Jak jeho zlatá záře rozleje se po obzoru, již vztyčeno jest také jeho žezlo vládcovské, všechny bytosti nadpřirozené, jež snesou toliko mdlý svit luny, opouštějí povrch země, uchylujíce se do skrýší a bytů sobě přikázaných, a bylina i kámen pozbývají své moci čarovné. Tím účinněji však působí, kdy paprsky vševládného slunce za horami teprve se rodíce, zápasí ještě s temnem a mrákotou noční; v té chvíli nejlépe jest vyjíti, chce-li kdo sil přírodních zkoušeti se zdarem.

A jest takových lidí po našem venkově leckde dosud počet nemalý. Hleďte jen, co tam u potoka je děvčat! Sestupují tiše až po kolena do studené vody proti proudu a umývají si tváře, aby prý byly hezké.

Ještě bezpečněji však krásy dosáhne, umyje-li se děvče tvář v ten čas sněhem — a v Podkrkonoší chodí pro něj do úpadův a úlehlí i na hodinu cesty. Kde není potoka, tam třeba nabrati k témuž účelu vodu ze tří studánek. Však nejen dívky, ale i hoši a lidé starší umývají se před východem slunce proudovou vodou, aby byli po celý rok zdrávi, čilí a čerství; jak patrno, přenášejí vlastnost vody na sebe.

Voda má ostatně tou dobou i přímou moc léčivou; kdo se totiž třikrát potopí a pak na břehu sedm Otčenášův a Zdrávasův a jednou Věřím v Boha se pomodlí, ztratí prý svrab.

Také na domácí dobytek v té příčině nebývá zapomenuto; koně a krávy umývají se vodou ze tří studnic, aby jich v létě mouchy neštípaly a nemoci se jich nechytaly. U koní mimo to vytírá se žlab psím vínem (posedem), aby na nich přibývalo masa.

Touž dobou vycházejí zvláště děti do zahrad a klekše pod stromy ovocné, svolávají na ně požehnání těmito slovy:

„Modlím se tobě, strome zelený,
ať tebe Pánbůh dobrým odmění.“

K tomu dodávají ještě několik Otčenášův a Zdrávasův.

Od zimnice ochraňují se tím, že vyšedše na zahradu nebo za humna do polí, kleknou holýma kolenoma na trávník a říkají:

„Na Veliký pátek
měl Pán Kristus sňatek.

Pán Kristus svůj kříž nese,
až se celý pod ním třese.
Pilát se ho ptá: Je-li ti zima?
Pán Ježíš odpovídá:
Mně zima není, ani nebude.
Kdo ta slova říkati bude,
ten zimnice mít nebude.“

Také ve příbytku třeba jest před východem slunce ledaco pořiditi. Tak na př. naštípe se draček, a když v létě začne hromobití, zapálí se ty dračky na ohništi, aby do stavení neuhodilo. Hospodyně vymetá světnici, zvláště kouty, větvičkami jakéhokoli stromu nebo keře, jež ovšem nesmějí býti ulomeny holou rukou, anebo vykrápí sněhem, aby se ve stavení nedržel ošklivý hmyz a myši. Kolem Turnova vaří hospodyně vejce na tvrdo, z nichž se několik uschová až k Božímu Hodu. — Vodou pak z tohoto vaření polévá prahy, aby z domácích nikdo nepodléhal uhranutí a strašidla a čarodějnice aby tam neměly přístupu. — Dobytek chrání se od uštknutí tím, že se mu dávají splachy, jimiž se před slunce východem umyly lavice a stoly ve. světnici.

Za dne potom nesmí se ve stavení bíliti ani podlaha mýti, sice by na domácí chodila nemoc za nemocí. Z téže příčiny nesmí se také zadělávati, a jelikož je tuhý půst, stačí za pokrm zbytky „jidášků“, minulého dne pečených. — Šatstvo vynáší se všechno vyvětrati na dvůr, aby se do něho nedávali moli. — Osyka, na které se dle pověsti Jidáš oběsil, má v ten den jakousi moc čarodějnou; proutky osykové, před vý-

chodem slunce nařezané, zastrkají-li se po kraji louky, chrání ji od krtků. Dobrým, ač nemálo nešlechetným prostředkem proti těmto podzemním rušitelům jest také zamésti tou dobou kolem louky pometlem, načež prý se kde který krtek přestěhuje na lučinu sousedovu.

Však hle, již zardívají se vrcholky vysokých stromů zlatou záplavou, jasnosti rychle přibývá a svit, posud jen jakoby z úkrytu se rozlévající, mohutně odráží se od přítmí pod horou posud ulehlého a od šedavých mlh, jež tamo při lese krouží při sebe lehčím zavanutí větříku. Však slunko samo září dnes leskem mohutnějším než dosud; vždyť vychází také jasně obrozeno, jako by svěží koupelí omlazeno, a aby jarost a sílu svou ukázalo lidem, povyskočí si dle víry lidu třikrát při svém východu, takže skoro najednou ocitne se ve výši na vládcovském trůně svém. — Jiní ovšem tvrdí, že slunce poskočí tak teprve v neděli velikonoční a na Velký pátek že vycházejíc jako mlýnský kámen, běhoun nazvaný, kolem sebe se točí; nám pak těžko, ba nemožno je rozhodnouti, kterému dni úkaz tento původně byl přičítán, a soudíme jen z hojnosti zvyků, závislých na východu slunce, že domnělý ten vzácný úkaz přírodní již od počátku náležel dni tomuto.

Jakmile se ukáží první paprsky sluneční, přestává všechna moc kouzel, a ti, kdo u potoků, na zahradách a v polích jimi se zabývali, vracejí se domů.

Však ještě jedna chvíle je dnes, kdy nadpřirozené mocnosti vládnou v přírodě, chvíle totiž, kdy „v kůru zpívají pašije“. Jakmile truchlé zvuky jejich v kostele

zazní, otvírá se země, rozestupují se skály, a bez čar, bez kouzel a bez pomoci zlého ducha lze se zmocniti pokladů, jež země chová v lůně svém. Ale běda tomu, kdo by se při tom omeškal jen vteřinu déle, než trvá zpěv pašijí na kůru!

V poledne a na večer opakují chlapci popsané již řehtání.

Hospodyně pilně toho dbá, aby se v ten den nic nikam nepůjčovalo, přinášíť to domu neštěstí; zvláště sousedce by nepůjčila krajáče — krávy by jí po celý rok málo dojily.

Velký pátek jest také dnem do jisté míry věštným, soudíť se z pohody jeho na pohodu celého léta. Hospodář proto starostlivě pohlíží k obloze a pozoruje mráčky tam se proháněící; víť dobře, že „Velký pátek deštivý dělá rok žíznivý“, a má také na paměti starou pranostyku: „Když na Boží hroby prší, sucho úrodu poruší.“

Jinak značná část tohoto dne věnuje se na venku pobožnosti; z každého domu putují snad všechny ženy k Božímu hrobu, děti běhají tam co chvíli, počítajíce, kolikráte již Pána Krista líbaly, a snažíce se v tom navzájem se předstihnouti.

Noc z Velkého pátku na Bílou sobotu má svůj zvláštní obřad posud hojně rozšířený. O půl noci totiž běhají lidé, ničím jiným neodění než košilí, po zahradě ode stromu ke stromu a říkají: „Važte se, stromy, vázat-li se nebudete, posekáme vás.“ Při tom každý povříslem, jež s sebou nosí, stromy ovazuje. Činí tak

proto, aby stromoví mělo hojně ovoce a vítr ani jiná pohroma aby květu neuškodila.

Tato věc jest nemálo zajímava. Máme ve zvykosloví poměrně málo příkladů, kde by na živoucí přírodě něco násilím nebo hrozbou mělo se vynutiti, jako zde. Mimo to pak, jak slova „važte se stromy“, tak ovázání jich povříslem jest nápadno a nelze určitě říci, kam asi obřadem tím se směřuje. Snad se má tím naznačiti, že vše, co na stromě se urodí, má na stromě — jako by k němu připoutáno — zůstati, ať již to je květ, ať později ovoce.

Bílá sobota, jako své jméno dostala z jistého obřadu církevního, tak i lidovými zvyky zcela opírá se o chrámové obřady. Bílou nazývá se dle bílého roucha katechumenů, jež tito druhdy, v tento den křtěni jsouce, oblékali. Přede mší pálí kněz na malé hraničce poblíž chrámu zbytky svatých olejů, čemuž lid říká „páliti Jidáše“. Sotva se kněz odvrátí od dohořívajícího posvěceného ohně, z něhož nese světlo do chrámu, aby tam trvalo ve „věčné“ lampě po celý rok, hned rozebráno jest zůstalé uhlí, jehož užívá se doma jako prostředku ochranného. Uhlíček takový totiž, ukryje-li se pod střechou, chrání domu od blesku a ohně, ve chlévech chrání dobytka od uštknutí i od nemocí, a do pole zastrčen jsa odvrací od osení krupobití.

Když kněz potom při mši zapěje „Gloria“, zahlaholí zase všechny zvony kostelní, které se již z pouti z Říma byly navrátily, a rozezvučí se také varhany. Tou chvílí běhají lidé po zahradě a třesou

stromy, jako by je ze sna budili (srovnej říkadlo vánoční:

„Stromečku, vstávej, ovoce dávej, je Štědrý den“); tak pojistí si hojnou úrodu ovocnou. Z téže příčiny jest také dobře svázati všechny klíče domácí a touto chvílí jimi po zahradě zvoniti; kam až zvuk jejich dolehne, tam se ovoce urodí.

Kdo chce po celý rok míti dostatek peněz — a nevím, kdo by to nechtěl — ať si, jak zvony uslyší, tluče na kapsy, budou prý potom stále plny. Hospodyně zametají dům a popilují si, aby byly hotovy, než zvony umlknou, budou míti po celý rok pokoj od všelikého hmyzu ošklivého. — Jako na Velký pátek před slunce východem, tak dnes při „Gloria“ dívky umývají se studenou vodou.

Hospodyně mají na Bílou sobotu na pilno. Jestiť třeba ukliditi všecek dům k nastávajícím dnům svátečním, a mimo to peče se také velikonoční pečivo — mazance. Obratné ruce nelekají se práce sebe větší, zvláště když mají čiperné pomocnice. Než se na večer ke vzkříšení slavnostně vyzvání, jest nejen všechno všudy vymyto, vydrhnuto a poklizeno, ale v komoře na několika prknech rdí se i značná řada zlatožlutých bochánků, po vrchu pěkně křížem znamenaných, aby se kůrka neopryskala, a pro děti, které dobíhají co chvíli k matce o nějaký zákusek, pořízena jest i vrchovatá ošatka koláčů, jimž ovšem nebylo tentokráte tolik péče věnováno, jako na př. o pouti nebo posvícení. Příjemná vůně čerstvého pečiva šíří se celým domem a hospodyně s pohledem, nad zdarem práce nanejvýš

spokojeným, odděluje mazance čeledínům a děvečkám od ostatních, určených ku požití společnému.

Mazanec, pečivo tak význačně velikonoční, jako štědrovka vánoční nebo hnětynka posvícenská, jest zajisté starobylého původu a pokládá se za obraz zářivého slunka jarního. Uvážíme-li pak, že Velikonoce byly radostnou slavností jarní, při níž za dob pohanských zajisté i z pečiva zvláštní, od jiných dob lišící se oběti bohům byly přinášeny, není příčiny, proč bychom se nad míněním tím zastavovali, zvláště když ne-li stejný, alespoň podobný druh pečiva také ve mnohých zemích jiných je o Velikonocích znám. Určitého tvrzení v té příčině jest ovšem těžko se odvážiti.

Noc z Bílé soboty na neděli velikonoční, na niž církev klade památku z mrtvých vstání Kristova, dala celým svátkům jméno, avšak nyní již nevyznačuje se u nás ničím zvláštním, kdežto u jiných větví slovanských, i u nejbližších sousedů našich, Srbů lužických, tráví se za mnohých obřadů, jimiž buď noc sama se oslavuje, buď lidé na slavný Hod Boží se připravují. Vždyť u nás ani sama neděle velikonoční daleko nemá ve zvycích lidových místa tak vynikajícího, jako na př. u Srbů nebo Rusínů; podělilať se u nás, jak již svrchu řečeno, o staré zvyky a pověry s Velikým pátkem, a to více než sestersky, neboť mnohé z toho, co jí tu a tam zbylo, má s oním dnem společno. Tak na př. praví se místy o této neděli, že slunce při východu třikrát si povyskočí, a tam chodí se pak děvčata také mýt ku proudící vodě, aby byla zdravá a čerstvá.

Kdo jen může, jde na Boží Hod do kostela, hoši a děvčata se cestou předbíhají, aby dovedli celý rok čerstvě běhati. Do sakristie sneseno jest hojně mazanců, kusů pečeného beránka a vajec, kteréžto věci se po mši od kněze světí a potom doma ode vší rodiny požívají. Církev světí ty věci z té příčiny: Za starých časů zdržovali se věřící v postě nejen masa, ale i mléka a vajec; když pak věcí těch opět požívati se počalo, světila je církev, jako světí vše, čeho užívá. Památkou dávného obřadu jest svěcení dosavadní.

Z posvěceného mazance dá se po kousku i dobytku, zejména kravám, aby byly k domu přichylny a hojně dojily. Skořápky ze svěcených vajec a kosti z beránka zahrabávají se v zahradě — snad jakožto zůstatek obětí, druhdy zemi přinášených.

Někde hned po návratu z kostela, někde až po obědě rozkrojí hospodář jedno z posvěcených vajec (jinde béře se k tomu vejce, vařené na Veliký pátek) na tolik kousků, kolik je všech domácích, a pak z nich každý stoje požije svůj kousek; kdyby potom někdy na cestě nebo v lese zbloudil, má si vzpomenouti jen na toto společné požívání, a hned nalezne pravou cestu.

Holoubě, jehož krví se na Zelený čtvrtek holubům zrní kropilo, pojídají dnes hospodář s hospodyní nekrájejíce ho, aby sanice zůstala celá; pak ji vezmou a najednou trhnou: komu zůstane větší kus v ruce, bude déle živ.

Vedle mazanců jest také jiné pečivo velikonoční v mnohých krajinách našich známo; jsou to svítky

čili nádivky zvláštním způsobem připravované. Do nekvaseného těsta vyleje se co možná mnoho vajec, přimíchá se na kousky rozkrájené uzené maso, pažitka, petržel, ba mnohdy i na drobno skrájené lístky mladých kopřiv, to vše promícháno peče se na širokých pekáčích a krájí pak na kusy asi jako „německé“ koláče.

Nejvlastnějším však majetkem dnů velikonočních jsou červená vajíčka čili kraslice; bez těch nedaly by se Velikonoce mysliti ani tam, kde všechny jiné zvyky upadly v zapomenutí. Jméno „kraslice‘ odnášelo se původně zajisté také k barvě těchto vajec, jakož u Rusů dosud je krásný = červený, ač dnes lid již rozumí tím krásu malovaného vejce vůbec naproti prosté barvě jeho ve stavu původním. Kraslice připravovati jest zajisté zvykem starobylým, v němž jistě tajil se hlubší význam. Pokládají pak je někteří za obraz slunce, jarní září se stkvějícího; avšak tu by zajisté žlutá barva bývala daleko případnější. Mnohem vhodněji pokládá se vejce velikonoční za známku obrození vší přírody a plodistvých sil jejích, za utajený obraz nového života; neboť jako ve vejci dříme nový živočich, tak v celé zemi, když ji na jaře slunce zahřívá, probuzení svého čeká veškerá říše rostlinstva i živočišstva.

Vedle červených nalezneme na venkově také velikonoční vejce rozmanitých barev jiných. Za barvivo užívá se prostředků velmi jednoduchých, slupek z cibule, kory některých stromů, na př. jabloně nebo švestky, přižínků zeleného osení a pod. Jednotlivci ozdobují

vajíčka pěknými rysy, a to buď obarvená anebo před barvením pomocí rozředěného vosku; provedené ukázky takové dávají se darem a přechovávají se celý rok ve skříních, z čehož patrno, že si jich podarovaní velice váží. Dokonalost však a hojnost v ozdobování tom, jakou vynikají na př. některé kraje moravské, polské a rusínské ve svých „pisankách", u nás nyní nalézáme jen zřídka.

Odpoledne rozvine se po návsi čilý život. Chasa již dostala od hospodyně vajíčka, jež jí dle zvyku náležejí (děvečkám patří jich tolik, kolik toho dne slepice snesou), a pouští se nyní o ně do rozmanitých her. Nejobyčejnější jest ťukání, při němž vyhrává ten, kdo protivníkovu kraslici prorazil. Odrostlí hoši ťukají však také krejcary, snažíce se je z vyměřené vzdálenosti do ležících kraslic zaraziti.

Velmi oblíbeno jest koulení kraslicemi, také u jiných Slovanů (u Lužičanů na př. pod jménem walkač) i Němců obvyklé. Vajíčka spouštějí se po nakloněné ploše, i vyhrává ten, kdo svým do cizího vrazí. — Že se hráči leckdy neobejdou bez malé hádky, snadno si domyslíme; přeje-li štěstí někomu měrou poněkud větší, hned bývá viněn z jakýchkoli nekalých fortelů, brání se, tvoří se strany, a jen návrh k nové hře mírní rozvaděné druhy.

Pondělí, druhý svátek velikonoční, jest dnem pomlázky, zvyku, obdobného s vánoční koledou. Pojem slova toho je dosti obsáhlý; značíť se jím v podobu bičíku spletené proutí vrbové, pak dar v ten den dávaný i den sám, a konečně starobylý zvyk choditi

po domech a jisté písně prozpěvovati. V pondělí chodí po pomlázce hoši, v úterý děvčata; oni splétají si pomlázku, místy také dynovačku nebo binovačku nazvanou — z osmi proutků vrbových, na konci přičiňujíce drobnou mašličku; děvčata mají jediný toliko proutek, pentličkami ozdobený. Nechodí však hoši jenom po domech, tam mohou beztoho jíti jen, jsou-li blíže známi, ale číhají od časného jitra, a kde se děvče jen kmitne, ženou se za ním a pomlázkami je šlehají. V úterý jim to děvčata oplácejí.

Toto šlehání pomlázkou jest zajisté starobylý zvyk, který druhdy míval hlubší význam, než se nám nyní zdá.

Pomlázka (z po-mlád-ka, mladý, mladiti) z mladého proutí zhotovená, musí se neustále „čepejřiti“, t. j. kývati, pohybovati, jest tedy znakem svěžesti, jarosti, čipernosti; šlehati jí pak má patrně ten smysl a účel, aby se zmíněné vlastnosti přenesly na osoby šlehané, t. j. dotýkané. Jest tedy „proutek vrbový znamením omladlé jarní přírody, kteráž ve vrbě bujíc jako procitlá nebo znovuzrozená projevuje svou sílu občerstvující. Šleháním naznačuje se obrazně přenášení této síly z vrby na živé bytosti.“

Pomlázka přináší prý domu štěstí, ovšem jenom, která první je tam přinesena. Proto hospodyně hocha, který první s ní přijde, sama zvláště štědře obdaruje, a když děvčata nevyhnutelné šlehy dostala, béře mu pomlázku z rukou, jde do chléva a tam jí pošlehá všechny krávy, aby se „pomladily“.

Děvčata dávají hochům pomlázky obyčejně po

kraslici, což dnes se pokládá již jen jaksi za výkup od šlehání, kdežto druhdy byla to zajisté odměna za účinek, které šlehání způsobovalo.

Vedle dospělých chodí po pomlázce děti obojího pohlaví, zvláště chudé, a to tak četně, že se za nimi skoro ani dvéře nezavírají. Pro ně je pomlázka vlastně velikonoční koledou, příležitostí totiž, aby ze štědré ruky dostaly jakýkoliv dárek. Jako o Vánocích odzpěvovaly „Koleda, koleda, Štěpáne“ atd., tak dnes slyšíme od jednotlivcův i celých tlup:

„Hody, hody,
do provody!
dejte vajíčko malovaný,
nedáte-li malovaný,
dejte aspoň bílý —
slepička vám snese jiný —
za kamny v koutku,
na zeleným proutku“ atd.

Rozmanité, ve sbírkách četně zaznamenané obměny popěvků pomlázkových svorně vyznívají v žádost o červené „nebo aspoň“ bílé vajíčko, oznamují, že si zpěváci přišli „pro koláček bílý“, aneb uvažují s úmyslem nikterak nezatajeným, „jakej je to mazanec — bez koření, bez vajec“. A takových dárků se jim obyčejně dostává, hospodyně napekla v sobotu koláče beztoho jen pro koledníky.

Ve východních Čechách nazývá se pomlázka (jako na Moravě) mrskut čili šmerkust; toto slovo bezpochyby jest původu německého.

Daleko skrovnější než pomlázky jsou u nás v Čechách zůstatky dávného obřadu o Velikonocích obvyklého, totiž oblévání studenou vodou za časného jitra v pondělí a v úterý velikonoční; v pondělí totiž polévají mužští ženy, které jim to v úterý oplatí. U nás polévají se jen mladí lidé navzájem, aby byli čerství a svěží, tedy z téže příčiny, z jaké se na Velký pátek sami buď koupají neb myjí; jinde, jako v Lužici a zvláště v Polsku (dyngus, šmigust), polévá se kde kdo, a zdá se, že tu uchován jest také původnější význam úkonu toho. Někteří vidí v tom památku na první křest, avšak mnohem pravdě podobnější jest zajisté domněnka, že jest to zůstatek jarní očisty, ať již přicházela ve způsobě prvního deště jarního, ať jinakým způsobem se dála. Když země táním sněhu jako by se oplákla, když dle podání polského i slunko vychází z koupele, pak lze snadno věřiti, že i lid chtěl do léta vejíti očištěn jarní, svěží koupelí. V Čechách však namnoze splynul obřad ten s poléváním se čeledi, když vychází poprvé na jaře do práce.

Z počasí, jaké je na Velikonoce, hlavně ovšem na Boží Hod, soudívají hospodáři o úrodě neb neúrodě příštího léta. Dávná „Pranostyka selská“ (z roku 1710.) učí v té příčině:

„Na velikou noc bude-li málo pršeti,
ne mnoho píce pro sucho budem míti;
pakli ten den jasno míti bude,
máslo, vomastek lacino přijde.“

Srovnáme-li zvyky velikonoční se zvyky vánočními — (a srovnání takové nabízí se na konec takořka

samo sebou) — seznáme sice mnohý rys společný, jako na př. koledu a pomlázku, avšak neujde nám patrný rozdíl v celkovém rázu a povaze obojích obřadů těchto. Většina zvyků vánočních totiž nese se ku věštění budoucnosti, ku přezvídání osudů lidských, života nebo smrti, štěstí a neštěstí, změny stavu a p.; zvyky velikonoční naopak jsou rázu praktického, týkají se především hospodářství a blahobytu, k němuž i zdraví tělesné lze počítati, hledí člověku pojistiti užitek na poli, na zahradě i v chlévě a bezpečí od úhon živelních v domě samém. Povaha tato souvisí úzce s dobou, v níž zvyky dotčené spadají. O Vánocích panuje v přírodě mrtvý klid, avšak za to čas, odvěký a tajemný pán všeho tvorstva, dle víry dávných předků v noci vánoční se zastavuje, aby potom tím rázněji přešel v nový svůj oddíl, nové období; toť nejpříhodnější a takořka nutkává chvíle, v níž možno budoucnosti se dopátrati. Velikonoce pak, ať již nestálá podoba luny dříve nebo později je přivede, vždycky spadají na sám počátek jarního ruchu, v němž mysl venkovanova přirozeně obrací se k tomu, co je předmětem vší jeho práce i péče, k hospodářství, ke zdroji jeho prostředků životních.

Jarni slavnosti pražského lidu.

Obyvatelé velkých měst liší se nejedním rysem povahy od svých soukmenovců venkovských. Venkovan z pravidla bývá usedlý, rozvážný, jinak i neobratný, těžkopádný; neodhodlá se k činu rychle, odhodlá-li se, setrvá při něm houževnatě. Těže vše, co má, hlavně z půdy, na niž jest mu opět a opět pracovati, nerad vydává peníze; vidíť majetek svůj, jak mu takořka před očima s osením jeho vyrůstá, a nemá proto chuti rozžehnati se s odměnou usilovné píle.

Měšťák naopak jest povahy hybné, čilé, vznětlivé, postrádá onoho vrozeného utkvívání na starých zvycích a uvyklý jsa výdělek svůj vydávati — ježto z něho uhražuje potřeby životní — nehospodaří tak úzkostlivě jako venkovan.

Různost povah souvisí tu, jako všude jinde, s růzností vnějších poměrů, v jakých lidé žijí.

Venkovan, pobývaje neustále ve prosté přírodě a nucen jsa pozorovati její zjevy, má také vnímavý smysl pro vše, čím příroda k němu mluví, dovede

čísti v písmě jejím, jinému zraku nesrozumitelném, a jsa v neustálém s ní styku, jest všemu, co s přírodou jej sbližuje, mnohem více věren než lehkožilý měšťák. Proto jest také věren svým starým názorům a zvykům, jež bez cizího vlivu jistě by se s něho snadno nesetřely.

Naproti tomu měšťák jest většinou odkázán na své šedé zdi a na své sousedy; jest mnohem bližší všemu, co nového vzdělanost lidstvu přináší, i chápe se toho ochotně, jsa vůbec novot dychtiv — a zapomíná snadno na to, co předkům bývalo milo. Proto lze sice i ve velkých městech dobře pozorovati význačné vlastnosti kmenové, ale prostonárodního podání lze hledati jen na venkově.

Nicméně i veliká města mohou v té příčině ledačím se vykázati. Nacházímeť i tam sledy dávných zvyků, jež změnivše se časem, právě jako na venkově se dálo, vzaly na sebe podoby nové a staly se, sloužíce již souborně všemu obyvatelstvu městskému a nikoliv porůznu jen jednotlivcům, slavnostmi prostonárodními

Uvedu alespoň jeden příklad.

V Bavořích v Mnichově slaví se masopustní pondělí každého třetího roku tak zv. „Metzgersprung“ na památku toho, že prý řezníci před věky překonali dračí obludu, která pod zemí se skryvši, celé krajině přinesla mor. O slavnosti, jak dosud se slaví, učňové řezničtí dostávají za vyučenou. Po slavné mši průvod řezníků, — v čele synové mistrů jízdmo ve starodávných oděvech, pak učňové v červených kabátcích, — ubírá se na náměstí před královskou residenci; v prů-

vodu nesou se také staré odznaky, pamětní peníze a těžké poháry, z nichž před residencí pronáší se přípitek na zdraví královo. Když vrátí se deputace, která zatím šla ke dvoru pro dárky, určené vyučencům, obrátí se průvod na náměstí Marianské, kdež se všemi starobylými zvyky a řečmi provede se u kašny „rybí“ (Fischbrunnen) naproti radnici slavnostní děj, kterým se dává za vyučenou, a následuje vlastní „řeznický skok“. Vyučenci oději se v ovčí kůže, skočí do nádržky a rozhazují na všecky strany jablka a ořechy, aby přilákali mládež, kterou pak pro obveselení diváků polévají vodou. Vystoupivše odtud, jsou prohlášeni za tovaryše a ozdobeni fábory v zemských barvách. — Slavnost samu provádí tu sice jen jediný stav živnostenský, ale všecko město se jí účastní a jí se obveseluje.

Nelze pochybovati, že slavnost jest starobylého původu a příčina její že sahá do dob pohanských. Badatelé němečtí vykládají, že drakem mor, t. j. smrt plodícím byla míněna původně zima — slavnost pak že koná se na oslavu vítězství jara (tudíž i života) nad zimou, jež zemi umrtvuje.

Takových příkladů dala by se uvésti delší řada. Také naše staroslavná Praha má své stálé slavnosti prostonárodní, z nichž některé mají úkol dávných obřadů na venku dosud konaných a nejsou, aneb lépe řečeno, nebývaly kdysi prosty významu bájeslovného. Lid náš na venkově dosud zachoval si mnoho zbytků z obřadů, jimiž vítalo se druhdy jaro; slavnosti pražské hlavně jen k jaru se nesou.

Nejrannější slavnosti jarní v Praze jest pout Svatojosefská, hned po ní pak přichází o Velikonocích pout Emauzská. Obě ty slavnosti mají se ku prostonárodním zvykům právě jenom tak, jako pouti venkovské — poskytují hojné příležitosti k seznání lidu a jeho povahy, ale jinak nevynikají ničím význačným. Hlubšího významu však nelze upříti prostonárodním slavnostem velikonočním, „Slamníku“ a „Fidlovačce“, třeba jména jejich zněla poněkud všedně. Pokusím se v následující stati popsati dle starších pramenů slavnosti zmíněné, jak kdysi se konaly, a pak ukázati, jaký asi byl význam jejich.

I. Slamník.

Pořadateli a původci slavnosti jsou pražští krejčíři Mistři v čas stříhli z pevného plátna bílého na slamník a tovaryši s učedníky pěkně jej ušili a pestrobarevnými mašlemi ozdobili. Dali si na práci záležeti, neboť ostatní soudruhové v řemesle byli by je za špatnou práci pomluvili. Na slamníku bývala kdysi vyšita nebo jinak zobrazena (původně byly tam upevněny vycpané loutky) podoba krásného mládence a panny. Slamník potom pověsil se na máji — břízu totiž rašící, pěkně urostlou — později nosen prostě na bidélku. Na máji zůstaven ovšem jen větevnatý vršek, věník, jenž hojně byl ozdobován prvními květinami jarními — a když se jich pro zimu nedostávalo učiněna alespoň kytice z větviček keřů a stromů již

se zelenajících, a tou věník ozdoben a spolu fábory a pentlemi okrášlen.

S májí takto ozdobenou průvod mládenců v a děvčat chodíval městem a množství lidu je provázelo. Ubírali se branou Bruskou na prostranství mezi Bubenčem, vrchem Letnou směrem k řece a k Podbabě se rozkládající, ke studánce Světičce, nalézající se pod návrším kostela sv. Gottharda v oboře.*) V Bubenči vítala je slavnostní brána, rozumí se ne příliš nákladná, ze žerdí, chvojí otočených, na čemž prostě květiny jarní se snítkami břízy, jívy, vrby, bezu a pod. byly přízdobou prostou sice, ale ne vkusu a smyslu prázdnou. Na bráně zavěšen byl na žerdi pěkný slamník, as půl třetího lokte dlouhý a s půl druha lokte široký, pentličkami barevnými hojně ozdobený, na němž, podobně jako na slamníku, který na máji v průvodu byl nesen, připevněna byla vycpaná podoba mládence a panny s malými slamníčky. Také na jiných místech, zvláště při cestách, na žerdích, se střech jednotlivých domů i se stromů visely opentlené slamníky s malými slamníčky nebo bez nich ve velikém počtu. Na bráně Strahovské, jejíž „pěkné malování“ známá píseň dosud po všech snad krajích českých rozhlašuje, byl ještě roku 1820. vyobrazen slamník s mládencem a pannou,

*) Nejasný tento údaj místní pochází od Krolmusa; podržuji jej jenom proto, že i z jiných zpráv je zřejmo, že Slamník neslavil se, jako později, na náměstí Bubenečském. Jméno Světička jest nyní zhola neznámo; míní se jím nejspíše studna ve Stromovce.

a také na jiných místech, zejména na hospodách, obraz ten se spatřoval.

O významu zvláštního zajisté znaku tohoto níže bude promluveno.

Pokrok nové doby, — stírající všecky zbytky starobylých zvyků, zahlazoval také tento obraz, čím dále tím více; on mizel pak tím snáze, čím více sama zevní forma jeho přispívala k tomu, aby byl odstraněn — vkusného zajisté sotva dalo by se na něm co nalézti. Utajený význam jeho, jehož lidé alespoň z části byli si vědomi, unikal divákům rok od roku, takže figury na něm umístěné přiváděly diváctvo jistě na výklady a myšlénky křivé, scestné; proto byl odstraňován a potom i zakazován, až nám již mimo jméno slavnosti a nějaký ten nápis na hospodách v Bubenči a Holešovicích po něm nezůstala žádná stopa. A nebude trvati dlouho, a lidu nebude ani známo, odkud pochází jméno slavnosti.

Když průvod, v jehož čele hudba hrála do kroku, dostal se na místo zmíněné, kde ho již očekával hojný zástup lidu z Prahy a z dědin sousedních, máje, kterou statní, hezcí chasníci nesli, byla zaražena uprostřed, aby byla jaksi středem slavnosti. Slavnost nějaká, kterou lid si pořádá, nedá se mysliti bez hudby a tance — a tak i kolem máje a slamníku rozvinul se v malé chvíli pestrý rej taneční, jemuž k úplné bujnosti scházela jen teplejší povětrnost.

Ale což dbáti o povětrnost, když člověk je mlád a silen — jak měli o ni starati se čiperní chasníci, kterým tu po dlouhé zimě, zvláště pak po mrzutém

postu — v němž, jak známo, druhdy ani v Praze tančiti se nesmělo — zase jednou naskytala se příležitost oddati se vítanému veselí. Bylo tedy hlavně starati se jen o to, aby půda byla tou měrou vyschlá, že by bez obtíže snesla dupot křepčící mládeže, k níž však se přidružil nejeden vážný mistr počestného pořádku krejčovského. Jinak bylo tancechtivým utíkati se pod ochrannou střechu hospody, kdež ovšem neměli také volnosti a pohodlí, jako v prostranném kole venku pod májí.

Hospody ovšem nebyly opuštěny ani tehdy, když omladlé sluněčko nejjasnějším třpytem na bezmračné obloze se usmívalo — ba potom pivečko teprve chutnalo náležitě a soudek za soudkem vyprazdňoval se jak v nalévárnách, tak za stoly, opodál tanečního kola rozestavenými.

Také perníkářům, kteří patří bez odporu k nejnezbytnějším návštěvníkům všech slavností podobných, šlo pod rozložitými střechami plátěných bud jejich medové i jinaké zboží hojně na odbyt.

Tvářnost prostranství kolem máje a slamníku zatím poněkud se změnila.

Bylo by divno, kdyby slavnost s průvodem spojená, jako byl Slamník, byla se konala bez vedení pořadatele, který měl povinnost o zábavu obecenstva pečovati a, což bylo důležito, vybírati příspěvky na zapravení nákladu se slavností spojeného. Takového pořadatele máme na venku dosud při svatbách, takový býval při posvícenském stínání kohouta, při vodění masopustního medvěda, při různých „hodech“ a jiných

příležitostech. Na vesnici bývala to z pravidla ve všech případech (kromě svateb) táž osoba, člověk, který, jak říkáme, nikoho nezarmoutil, třeba svou vyřídilkou o ledakoho zavadil dosti citelně. Družba, plampač, starosvat bylo jeho jméno; v jeho hlavě vždy býval pohotově nějaký vtip, hlavně však bývala tam zásoba všelikých příležitostných „říkání“, která plampač s náležitou obratností uměl přednášeti a dohromady skládati, ať již se k sobě hodila nebo ne. Sám úřad jeho dával mu jaksi právo, aby myšlenku, kterou chtěl vysloviti, halil, ba skoro utápěl ve přívalu slovném.

Slamník také měl takového plampače. Když tanec i požitý nápoj již počínal přiváděti krev do bujnějšího víru, vystoupil pojednou plampač, sám po fáboru a kytce znatelný, na stůl nebo na sud a počal své „kázání“.

Rýmy jeho veršů, jak Krolmus nám je zachoval, jsou nemálo divoké, také jednotlivé výrazy jsou tak obhroublé, že těžko by je bylo pronésti ve vybranější společnosti, — ale plampačovi něco již se prominulo — vždyť to byl vlastně šašek, a šaškům i od králů bývala přána svoboda řeči. Nalézáme v „kázání“ jeho hned zlomky, hned celé písně a říkadla dosud o sobě známá, jež vpletena jsou sem beze vší myšlenkové souvislosti, často jen pro pouhý, ledabylý rým. Vybereme z té záplavy na ukázku toliko místa význačnější.

Plampač oslovuje především mládence a panny a napomíná zvláště ony:

„Kdo má uši, poslechni,
kdo má oči, prokoukni.

Buďte čistí a nevinní,
jako tento slamník bílý
bez poskvrny mašlemi
jest pěkně okrášlený“ — —

Uštědřiv jim různých, žertovných rad, oslovujc hospodáře a hospodyně — oněm zajisté z míry zbytečně radí, aby byly moudřejší než kmotr Houdek:

„Houdek sedí mezi sudy,
pil by pivo, není kudy.“

Hospodyním hlavně doporoučí umění kuchařské, jehož neznalost zaviňuje mnohý nesvár v rodině. Čeládku všecku široce nabádá k pilnosti a věrnosti a vybízí:

„Děvy, chraňte se lenosti
a každé světské marnosti.“

Potom připíjel jednotlivým dívkám způsobem takovým, jaký býval v obyčejích na svatbách, ano i slov užíval skoro týchž.

Dívky se za tuto poctu odvděčovaly nějakým stříbrňákem.

Když plampač skončil, mládenci je za to pilně prováděli v kole.

K večeru uchýlili se tanečníci do hospody, kamž je nejednou také nestálá jarní povětrnost zahnala hned odpůldne. Zde pobyl, jak dlouho se komu líbilo — tu již byla obyčejná zábava hospodská, postrádající vší rázovitosti.

Napadne nám zajisté otázka, jaký asi byl prvotní význam pražského Slamníku?

K té otázce bylo odpověděno již způsobem rozličným. Jistoty v té věci dopíditi se jest ovšem těžko. Chceme-li se přiblížiti výkladu alespoň pravděpodobnému, jest třeba všimnouti si nejenom onoho slamníku, ale i všeho jarního kvítí, jehož se při slavnosti užívalo, zejména však i máje, na níž se slamník nosil; jestiť i tato máj obrazem, znamenajíc obrozenou přírodu, kypící bujarou silou, a jsouc i při jiných příležitostech zevním znakem radosti, jíž se lidé z jarní změny přírody oddávají.

Pak jevil by se nám Slamník jako slavnost na uvítanou vrátivšího se jara a na pozdrav omladlé přírody. Obdobné slavnosti ovšem u nás nenalézáme, ale to výkladu tomuto neodporuje — neníť obdoby ani pro jakýkoli výklad jiný. Proč slavnost ocitla se v rukou cechu krejčovského, těžko lze říci — pouhé šití slamníku sotva toho bylo příčinou. Snad bývala základem toho nějaká dávná pověst, asi jako v Mnichově o řeznících. Určitého nelze ovšem o podstatě slavnosti té říci ničeho.

Že Slamník není původu nového, dá se doložiti dostatečnými doklady. Stará zmínka o něm — arci velice neurčitá — pochází z roku 1624., kde správce obory, které dnes nesprávně Stromovka říkáme, Baltasar Sedelmeyer dotazuje se při komoře královské, má-li obora — any veselé dny velikonoční se blíží — o druhém svátku velikonočním po starém zvyku lidu býti otevřena čili nic. Určitější zprávu máme z prvních desítiletí XVIII. století. K. A. Redeln v popisu památností pražských r. 1728. vydaném praví, že o třetím

svátku velikonočním (úterý velikonoční bývalo svátkem zasvěceným) mnoho tisíc lidí z Prahy pěšky i jízdmo do Bubenče se ubírá; příčinou toho udává, že prý se ten den v Bubenči slaví posvícení. Údaj ten byl i později bezdůvodně opakován a byl s ním spojen i nejapný výklad, že prý jméno slavnosti pochází z doby, kdy jakýsi muž lidem do obory jdoucím činil výklady čili kázání o turovi v oboře chovaném, a že země tou dobou ještě příliš mokrá bývala, pod nohy slamník si dával.

II. Fidlovačka.

O druhou jarní slavnost — Fidlovačku — měl péči cech, ulahodňující člověčenstvu tvrdou a klopotnou cestu po světě. Cech, na jehož praporu jest zobrazen svatý Kryšpín, ode dávna vyniká čilou myslí a čipernými nápady — vtip lidu jen proto často o něj se brousí, ba také umění kořistí z té vlastnosti jeho. Pražští ševci jistě nebyli v té příčině za svými vrstevníky z kterékoli krajiny jiné, a již z toho bychom mohli souditi, že slavnost v jejich rukou se nalézající byla svérázná, že měla v zevním uspořádání pevný plán a vnitřní podstatou že nebyla, právě jako slavnost předešlá, prosta všeho významu.

Fidlovačka slaví se den po Slamníku, ve středu po Velikonocích, k nimž vázala se až do našich praktických časů svazkem nerozlučným, nedbajíc ani úhon, jež jí při tom vznikaly z nestálé a zhusta nevlídné povětrnosti. Jméno své dostala po nástroji, jímž ševci

kůži na obuvi hladí, totiž po dřevě oblém, uprostřed silnějším než při krajích, kterým se jakoválečkem kůže „fidluje“.

Popatřme, jak tato slavnost kdysi vypadala.

Jako ke všemu okázalému, velkému, bylo třeba také k Fidlovačce náležitých příprav, a ty vykonávali nejen ševci, nýbrž tovaryši všech řemesel a také neřemeslníci, totiž zámožní synkové pražští. Jedni z nich vypravili se do lesa, kdež vyhledali si za máji krásně rostlou, pěkně rozpučelou břízu, kterouž usekli, ze spodních větví oklestili a domů zanesli. Nebylo-li stromoví listnaté dosud rozrašeno, vybrali si pěkně rostlý smrk nebo jedli. Jiní sháněli květiny jarní a zeleň‘ jíž k ozdobě máje bylo potřebí, jiní nakupovali fáborů, jiní vyjednávali s hudebníky a pod.

U cechu ševcovského zdobila se máje, kteráž byla jaksi zevním představitelem a středem celé slavnosti. Nahoře nechal se jí asi s dva lokte věník, pod ním oloupala se kůra a jen tu a tam ponechaly se různé ozdoby v ní vyřezané. K nejvyšší větvičce věníku připevnila se fidlovačka, mašlemi a pentlemi červenými ozdobená, o dlouhém, vlajícím fáboru uprostřed. Pod fidlovačkou upevněna byla kytice z prvních květin jarních, pod věníkem pak otočen byl kolem pně stromového věnec z týchž květin uvitý. Uprostřed věníku upevněno bylo veliké, duté kopyto ševcovské a v něm menší kopýtka, vždy jedno ve druhém, zevně s fábory a pentličkami. Na ratolesti dívky zavěsily výdunky rozličně zbarvené, chasníci řezničtí pak tu a tam navěsili nafouklé měchýře; kde která větev neměla

jiné ozdoby, tam děvčata upevnila mašličky rozmanitých barev, takže zdáli celá máje činila — nehledíme-li k několika zvláštnostem — dojem veliké, z nejpeštřejšího kvítí složené kytice.

O Velikonocích tovaryši každého řemesla chodili po svých mistřích a zvali je na slavnost těmito slovy: „Ve jménu matky pokladnice a s dovolením starších mistrů pozdravuji vás, abyste se všichni na slavnosti Fidlovačky časně ráno dali najíti.“

Slavnost sama trvala celý den. Záhy z rána vybral se průvod mládenců a panen z místnosti cechovní, po dvou seřazen, s máji a procházel pak za zpěvu a výskotu ulicemi pražskými; hudba je provázela, dávajíc znamení začaté slavnosti, asi tak jako po dědinách našich druhdy hudebníci chodili „vyhrávat“, než v hospodě začala vlastní „muzika“ k reji tanečnímu. Kam průvod se hnul, všude účastníků přibývalo; lidé davem vybíhali z domů, jedni aby se na průvod podívali a přesvědčili se, jak si mládež letos máji vyzdobila, druzí — a těch nebylo málo — aby k průvodu se připojili a veselí jeho hned od počátku byli účastni. Když se blížili ke bráně, vzrostl již průvod v zástup nepřehledný. Ale nemysleme, že nebylo v něm řádu a soustavy.

Průvod vedl nejstarší z mládenců, v levé ruce maje kytici, v pravé hůl, oděn jsa v bílý kabátec a ozdoben vázankou barevných, vlajících fáborů. Za ním kráčeli hudebníci, hrajíce většinou nápěvy prostonárodních písní, aby si účastníci průvodu po vůli a libosti mohli zazpívati. Za nimi neseno znamení celé

slavnosti — tři mládenci pěkně urostlí a pokud možno stejně velicí střídavě nesli vyzdobenou máji; ozdobeni byli šerpami: s levého ramene ku pravému boku šla šerpa bílá, převázaná dole stuhou červenou, s ní pak křižovala se šerpa červená, přepásaná stuhou bílou; takovým způsobem ozdobeni bývali v některých krajích českých mládenci o svatbách. Za mládenci kráčel plampač, o jakémž jsme již svrchu slyšeli, jenže zde dáno mu jméno zvláštní; nazýván totiž „svatý synek“. („Synek“ říkali zvláště ševcovští mistři místo nynějšího tovaryš, chasník.) Také zde byl vlastním pořadatelem a řečníkem, ba jaksi duší celého průvodu. Provázeli ho dva sluhové — a všickni oděni byli v roucha bílá, jež nad boky byla barevnými stuhami přepásána: plampač kromě toho byl ozdoben hojnými fábory.

To byli jaksi hodnostáři průvodu. Za nimi seřadili se ostatní účastníci, družíce se k sobě dle věku: napřed hoši s děvčátky, učedníci, jimž právě nebylo hlídati dětí a domácnosti mistrovy, pak mládenci a panny a za nimi věk dospělý. Za průvodem přijeli také zámožnější měšťané v četných povozích, jež ozdobeny byly malými májemi, fidlovačkou opatřenými.

Průvod se ubíral, prošed hlavními ulicemi městskými, branou Koňskou (druhdy na konci Václavského náměstí) nebo Žitnou (v Žitné ulici) směrem ke Zvonařce a pak ke mlýnu nuselskému, kdež, přešed potok Botič, zahnul na louku nuselskou, kde ho již očekával zástup lidu z veškerého okolí pražského. Louka nazývala se druhdy dle studánky tamější Bůžkovskou.

Jakmile se tam došlo, mládenci zarazili máji do prostřed prostranství, kdežto lid hledal si příhodných míst, kde by si mohl pohověti a přece také, pokud možno, všecko viděti. Svatý synek potom sňal s máje kopyto s celým jeho obsahem a vysypal drobná kopýtka na prostřený bílý šátek, volaje při tom: „Tu to máme, co hledáme a slavíme!“ Diváctvu, z něhož zajisté nejeden leckdy vysmíval se některému horkokrevnému členu cechu sv. Kryšpína známým pořekadlem o „rojení se kopyt“, bylo toto hmotné znázornění dotčeného úsloví nemálo k smíchu, a sotva komu při tom napadlo, že i v tom, na oko bezvýznamném výjevu tají se snad hlubší význam — že tím snad znázorňovala se jarní plodivost v přírodě.

Potom Svatý synek vystoupil na stolici nebo stůl, rozvěsil všecka vysypaná kopyta i s kopytem hlavním po máji a pak jal se ke shromážděnému lidu promlouvati podobným způsobem jako plampač o Slamníku.

Různé písně prostonárodní, jmenovitě některé popěvky pomlázkové, byly hlavní trestí té řeči, v níž ovšem vyskytaly se též rozmanité narážky jiné; ba posluchači vpadali, aby řečník mohl si oddechnouti, ve slova jeho plným proudem, na př. písní svatební:

„Už je to uděláno,
už je to hotovo,
pár vajíček
na rendliček,
kousek másla do toho.“

Hudebníci spustili skočnou, a již kroužil bujarý vír kolem máje i kolem družby, který zatím vyprahlé hrdlo svlažoval důkladným douškem.

Po tanci pokračoval Svatý synek v pestré své přednášce, jejímž účelem bylo povzbuditi posluchače k veselí všeobecnému. U mužské jich části hleděl toho dosíci těmito a podobnými popěvky:

„Radost mám, žalost mám,
veselost si koupím,
však já tě, holenku,
přece nezarmoutím.
Buď, Jeníčku, vesel,
třebas zrna nesel.
Skřivánek nic neseje,
přece zpívá vesele.“

Rozumí se samo sebou, že slova starosvatova, kde posluchačům ze slov písní lidových byla známa, provázel každý po své chuti zpěvem, ať podařeným, ať nepodařeným. Zpívalo se tehdy vůbec nepoměrně více než za našich dnů — písně byly více známy, a také hlasy byly asi zpěvnější, než nyní u necvičenců bývá. Netřeba tedy se domnívati, že zmíněné zpěvy sborové byly při vší bujarosti rozjařených zpěváků snad trýzní pro sluch jemnější. Stály kolem prostých těch pěvců přečetné davy lidstva, jež zvláště z Prahy po celý den v mohutných proudech sem se valilo, a poslouchaly je s patrnou zálibou. Svatý synek skončil promluvu svoji takto:

„Hej, hej, mládenci z Krakova,
vstupte s pannami do kola,
hopsa, hejsa!

Dej vám Pánbůh štěstí
na pouti vezdejší,
hopsasasa, hejsasa!
Muzikanti, hrejte,
mládenci, zpívejte!“

Skončiv řečník skočí do kola, chopí se děvčete a zahájí znova kolo kolem máje, mládenci i starší již mistři za ním. Hudba potom skoro ani neustává, výskot tanečníků přehlušuje chvílemi i hluk a šumot, jenž panuje v nepřehledném, stále se vlnícím davu. Kdo netančí, nalézá hojnou zábavu u stanů a bud, v nichž četní kramáři vyložili různé zboží; jako o Slamníku, tak i zde pernikářské výrobky zároveň s pekařskými a s rozmanitým jižním ovocem, pak s hračkami pro malé i velké děti jsou hlavním předmětem obchodu a poptávky. Tu a tam nabízejí se červeně malovaná vajíčka velikonoční, jichž užívá se ku prosté hře — ťukání — davem batolí se s vytopeným kotlíkem uzenkáři a nezbytní jich průvodcové, preclikáři. Nejveseleji jest u výčepů, kde obratné ruce sotva stačí rozehřáté tanečníky i neunavné jinak přátele chmeloviny obsloužiti pivem ne vždy bezvadným. — Drobnější mládež, jejíž kapsa není příliš plna, ukájí žízeň svou — kyselými okurkami, k nimž ochotné prodavačky přidávají po číšce kyselého moku.

Zástupy diváctva stojí před prostornými boudami, nad jiné poněkud vyvýšenými, nad jejichž vchodem pyšní se křiklavé obrazy, představující hned výjevy válečné, hned zase neobyčejné, prapodivné tvory ne-

známých světů. V čele stkvěje se chlubné jméno „panorama“ — ač zajisté žádný z majitelů těchto „vševidů“ nehodlá slibnému názvu vyhověti. U vchodu tajemně zastřeného, k němuž vede několik schůdků, vyvolává muž, starým biřicům nepodobný, co vše ve vnitřku lze viděti, a zve nápadným napínáním plic obecenstvo, aby si neodpíralo pohledu na ty krásy a divy. Jinde zas balansuje pružnotělý komediant na napjatém laně a provádí krkolomné kousky, kdežto zatím žena jeho s mnohým úsilím shání se ve vrtkavém obecenstvu po žádoucím „vstupném“. Nescházejí ovšem ani zpěváci, kteří, dlouhé pomalované plátno na tyči zavěšeno majíce, hlasy ne právě lahodnými a verši ne právě spanilými líčí ustrašeným posluchačkám poslední vraždu, o níž tištěné „skládání“ dochází nezaslouženého odbytu. Také orlíčkáři a jiní majitelé dobré vyřídilky hojně jsou zastoupeni, zvouce výmluvnými slovy odrostlejší mláď mužskou, aby v sázkách peněžních zkusila svého štěstí — a mají věru větší počinek než skromnější jejich druhové, kteří s košem všelikých škatulek, pletenci fíků, hromádkami pomerančů a váčkem, očíslovanými kuličkami naplněným, v davech chodíce nabízejí komukoliv, aby si sáhl pro sudou-lichou. Odevšad zaznívá hluk a šum, dav mění se stále v pestré směsici a poskytuje těm, kdo si pro změnu vyšli po mezích a cestách na okolní návrší, dosti zábavné podívané.

Tak živo bylo na louce Bůžkovské čili nuselské, až najednou slunce počalo se chýliti k západu a soumrak rozestíral se nad krajinou. Vyvolavači před

boudami ochraptěli, umělci na provazích umdleli, perníkáři a prodavačky pomerančů a ohromných rohlíků zboží své ze značné části vyprodali, majitelé „heren" výdělek svůj již propíjeli — jen mládež nemohla se ještě tance nasytiti a čekala, že uchýlí se ještě pod ochrannou střechu hospodskou, aby ples svůj náležitě dokončila.

Zatím Svatý synek svolával účastníky slavnosti, zvláště ty, kteří měli nějaké odznaky, k návratu. Ale vyzvání jeho nedošlo všude ochotného sluchu. Těžko bývá odejíti s místa, kde se máme dobře. Tudíž není divu, že průvod domů se berouci byl kusý a nespořádaný. Neúhledná byla i sama máje, na níž se usadila silná vrstva prachu, špatně nahrazujíc opadalé ozdoby. Nicméně zástup, který se hnul ku Praze, byl velmi četný, a vedle hlučného zpěvu zaznívaly z něho bujné výkřiky, ozvuky přílišné veselosti. — Svatý synek vytáhnuv máji, z níž, kdo mohl, ulomil si větévku na památku, vedl průvod, který v Praze zaměřil zase k místnostem cechovním, odkud ráno byl vyšel a kde nyní máji uložil.

Srovnáme-li Fidlovačku se Slamníkem, napadne nám ihned, že Fidlovačka podržela dosud mnohem více hlučný svůj ráz než Slamník. Vysvětliti to lze tuším tím, že místo, kde se slavnost koná,*) jest jaksi přístupnější pro obyvatelstvo většiny měst Pražských, jehož proud ostatně v tyto strany vždy valně se obracel

*) Roku 1899. učiněn první pokus přeložiti Fidlovačku a to z Nuslí na ostrov Štvanici.

Při tom nám neujde, že ani Fidlovačka není bez příznaků obrazných; takovým příznakem jest sama máje, kvítím jarním přizdobená, jejíž význam byl zajisté týž jako při Slamníku. Slavností význačně jarní jeví se Fidlovačka veselým svým původem a vším bujarým rázem, který nejlépe svědčí slavnost na uvítanou jara.

O stáří této slavnosti nemáme údajů listinných, nevíme také, proč a jak pořádání její přešlo z rukou všech pořádků řemeslnických po výtce na cech ševcovský. Otázka o původu Fidlovačky zajímala nemálo i mysl lidu, který si o tom vyprávěl i několik pověstí.

Dvě z nich upomínají poněkud na starověký odchod lidu z Říma. Tovaryši ševcovští slavívali prý druhdy modrý pondělek*) velmi okázale, a mistři musili jim v ten den dávati trojí pečeni. Když to konečně mistry omrzelo, vytáhli tovaryši společně na louku nuselskou, aby zde mistrům na vzdory oslavili modrý pondělek, jak náleží. Dle druhé pověsti nechtěli si vyučenci bráti listů výučných, ježto to dříve nebývalo zvykem, a opustili město, nechtějíce se vrátiti, dokud by nepohodlný rozkaz nebyl odvolán. Dle jiných zakázal císař Josef II. hlučné slavení modrých pondělků — v náhradu krejčí a ševci pořádali své slavnosti velikonoční. Avšak i Slamník i Fidlovačka, jak dokázáno, byly dávno před císařem Josefem.

---

*) Někteří řemeslníci nepracovali v pondělí, ale zahálejíce oddávali se rozličným radovánkám. Tomu se říkalo „slaviti modrý pondělek“.

K císaři Josefu II., o němž náš lid jako o starodávném hrdinovi jakémsi vůbec mnoho pověstí si vypravuje, vztahuje se také tato pověst o původu Fidlovačky. Když zmíněný císař měl míti v Praze korunovaci, chasníci pražského cechu ševcovského dělali mu za dar krásné boty, a každý vymyslil prý na ně novou ozdůbku jakousi. Císaři se dar jejich tak líbil, že jim v odměnu dal stromek uměle pracovaný, všecek ze stříbra. Brzy potom tovaryši rozkmotřili se s mistry pro modrý pondělek; aby se mistrům vymstili, zmocnili se právě ve středu po Velikonocích stříbrného stromku a táhli s ním, učedníky vzavše s sebou, za město na louku nuselskou, kdež veselili se tak dlouho, pokud jejich zásoby peněžní stačovaly. Potom rozlámali stromek, rozprodali jednotlivé kusy a dále utráceli, až vyslanci mistrův přišli a zjednali smír. Na památku docílené shody pak vždycky ve středu po Velikonocích slavili zvláštní slavnost, jež se udržela navždy.

Jiného rázu jest pověst následující. V Nuslích již odedávna stával mlýn. Syn mlynáře tamějšího, vyučený řemeslu ševcovskému, provázel českého králevice do válek tureckých, kdež padl s ním do zajetí. Ve vězení oba byli přikováni a zvláště princ tak pevně, že rukama nemohl vládnouti. Statečný chasník však uťal si nohu a pomohl s nasazením života princi na svobodu. Turecký paša v odměnu za tak příkladnou statečnost a ku pánu oddanost propustil pak i jeho, avšak chasník krutou bolestí zmožený dlouho se léčil. Sotva jaks taks se pozdravil, ubíral se do Prahy

a přímo ku princi, který ještě u vojska se byl zdržel a nedávno zdráv se navrátil. Princ dával právě svému dvořanstvu a předním šlechticům stkvělou hostinu na oslavu svého šťastného vysvobození — proto sluhové nechtěli zmrzačeného chasníka k němu pustiti, až když jim podal pro prince prsten, který mu byl na památku darován. Princ ovšem hned jej uvítal s velikou radostí a potom pasoval jej na rytířství, dav mu do znaku tři lidské nohy, oděné vysokými botami. Ševci z radosti, že se dostalo jednomu z nich tak vysoké pocty, uspořádali o Velikonocích slavnost u mlýna nuselského, která i v letech budoucích se udržela.

Na této pověsti spatřujeme snahu vyložiti, proč slavnost koná se v Nuslích; jinak rozumí se, že nemá základu historického. Nalézá se sice podobný příběh také u dějepisce Paprockého (žil r. 1540—1614), avšak Paprocký sám pro mlhavost jeho pokládá jej za smyšlený. Také šlechtického erbu zmíněného neznáme — jednu nohu uťatou a obutou měli ve znaku rytíři Pešíkové z Komárova.

Pozoruhodno jest, že tato pověst jediná klade původ Fidlovačky do doby dávné, kdežto druhé přestávají na století osmnáctém. Krolmus však dokládá osobními svědectvími, že Fidlovačka konala se již mnoho let před císařem Josefem II., a není příčiny bráti doklady jeho v pochybnost. Že lid právě na císaře Josefa pověsti své shrnul, toho příčinou byla asi jednak oblíbenost jeho v lidu obecném vůbec, jednak asi také jeho snahy opravné, jimiž bránil pracovnímu lidu utráceti čas v častých radovánkách; tak obmezil

selská posvícení, a tak nemilé mu byly zahalečské modré pondělky, o nichž zmíněné pověsti vypravují.

Určitých dokladů, dle nichž bychom mohli stáří Fidlovačky stanoviti, jak již zmíněno, bohužel nemáme; že však není původu nedávného, o tom poučuje nás mimo dotčená svědectví také dřívější obřadní ráz její a obrazný význam některých věcí při ní druhdy obvyklých. Jak náš nezapomenutelný J. K. Tyl Fidlovačku i do literatury uvedl, je známo; jeho „Fidlovačka – obrazy ze života pražského se zpěvy ve čtyřech odděleních“, sepsaná r. 1834., stala se památnou tím, že nám přinesla hymnu „Kde domov můj?“. V kuse samém seznamujeme se i se Slamníkem, o němž vlastenecký švec Kroutil pronáší se ke svému synu takto: „Jestli pak tu jen kus poctivé české písničky uslyšíš? Vždyť pak ani nevím, jestli by mi Zákolanskou zahráli, a kdybych jim za to boty celý rok podrážel.“

Stesk ten, jak nám Tyl ostatně vpletenými rozmluvami německými sám ukazuje, byl před šedesáti lety jistě oprávněn, — švec Kroutil pak pronáší jej tím ostřeji, že ševcovskou Fidlovačku pokládal za lepší, a to i ve příčině vlastenecké.

Máj na vsi.

„Jaro, to švarné pachole,
vyšlo si v háj a do role,
poupata seje, pospíchá,
a pak je v květy rozdmýchá.“
Vít. Hálek.

Již stará písnička prostonárodní nám připomíná, že „každá babička stará – je veselejší z jara“. A my sami, mladí a čilí, i bez té písničky dobře víme, že jaro jest nejutěšenější doba roční, na kterou se rok co rok za nepřívětivé zimy upřímně těšíváme.

Takovou radost z omládlé přírody pociťovalo lidstvo od pradávna. Básníci již dlouho před narozením Kristovým skládali básně, jimiž oslavují příchod jara a vyjadřují nadšení své nad divy, které tvoří největší ze všech umělců — dobrotivá příroda. Nejvíce pak dojímá a těší nás doba, kdy čarovná moc, vládnoucí veškerou říší přírodní, jeví se nejnápadněji. Hle, jak líčí dobu tu básník:

„Již stromy mají bílé hlavy,
jak skryl je květů jarní sníh,
že jsou jak starci usměvaví,
s tím květem žití na skráních.

A na sta ptáků v stínu jich
se schází na rej poletavý,
a každý v tónech jásavých
ten život znova blahoslaví.“
(A. Klášterský.)

Kouzla taková tvoří čaroděj Máj. Není tedy divu, že dnové jeho jsou radostně vítáni v dusném městě i v dědině, slunící se pod strání mezi lesy. Vítání toto dálo se druhdy — a místy dosud se děje — způsobem okázalým. Slavnostně, s hudbou a plesem vítala mladý máj mládež vesnická, a jejího veselí ovšem chutě se účastnila všecka dědina.

Dnes ovšem bychom již i takových dědinek nalezli poskrovnu — dnes ze vší té slávy, s jakou zejména první máj býval vítán, zbyla již jen hudba, která z výdělku hraje zámožnějšímu hospodáři ve vsi, právě jako honoraci v leckterém městečku nebo jako kterémukoli pražskému sládku. Jak jinak bývalo před několika desetiletími! Podívejme se do těch dědin našich v době tehdejší — a slyšme, co nám vypravují o slavnosti májové staří pamětníci.

Není na vsi noci živější a neklidnější, než je noc před prvním májem, noc Filipo-Jakubská. Ve staveních i kolem nich třeba se chrániti od zlých mocností, které té noci ke člověku volný mají přístup, — a že tou dobou všecka země jaksi zvláštní, neobyčejnou silou jest nadána, třeba také užiti příležitosti ku přikouzlení nejednoho, jindy nepřístupného prospěchu a výhody. Sotva doma vše bylo obstaráno, ana temná noc již mocnou rukou veliké denní světlo shasila, za-

planou na návrších rudé ohně, z nichž co chvíli žhavými oblouky do výše letí opět a opět vyhazovaná smolná košťata; mládež tu v bujném reji „pálí čarodějnice", které hoši v některých místech také práskáním ze vsi vyhánějí.

A když dodoutnal i zde poslední oharek, tu dva, tu tři jonáci berou se, ozbrojeni jsouce malými sekerami, do blízkého háje nasekat břízek, které pak jakožto „máje" zasadí dívkám pod okénko nebo před dům. Pilně hledí toho, aby stromek byl rovný, hezky rostlý a košatý — z křivého měla by dívka, které by se ho dostalo, jen posměch. Berou k tomu mladé břízky; kde jich není, konají jedle a smrky jejich službu. — Stromkům se větve až na polovinu výšky hladce osekají a jen nahoře nechá se koruna čili věník; se stromů jedlových nebo smrkových se mimo to s oklestěného pně kůra do běla oloupá. Věník přizdobí se vlajícím červeným fáborem, a tak ozdobenou máji donese hoch na místo určené.

Takto bývaly staveny máje ve mnohých krajinách. Jinde, zvláště tam, kde buď obec anebo sedláci sami měli lesy a máje tudíž beze všeho nebezpečenství daly se pořiditi, neprováděl se obyčej ten tak potichu a ojediněle, nýbrž hoši vydali se pohromadě pro máje a nasekali jich, kolik bylo třeba pro všecka děvčata v dědině. Májemi vzpomenuto i na kostel a na boží muka před ním stojící, takže dědina podobala se druhého dne z rána malému hájku.

Rovněž nikdy neopomenuli svorným úsilím postaviti společnou velikou máji na návsi, která k tomu

cíli již dříve od děvčat řádně byla urovnána a umetena, tak aby prostranství kolem máje dobře se hodilo k tanci. Také tento dorostlý strom byl podobně upraven jako menší máje, a věník jeho kromě toho ozdoben věncem z jarních květin a barevným šátkem, který tam vlál jako pestrá korouhev.

Odpůldne příštího dne sejdou se mládenci v hospodě, kde již také hudba jest pohotově. Zde vezmou dřevěný talíř, učiní v něm uprostřed otvor, a do toho upevní malou máji březovou nebo jedlovou, pod jejímž věníkem jest upevněna červená mašle. Májka jest na spodním konci ovinuta barevným šátkem, na němž položen tolar — talíř sám pak bývá po kraji ověnčen. Pak jdou v průvodu po domech, před nimiž postavili máje, a dovedou děvčata k máji na náves. Pod májí pak hraje hudba, dívky pokládají mládencům na talíř po tolaru nebo několika stříbrných dvacetnících, načež mládenci znova kolem máje provádějí.

Když přibliží se večer, přesídlí celá společnost do hostince, kdež mládenci věník, uříznutý s máje uprostřed vsi stojící, zavěsí vrcholkem dolů na stropě; mnozí si pak z něho na ten rok na památku aneb k ledajakým čárám ulamují po větvičce.

V hospodě pak tančí se třeba do bílého rána. Peněz vybraných užívá se právě jako při jiných podobných slavnostech na uhražení hudby a na společné vyčastování děvčat i hochů.

Máj na návsi a tuším i jednotlivé máje po vsi ponechány pak na svých místech až do posvícení. V kraji Píseckém, na Březnicku, Miroticku a j. možno

i za našich dnů viděti štíhlé máje, jejichž povadlé věníky vyčnínají nad nízké střechy vesnické. — V Táborském kraji prý pod společnou mají tančívali ještě o posvícení a stínávali pod ní kohouta — pak teprve máje zmizely. Krolmus dosvědčuje totéž jako očitý svědek jak o kraji Táborském, tak Prachenském. Na Moravě staví se dosud máje hojně v četných krajích.

Jak již praveno, konala se slavnost stavění májí zpravidla hned prvního máje a souvisela do jisté míry s významnou nocí Filipo-Jakubskou. Dá se souditi, že původně slavnost ta konala se všude v tento den, brzy však bylo třeba ledaco na věci změniti. Což když v ten den stromy ještě dostatečně nebyly rozvity, což zvláště v chladnějších krajinách bylo možno? V takových případech slavnost se odložila, a tak někde odklad stal se až i pravidlem. Stavěnyť máje v některých místech až o svatodušních svátcích, jinde byly sice stavěny vždy v měsíci květnu, ale den k tomu určili si hoši sami zcela dovolně — byla to obyčejně neděle.

V krajích, kde se stavění májí přenášelo až do pokročilejšího jara, spojována s ním pak obyčejně hra králová. Obojí slavnost konávala se, (místy snad posud se koná), některou pozdější neděli květnovou, z pravidla však o svátcích svatodušních. Krolmus popisuje královou hru z Písecka, Klatovska, Prachenska a Budějovska — nám pak je známo, že ještě r. 1892. konala tuto hru mládež v Močedníku u Černého Kostelce a že nemnoho let před tím dála se též v některých dědinách na Kouřimsku.

Hry králové účastní se vlastně celá dědina, provádějí ji však jen dorostlí hoši, jimž, je-li třeba, pomáhá i některý mladší muž. V předvečer neděle králové postaví mládež po vsi máje způsobem svrchu vypsaným. V neděli odpůldne pak vypraví se průvod „královský“ pod „praporcem“, jejž zastupuje ozdobená máje, s hudbou a mládenci, nesoucími májku a okřín se sklenicí a pivem, jak také již svrchu pověděno. Mimo to pak jdou v průvodu: plampač, mající úkol řečníka, král, královna č. králka (ne všude), rychtář, soudce, písař, kat a biřic: kolem nich dav mládenců jako vojáků. Někdy jde celý průvod pěšky a král s celou družinou účastní se vzpomenuté obchůzky po domech, častěji však jedou alespoň hlavní účastníci hry koňmo. Král i jeho průvodčí mají význačný kroj, — majíť na sobě krunýře, po případě koruny nebo přílby, zrobené z kůry stromové, nejčastěji jedlové, ostatně jest každý ozdoben nějakým odznakem své důstojnosti.

Na návsi mívají v některých krajích zřízenu buď chyšku, zelení zakrytou, ku které průvod jako ke královu bytu dojíždí, buď nějakou pavláčku, na kterou pak vystoupí plampač a mluví:

„Stupuju na májový strom,
budu mluviti jako hrom.
Stupuju na stoličku,
budu zpívati písničku.
Všechněm pak sousedům hezkou,
sousedkám i pannám českou.

Snad proto, že jde o slavnost „královskou“, vplétá ve své šprýmy také staré panovníky české.

Pak přednáší posměšné rýmy na jednotlivé hospodáře, jejich domy a rodiny a p., chválu nebo hanu a pokaždé se ptá krále: „Je to pravda?“ Král odpovídá: „Jest, a přilži, co se pravdy nedostává; kdo lži svědčí, je lhář větší — kdo nesvědčí, ještě větší. Mluv dál!“

Po řeči plampačově jest král stíhán od kata, který mu srazí kůrovou korunu, načež vojáci donesou krále na nosítkách do hospody, kde ho vzkřísí a kde se pak tančí. Přemožený král musí za vítěze platiti útratu.

V některých krajích král po řeči plampačově ujede a ostatní ho stíhají, až ho dohoní, a pak z pravidla nad rybníkem dají „stíti“, aby koruna jeho padla do vody. Místy házejí při tom i jakéhosi panáka do vody. Nedá-li se král lapiti, zůstává vítězem a bude králem ještě příštího roku.

V okolí Hradce Králové a na Bydžovsku udržely se zbytky jiné hry letničné na krále a králku, které se účastnila menší mládež, pasoucí dobytek. Král byl dle toho králem „pastuším“.

Může naskytnouti se otázka, jakého asi slavnost májová jest původu, je-li výhradním majetkem Slovanů, či vyskytá-li se též jinde. Všimněme si otázek těchto poněkud blíže.

U starých shledáváme téměř všude myšlenku o boji mezi dvěma mocnostmi, mezi světlem a tmou — mezi životem, jehož obrazem je světlo — a smrtí, již zna-

mená tma. Myšlenka ta, jež u některých národů byla základem veškeré soustavy náboženské, zjevuje se na východě v rozmanitých obměnách a vyskytá se také v nejedné báji řecké a římské. Též u předků našich ji nacházíme, třeba v podobě mnohem prostší. Slunce, blahodějný, životodárný živel, zápasí s živlem temným a smrticím, zimou, — vítězí, a nejvýmluvnějším hlasatelem vítězství toho jest máj, v němž tudíž nejvhodněji bylo vítězství ono slaviti.

Příchod jara sám slaven byl ovšem již při jarním slunovratu, asi v době našich Velikonoc, ale v máji, kdy všechen vzduch voní květem, kdy všecko osení z lůna země bujně pučí, bylo slaveno jaro, v němž příroda jeví plodistvou sílu svoji. V tomto smyslu vítáno bylo jaro již u Řeků, kteří toužebně čekali, až objeví se první vlaštovka nebo první čáp, a na ostrově Rhodu slavila mládež den ten zvláštními písněmi a obřady. V některých městech německých dostávalo se hlásným zvláštní odměny za to, když ohlásili příchod vlaštovky, posla jara. Kdo nalezl první fialku, ukázal ji, a celá ves hned se sběhla; sedláci upevnili kvítko na tyč a tančili kolem něho z radosti, že se jaro vrací. Ve starém Římě slavena byla koncem dubna a počátkem května „floralia“, veselá, ba bujná slavnost, konaná na počest bohyně Flory, která způsobovala, aby vše dobře odkvetlo.

V Švédsku a Norsku oslavován v máji vítězný zápas léta se zimou obrazně. Dvě tlupy statných mládců a mužů koňmo jely proti sobě, jakoby se chtěly pustiti do tuhé šarvátky. V čele jedné jel

muž, jménem Zimorod, oděný kožichem a jinak hadry všecek zabalený, s kopím v ruce; v čele druhé tlupy jel Květovec, ozdobený kvítím a zelenými ratolestmi. Před očima lidu, který se na podívanou hojně sešel, svedli oba náčelníci líčený zápas, až konečně Zimorod podlehl a od soupeře byl svlečen z neladného hávu, kterýž potom vítěz odnesl v průvodu své družiny.

Také v Dánsku přiváděno bylo „léto“ na prvního máje do dědin a měst jako mladý, leporostlý, květinami a věnci ozdobený jezdec, provázený družinou taktéž ozdobenou. Tam účastnily se slavnosti také dívky, z nichž si vůdce průvodu vybral družku. — V Hildesheimu v Německu přiváženo bylo o slavnosti májové pod vůdcovstvím zvoleného k tomu náčelníka na dvouspřežném voze veliké množství májí v slavném průvodu, jemuž sám purkmistr a rada městská vycházeli vstříc; májemi byly zdobeny kostely a věže i jiné budovy.

Také v Anglii dle starších svědectví bývala slavnost májová ještě v XVII. století; významna je zvláště pro nápadnou podobnost slavnosti naší. V noci na prvního máje sebrali se hoši a dívky v hojném počtu a šli do lesa nasekat zelených větví, jež pak květinami jsouce přizdobeny při východu slunce byly upevněny ve dveřích a v oknech. Především však vyhledán a useknut byl v lese veliký strom májový, který pak na vůz byl naložen a s hudbou a zpěvem do města nebo dědiny vezen. Do vozu zapřažena byla řada dvojspřeží volů, kteří mezi rohy kyticemi byli okrášleni. Na prostranném místě byl pak strom

postaven a kolem něho vesele tančeno. — Jak patrno, byla slavnost májová společným majetkem různých kmenů národních, kteří ji dle povahy své uzpůsobili, takže na příklad u některých Germanů původní myšlenka její v obrazném zápasu se zachovala, kdežto jinde, a to zvláště u Slovanů, prvotní ráz její asi značně se změnil. Že však i naše slavnost májová a králová byla oslavou vítězné moci bojujícího jara a tudíž jakousi radostnější obdobou zvyků ke Smrtné neděli se pojících, o tom netřeba pochybovati. Vlastního významu a pravé podstaty její u nás dopátrati se jest bohužel nesnadno pro různost kusých zlomků, které se z ní zachovaly.

Neděle Smrtná

Lidové slavnosti o sv. Janě Křtiteli.

Povšimli jste si zajisté někdy, že mezi svatými jsou někteří, kteří se těší zvláštní oblibě. Den jejich v kalendáři nebývá třebas ani nápadně vyznačen, vrchnost církevní neobmyslila jich zvláštními slavnostmi, a přece věnují jim celé krajiny, ba celé země, v nichž třebas ani nejsou zemskými patrony, — pozornost nepoměrně větší než kterémukoli světci jinému. Lidé, volíce si jméno takového světce, řídí se jakousi ustálenou zálibou a mimo to snad i pověrou (druhdy v kalendářích našich hojně udávanou), přináší-li totiž ten neb onen den, to neb jiné jméno štěstí či neštěstí. Z takových příčin vzrostla místy úcta k některým světcům, rozšířilo se jejich jméno.

Takové oblibě měrou svrchovanou těší se sv. Jan Křtitel. Nechceme vzpomínati ani toho, že jméno jeho v ušlechtilé obměně našich pohádek přešlo na národního hrdinu jakéhosi, dobromyslného siláka Honzu, který se k našemu bájesloví má asi tak jako na příklad k řeckému Herakles; avšak to víme všichni,

jak velká část našich dorostlých i nedorostlých mužů stojí pod jeho ochranou, že s ním v té příčině závoditi může snad jen sv. Václav. Také nemůže v té příčině ujíti naší pozornosti, že cti tohoto světce posvěceno jest v Čechách půl druhého sta kostelů a kaplí — tedy počet zajisté nemalý.

A takové oblibě netěší se sv. Jan Kř. toliko u nás, nýbrž u všech Slovanů, ba též u národů germanských a romanských. Co mu k tomu dopomohlo, hned uvidíme. Den, který jeho památce církevní jest zasvěcen, totiž den 24. června, byl, jak učí sv. Augustin, dnem jeho narozenin a jest to vedle podobných svátků Krista a Panny Marie jediná památka, kdy se oslavuje tělesné narození světcovo.

Skoro v týž čas připadala u národů pohanských slavnost letního slunovratu, konaná, jak ze stop dosud zachovaných lze souditi, s nemalou okázalostí, jaká vůbec se jevila při slavnostech, tak důležité zjevy přírodní provázejících. Nebylo tedy, když se rozšířilo křesťanství, nic přirozenějšího, nežli že staré slavnosti letního slunovratu připoutaly se ke svátku sv. Jana Křtitele — a jelikož slavnost ta u všech národů byla známa, přešla také za dob křesťanských všude na svátek zmíněného světce. Odtud jest nám jeho oblíbenost zajisté již patrna. Zároveň pak jest zřejmo, že o této slavnosti svatojanské nelze jinak mluviti než jako o slavnosti letního slunovratu.

Abychom již předem o slavnosti této utvořili si správné mínění, vzpomeňme si jen na význam dne štědrovečerního a na vánoční koledu jakožto na zů-

statky dávné slavnosti slunovratu zimního, a připomeňme si také, jak udržuje se dlouhou řadou zvyků velikonočních (zvláště o Velikém pátku) památka bývalé oslavy probuzené přírody aneb v noci filipojakubské a v den prvního máje dávného vítání přicházející Vesny.

U nás ovšem pokrok časový jako s mnohé jiné věci po předcích zděděné, také s této slavnosti přemnoho setřel a v mnohých krajích téměř v nic ji uvedl; avšak máme alespoň zprávy, jak se slavnost druhdy u nás konala, a pak známe, jaký význam měla a dosud má a jak se koná u jiných větví slovanských a také národů jiných. V následující stati věnujme jí bližší pozornost.

Při každé důležitější slavnosti starých předků našich slaven byl již předcházející svatvečer, ba noc svátek předcházející mívala často i mnohem větší význam než svátek sám. Máť noc sama sebou cosi tajemného do sebe, její šero nebo tma zastírá pláštěm svým mnohé, co by se za dne díti nemohlo; a ježto slunce, jež světlem svým nade vší přírodou jaksi vítězí a tudíž za pána a vládce jejího se pokládá, s oblohy zmizelo, nastává všem živlům a mocnostem světlu poddaným úplná svoboda. Proto co velikého ve přírodě se děje, dle víry lidu v noci se děje.

Tak jest i při slavnosti svatojanské, jejíž nepoměrně větší díl zabírá večer a noc přede dnem světcovým. V tu noc všecky síly přírody, jež jindy jen skrovnou, sobě vykázanou měrou působí, jako by byly rozpoutány, voda i oheň nabývají neobyčejné moci,

v bylinách probouzí se zázračná síla a také nadpřirozené bytosti provozují s neobmezenou volností kouzelnou svoji moc.

Mnohé byliny ovšem jsou dobrými léky kdykoli v roce, avšak neklamným stává se účinek jejich jen tehdy, jsou-li sbírány v čas zmíněný. Že taková víra u nás již před věky byla, svědčí nám staročeská skladba „Mastičkář“, kdež na zvláštní chválu zázračné masti se praví:

„Letos, den svatého Jana,
činil jsem tuto mast z myrrhy a tymiána;
přičinil jsem k tomu rozličného kořenie,
v němž jest silné božie stvořenie.“

Kořenářky, jakých je po našem venkově vždy hojnost, dobře jsou si toho vědomy a proto si popilují, aby s prací svou byly hotovy, než na sv. Jana Křt. „rosa obejde“. Avšak jsou některé byliny, které účinkují jen na ten den trhány jsouce. Tak na př. barvínek a brotan trhají pytláci, k čemuž prý je nutno do naha se svléci; doma obě rostliny uvaří, odvarem vypláchnou ručnici — a pak nic jejich ráně neujde, ničeho nechybí.

Zvláště podivnou silou nadánu jest kapradí. Kvete jenom jedinou chvíli v roce, a to okolo půl noci před sv. Janem — květ jeho stkvěje se jako ryzí zlato a má moc kouzelnou. Kdo má květ z kapradí, porozumí na př. řeči zvířecí, má ve všem štěstí a beze všelikých jiných prostředků čarodějných může se zmocniti všech pozemských pokladů. Avšak není snadno květu toho

nabýti. V Čechách nejsnáze se ho dostane čisté panně, které, když jen v pravý okamžik prostře bílý šátek pod kapradí, ryzí zlato naň napadá. Trhati se květ ten nesmí, nýbrž toliko setřásti a při tom ani nehlesnouti. Jiný musí prostříti bílou roušku, jíž se kalich při mši zakrývá; při tom učiní kolem sebe kruh hůlkou jeřábovou a zapálí hromničku. Avšak květu hlídají čerti, chtějíce se ho zmocniti, jakmile se zaleskne — a ti spustí na odvážného člověka všemožné hrůzy: vichr skučí a lomcuje stromy, hrom burácí, blesky se křižují, slyšeti děsné výkřiky, ba objeví se sám ďábel — a člověk při tom všem nesmí vykročiti z naznačeného kruhu, ba nesmí se ani ohlédnouti. — Taková víra v zázračnou moc kapradího květu rozšířena jest u všech Slovanů a též u Germánů; ze Slovanů jen Malorusům je paporoť — kapradí — kvítek, který „kvete beze všeho květu“.

Nadpřirozené bytosti, jak praveno, mají v tu noc plnou svobodu. Proto čarodějnice sjíždějí se, letíce vzduchem na košťatech, u nás na křižovatky, v Polsku na Lysou čili Babí horu u Sandoměře, v Rusi věďmy na Lysou horu u Kyjeva, která v Malorusku sluje „Čertovo Beremišče“. Hospodyně záhy z večera chrání různými prostředky domu i chléva od jejich zlé moci, vždyť může taková zloducha snadno způsobiti, že jí krávy nedojí. Vezme jí na př. plachetku, s kterou se chodí v létě na trávu, vyjde na hospodářovo pole a stírajíc do plachetky rosu, říká: „Beru vám užitky, ale ne všecky!“ — v tom případě kravám ještě trochu mléka zůstane; říká-li však: „Beru vám užitky všecky!“

pak může hospodyně kravám předkládati nejlepší jetel nebo samou mateřídoušku, ani jí nevystříknou. Mléko zatím stéká čarodějnici pohodlně s pouhé plachetky.

Lesní panny, na Moravě a Slovensku bosorky, provozují v noci svatojanské své reje, tančíce po lukách a lesích. Postava jejich je luzná; víte, jak popisuje takovou bytost náš Čelakovský:

„Cupy, dupy z houštiny,
letí jelen z mýtiny;
na jelínku podkasaná
sedí sobě lesní panna;
šaty půl má zelené,
půl kadeřmi černěné,
a ze svatojanských broučků
svítí pásek na kloboučku."

Svůdné kouzelnice zpěvem i sliby lákají mládence ve svůj střed, ale běda tomu, kdo by se dal svésti, bosorky utančí ho k smrti a na kusy roztrhají — a kdyby ani tak ukrutny nebyly, osud Tomanův by odvážlivého pošetilce jistě neminul.

Protože se v předvečer slavnosti již jevila rozpoutaná, znásobněná moc živlů, konal lid v týž předvečer hlavní a nejzávažnější obřady, jimiž slavný den uctíval. Z obřadů těch nejznámější a nejrozšířenější bylo a ve mnohých zemích dosud jest pálení ohňů svatojanských, jež u jednotlivých kmenů slovanských, jak níže ukážeme, vyznačeno jest též zvláštními jmény, kterými pak také celá slavnost se jmenuje.

V Čechách již dosti dlouho zvyk ten jest zapomenut, ale býval tu druhdy všude rozšířen, a to ještě s obměnami, známými v jednotlivých krajích. Ve svých „Obrázcích z okolí domažlického“ Bož. Němcová popisuje zvyk ten ústy starého sedláka, který to za mladých let dělával. Říkali tomu „Jana páliti“. „Mladá chasa trochu odrostlá sebrala se a nanosila dříví, narovnala je do hranice a zapálila; když hořela hranice plamenem, vzali jsme se za ruce a výskajíce okolo ohně jsme skákali.“ Písničky při tom se zpívaly, jaká komu napadla, někdy se pouze výskalo bez ladu a skladu. Úřední zákazy „páliti Jana“ zamezovaly, takže to konečně docela utuchlo. — S pálením ohňů bylo všude spojeno pálení smolných košťat, která hoši, právě jako v noci Filipojakubské, hořící metali do výše. Kolem Mladé Boleslavě říkali hoši i děvčata, košťata vyhazujíce:

„Pověz nám,
velký Bože, svatý Jene,
jak dlouho živi budeme,
za kolik pak let umřeme.“

Kolikrát koště vzhůru jsouc vyhozeno po této otázce dopadlo k zemi a neshaslo, tolik let doufal tazatel, že bude žíti v dobrém zdraví; ale když shaslo již v povětří aneb na zemi, čekala ho toho roku smrt.

Když oheň ochaboval, přeskakovali jej hoši i děvčata „pro zdraví“; z téže příčiny a na ochranu proti čarám a uřknutí bývaly místy přes uhasínající oheň voděny i krávy.

Zvláště důležitou úlohu má při pálení ohňů svatojanských černobýl čili sv. Jana pás. Hoši i dívky totiž jak u nás, tak i jinde — vijí z něho věnce, a když oheň vzplane, dávají si je na hlavu a opásají se mimo to pletenci z něho, aby k nim zlé mocnosti neměly přístupu a nemohly jim učarovati. Věnce na hlavu kladou proto, aby jich po celý rok hlava jakož i oči nebolely; toho účinku dosahují zvláště tím, že se dívají věnci s hlavy sňatými do hořícího ohně. — O této podivuhodné moci černobýlu, polsky bylica zvaného, vypravuje již starý rostlinopisec polský, Martin z Urzedova, ve svém herbáři z r. 1596., výslovně uváděje, že se dívky černobýlem ověšují a opásají. Týž zvyk byl rozšířen také u Němců. V Polsku opásají se jím proto, aby je ve žních kříž nebolel. V Krakovsku, pak u Mazurů a v Podlesí ozdobují se černobýlem domy, u Malorusů zastrká se ho množství do střechy, aby čáry a kouzla na dům neměly účinku.

V severozápadních Čechách, jmenovitě v krajině chebské, pálili hoši vysoký, štíhlý smrk neb jedli upevněnou v hromadě klestí a dříví. Děvčata přinášela tam věnce, kterými se házelo přes oheň. Ohořelé věnce nosily dívky při rozchodu domů a pečlivě je schovávaly za obrazy a trámy ve světnici. Bylyť k mnohým věcem velice užitečny. Při bouřce házel se jich kousek do ohně — a byl-li dobytek nemocen, přimíchala se část z nich do píce, dům vykuřoval se jimi proti čárám a kouzlům a byl i jinak chráněn proti všeliké úhoně. — Víra v léčivou moc těchto ohořelých věnců jest obecna jak v krajích německých,

tak slovanských; ochranným prostředkem jsou také oharky ze dřev svatojanského ohně, kteréž — právě jako uhlíky z velkonočního pálení Jidáše — zastrkují se do polí, luk, zahrad a do střech domů, a to jednak pro úrodu, jednak proti ohni, blesku a hromu.

Níže uvidíme, jak v různých krajinách obyčeje pálení těchto ohňů v podstatě se shodují. Nyní obraťme se k nejbližším pokrevencům svým, Slovákům, kteří mohutnými štíty svých hor jsouce chráněni, zachovali si nejeden dávný obyčej mnohem déle v původní ryzosti než my. U nich k starodávným obřadům pojí se též významné písně.

Pálení ohňů má zde jméno Vajánuo, utvořené dle jména světcova; také v Polsce zvyklý název „Sobotky“ není tu neznám. Ohně zapalují se na kopcích, jichž tu ovšem je na vybranou. Jak se hvězdy ukáží na nebi a tma dědiny zastře, opouští kde kdo dědinu a ubírá se na ustanovené místo. V Liptově zpívají již cestou:

„Ej, Jane náš, Jane,
kde ťa pálit máme?
Na Bobrovskej straně —
tam ťa pálit máme.“

Se všech stran ozývá se žert a smích. Staří kráčejí vzadu podívat se na veselí mladých, jimž nikterak nejsou na překážku. Že však k obřadu tomu jíti je nutno, poučuje nás popěvek dívky zvoleňské:

„Kdo na totú Sobotku nepridze,
do ročka ho hlava bolec budze.

Já na totú Sobotečku prišla,
do ročka já budu frišná.“

Když dojdou temene vrchu, zapálí se oheň, k němuž několik hochů naneslo hojnost dříví a klestí. Sotva rudý plamen vyšlehne v temno noční, zavýsknou junáci jedním rykem, až se hlas jejich odráží od okolních hor. Děvčata chytnou se za ruce a utvořivše kolo točí se kolem ohně a zpívají.

Sotva píseň dozněla, hned některá z dívek počíná jinou:

„Jáno, Jáno, Vajánuo!
Priletěla holubička v čas ráno,
priletěla druhá,
z červeného krúha,
priletěla tretia
zo zahrady z kvieťa —
Jáno, Jáno, Vajánuo!“

Staří zatím stojíce v kupách podél ohně vzpomínají svých mladých časů, pozorují mládež a rozhlížejí se po okolí. Hle, jak rozkošný obraz naskytá se jejich zraku! Co dědin kolem, všude na výšinách ohně planou, rudý jejich lesk kmitá se noční temnotou, jakoby utlumiti chtěl třpyt hvězd na obloze, osvěcuje jen zpola stromoví a křoví nedaleko na svahu rostoucí, ale plnou záři vrhá v radostná líce mládeže, která v družném reji v kole se pohybuje. S blízkých vrchů slyšeti až sem výskot i zpěv — dále již jen postavy v taktu kolem ohňů se točící lze spatřiti, a na konci obzoru, kde táhlé údolí dopouští volnější rozhled, kmitají se ohňové jako drobné světlušky.

Což divu, že za takové velebné noci, pozoruje mocné rozdíly jasna a temnoty, stoje na výšinách a tím jakoby nebi blíže se nalézaje, člověk takřka mimoděk vbájil si ve přírodu jej obkličující síly nadobyčejné a oživil ji bytostmi nadpřirozenými.

Však vizte, hranice prohořevši již klesá; několik junáků ruče chápe se hořících hlavní a hbitou rukou vyhazuje je v závratnou výši, že potom jako padající hvězdy klesají k zemi. A již hoši i dívky přes oheň skákají, snažíce se co nejdále doskočiti; škádlení a smíchu při tom není konce. Otažte se tam té roztomilé dívčiny, proč že se oheň přeskakuje. „Za to, co by člověk rád, aby se mu podařilo,“ poučí vás. Přeskočí-li šťastně, podaří se, upadne-li, nezvede se mu. A tak dívka přeskakuje, aby měla dlouhý len, přeskakuje i na tatíčkovo i matčino zdraví. — Než tu již některý šuhaj nese z lesa plničkou náruč nového dříví, oheň zase vesele vzplápolá, mládež znova pouští se do kola a nové a nové písně linou se v tichou noc.

Již dávno odbila hodina duchů, když oheň na dobro uhasíná a mladí i staří vracejí se k dědině. Že duchů jim báti se netřeba, slyšeli jsme již svrchu. Ostatně „na svatého Jana — není noc žádná“, snadno tedy dočkati se při ohni ranních červánků.

U Poláků Sobotky slaví se skoro týmž způsobem. Ve slovníku Lindově čteme při tomto jméně: „U nás v předvečer sv. Jana ženy ohně pálily, tancovaly, zpívaly, ďáblu čest i službu činíce; toho obyčeje pohanského posud nechtějí se spustiti, oběti z černobýlu přinášejíce, věsíce jej po domích i opásajíce se jím,

činí sobotky, pálíce totiž ohně a vykřesávajíce plamen ze dřeva, aby to bylo v pravdě světlo ďáblovo, zpívajíce písně, tancujíce.“

Pálení ohňů bylo provázeno zpěvem, ale více písní a také hezčích víže se k obyčeji, o němž níže bude řeč, ku pouštění vínků. V některých z těchto písní spatřujeme značnou podobnost názoru s písněmi slovenskými. Vizme příklad:

„Ku Dunajowi ku głębokiemu
oj ku lasowi ku zialonemu
oj palą, palą sobótkę,
i pijá piwo i wódkę.
Kto na Sobótce nie będzie
glówka go boleć wciąż będzie.“

(U Dun. hlubokého a u lesa zeleného, pálí sobotky... Kdo na Sobotkách nebude, hlava ho bolívat bude.)

V některých končinách polských jde při pálení ohňů hlavně o ochranu proti čarodějnicím. Z té příčiny sejdou se večer před sv. Janem hospodyně i mladá děvčata kdesi na louce u potoka, zapálí oheň a dívají se, jsou-li všechny; která by nebyla přítomna, pokládá se za čarodějku. Potom napivše se vodky, o níž také právě zmíněná píseň mluví, mladší tancují před ohněm a starší, vyňavše ze zástěr svazečky trav, z nichž každý druh zvlášť je svázán, metají z každého po stebélku do ohně; dým z toho vycházející zahání prý čáry. Zbytky travin počlivě sbírají a zastrkují je potom po domě i chlévech proti čarodějnicím. Bylin je sedm: rosička, plamínek, černobýl, mateřídouška, routa, šalvěj, a svatojanské kvítí.

Při tanci a zpěvu nezapomínají zavdávati si vodky, a veselí jejich trvá až k půlnoci, ne-li déle.

Z ohňů sobotečných berou si vesničané polští oheň pro domácí krby; až dosud měli oheň, pochodící z ohně, svěceného v předvečer sv. Tří Králů.

Na Pokučí (ve východní části Karpat) zapalnjí víchy slámy na tyčích uvázané a pobíhají s nimi v různé strany, výskajíce a pokřikujíce; od svatvečera sv. Jana provozují to každý večer až do svátku sv. Petra a Pavla. — Tamtéž sbírají si o sv. Janě Křtiteli některé byliny a dávají je knězi posvětit. Věnečky z nich jsou prostředkem od mnohých nemocí, jistě pak chrání od čar a zlého ducha.

Jinde býval obyčej, že na sv. Jana za časného jitra chasa navázala velikou otep slámy, převázala černobýlem, okrášlila květinami, a pak přivlekši ji k řece, potopila a po vodě pustila.

V Rusku nazývá se slavnost svatojanská Kupalo. Mládež se při ní věnčí a opásává bylinami, zapaluje ohně, tančí kolem nich a přeskakuje je, jako se jinde děje; v končinách moskevských honí také skot přes oheň, aby byl chráněn od čar. Také písní kupalných je hojně. Ale nejednou věcí přece se Kupalo odchyluje od vylíčených Sobotek. Samo jméno, ač je někteří jinak vykládají, uvozuje nám na mysl koupání, koupel, a s tou slavnost ta vskutku je v některých krajích ruských podstatně spojena. Koupají se totiž lidé k večeru až do soumraku a potom teprve jdou pálit ohně. Koupeli té připisují zvláštní, osvěžující moc, a to tím více, že dle jejich domnění až do té

doby voda není zdravá a nikdo do ní nemá vstupovati. A kdo se po koupeli potře ještě černýšem, bude jistě zdráv po celý rok. V Archangelské gubernii posypávají lidé vodu při této koupeli, dříve než do ní vstoupí, travou kupalničnou, totiž pryskyřníkem. — V Bělorusku je pálení kupalného ohně podobno způsobu, jaký s vrchu ze severozápadních Čech byl uveden a o jakém se ještě stane zmínka. Tam zaráží se totiž kůl, obalený slamou, proutím a květinami a zapaluje se; když plameny z něho vzhůru šlehají, metají dívky do ohně březové větvičky a říkají: „Ať je můj len tak vysoký, jak vysoko vstoupá tento plamen.“ — V okolí města Bělice na Dněpru při tom zpívají:

„U pana Ivana prostřed dvora
stávala vrba,
na vrbě hořely svíce;
s té vrby kapka upadla,
jezero vzniklo;
v jezeře sám Bůh se koupal
s dítkami, dětičkami.“

Kůl neb strom onen sluje místy Kupala, jinde, jako v Malorusku, mařena neb marina. — V Bělorusku mají také dzěvku - Kupalo, to jest nejhezčí dívku, kterou družky její z rána v den sv. Jana všecku kvítím ovinou.

Potom jdou do lesa, kde dzěvka - Kupalo, oči majíc zavázány, rozdává ostatním z připravených věnců, z nichž se pak hádá, co kterou čeká. Hádání z věnců v tu dobu je na Rusi vůbec rozšířeno.

Pozoruhodno jest, že mnohé písně ruské nemají k obřadu pálení ohňů svatojanských výslovného, zjevného vztahu a zvláště že jsou rázu smutného. Takového rázu jsou také písně, jež pějí dívky na Volyni a Podolí při zvláštním obřadu v den sv. Jana. Ozdobí totiž vrbu, jíž pak se říká kupajlo, rozmanitým kvítím, zarazí ji do země a tančí kolem ní, zpívajíce smutné písně. Pak se na ně přihrnou hoši, zmocní se přes jejich odpor kupajla a roztlukou je na kusy. Obrazný úkon tento vykládá se o rostlinstvu, jež žárem slunce, na výši stojícího, uvádá a hyne, nač zničení vrby a žalostné písně narážejí. — Zde tedy lid pojal věc s jiné stránky — neradujeť se z toho, že životodárné slunko dostoupilo vrcholu své moci, ale želí toho, že tato moc jeho má také sílu ničivou. V některých místech (na př. v Charkovské gubernii) hotovili si ke kupalnímu ohni kuklu, obyčejně ze slámy, téměř zvíci člověka, oděli ji v ženský šat a ozdobili květinami, stuhami a věnci. Přeskakovali s ní hranici, na konec pak hodili ji do vody.

U Slovinců večer před sv. Janem je slaven okázale. Zachoval se zvyk zapalovati vysoké planoucí „křesy“, při nichž v Pohoří zpívají:

„Co roste bez kořene?
Kámen roste bez kořene.
Co kvete beze květu?
Kapraď kvete bez květu.
Letní sníh, zimní květ.“

V některých krajích běhá mládež s hořící slamou, zpívajíc mezi nivami. Okolo ohňů skáčí a veselí se

staří i mladí. — Veselého, ba bujného rázu jest slavnost svatojanská u Jihoslovanů. Přemnohé rodiny slaví tu „krsno ime“, kterýžto den patří v rodině k nejpřednějším svátkům celého roku, a také ostatní oddávají se radovánkám a plesu. Dle spisovatele Karadžiče „Srbové se domnívají, že je Ivan-dan — tak se u nich ten den jmenuje — tak velikým svátkem, že v něm slunce na nebi třikrát ze strachu se zastaví.“ Svatvečer jeho tedy slaví se velikosti svátku zcela přiměřeně a tak horlivě, že prý při tom celá noc letmo uprchne.

Také zde ohňům těmto říkají „křes“. Zvláště rádi pálí „lilu“ — kůru březovou neb třešňovou. — U Vidovce v Chorvátsku zapalují vždy dvě děvčata a jeden hoch společně křes. Když hranice je celá v plameni, přeskakují ji všichni tři. — V Kamenné Hoře pastýři vrhají do křesu devět prutů ze tříleté révy; když vzplanou jasným plamenem, skáčí junáci přes oheň. Kdo dobře skočí, ožení se do roka.

Také u Lužičanů býval śwedźeń swjateho Jana památen, a předvečer jeho slavíval se způsobem jinde obvyklým.

U Germanů ohně svatojanské staršími názvy výslovně se označují jakožto ohně o slunovratu pálené. U Němců takové ohně zapalovány bývaly — jako u nás v noci filipojakubské — o velikonocích, snad na památku někdejší germanské bohyně Ostary. — Způsob, jakým se svatojanský oheň pálil, v podstatě shoduje se se slovanským, jenom místy odchylují se některé podrobnosti. Tak na př. na Mohučsku byl

zapálený oheň posvěcován farářem, jakož se dálo také v některých krajinách francouzských. Do plamenů jeho metaly se, jak jsme již při polských Sobotkách slyšeli, rozmanité byliny, aby se lidem všecko neštěstí a zlo obrátilo v dým, jako ony v dým se obracejí. Při tom bývalo kolem ohňů z míry veselo a hojně se tu popíjelo. — V Elbinkách ve Švábsku vařil se na svatojanském ohni hrách, který se pak uschoval a sloužil při pohmožděninách a ranách za vítaný lék. — V poříčí Moselly při hranicích francouzských sbírá se dům od domu po otepi slámy, která se zanese na vrch za vsí, kamž se večer sejdou muži a hoši — ženské postaví se níže; slamou oplete se veliké kolo tak, že dřeva není viděti, středem provlékne se dlouhá tyč, na níž se kolo vede. Na dané znamení kolo se zapálí a spustí rychlým během k řece; diváci vesele zavýsknou a metají do povětří hořící pochodně, kterých si ze slámy byli nadělali. Mnozí běží za kolem a pozorují, jak dlouho hoří; zhasne-li dříve, než dojde k řece, lze čekati malou úrodu vína, vjede-li ještě hořící do vody, bude úroda bohatá.

Pouštění hořícího kola jest zajisté obřad významný. Vykládá se jakožto obraz slunce, které, dostoupivši svého vrcholu, odtud již klesá, až v měsících zimních takořka zcela zmizí. Obyčej tento byl vedle pálení ohňův obvyklý zvláště ve Francii, kdež se připomíná již ve XIII. století. Ve Francii vůbec byly ohně svatojanské v oblibě. Byly rázu veselého; kněží přicházeli ve slavném průvodu jich posvětit.

Svatojanské ohně páleny byly nejen na venkově,

ale i v městech; v Metách, ano i v samé Paříži a jinde zřizovány v 15., 16. a 17. stol. hranice přímo na náměstí a sám starosta je zapaloval. Do našeho věku udržel se zvyk ten v městech jihofrancouzských. V Aixu a Marseillu čistily se před sv. Janem ulice — venkované přinášeli do města květiny, jimiž se každý zdobil, anať se jim připisovala zvláštní moc; část jich vrhána byla též do ohně, přes nějž mládež skákala a oharky škádlila mimojdoucí. Ve vsech pak jezdili na oslích neb mezcích, držíce v rukou zapálené větve jedlové.

Nebyly pak ohně svatojanské vůbec snad jen zábavou prostého lidu, mámeť historické zprávy, že se jich účastnily také hlavy korunované. Tak na př. v Augsburku roku 1497 zapálila za přítomnosti císaře Maxmiliána krásná Zuzanka Neithardová pochodní svatojanský oheň a začala se synem jeho Filipem tanec kolem ohně. V Lehnici r. 1578. dal tamější vévoda zapáliti svatojanský oheň a byl při tom přítomen s celým dvorem svým.

Zajímavou zprávu o tom, jak také u nás v Čechách svatojanský oheň těšil se pozornosti vzdělaných kruhů, podává Václav Hájek ve své Kronice při r. 1385. Mluvě totiž o svárech mezi Čechy a Němci na universitě, při nichž Čechům nejedno příkoří bylo snášeti, praví mezi jiným:

„Kdyžkoli studenti měli jaký triumf, buďto že jsou o vigilii svatého Jana oheň pálili, žádný tu Čech nepřistupuj, aneb když měli masopust, žádný se tu z Čechů nepřiměšuj.“

Totéž opakuje z Hájka také Beckovský *) ve své Poselkyni.

Hledíme-li k bájeslovnému významu ohňů svatojanských, nemůžeme v nich zajisté spatřovati ničeho jiného, než stopy dávného obřadu, jímž uctíván byl od pradávna dobročinný živel ohně u všech národů. Oheň sám býval pohanským národům obrazem ohně nebeského, zřídla všeho pozemského tepla a tudíž i všeho ústrojného života. O letním slunovratu octne se slunce na výši své moci — toť tedy nejvhodnější příležitost velebnosti jeho vzdáti čest; že se to nemohlo státi jinak než uctíváním hmotného obrazu jeho — ohně, jest pochopitelno.

Svatojanský oheň, jak jsme místy již ukázali, měl také moc očistnou. Pro očistu zajisté byl přeskakován, pro očistu a zároveň jemu v oběť vrhány byly do něho jisté byliny, ba očistná moc jeho byla tak značná, že i zůstatky z něho, ba i věnce, jež se ho toliko dotekly, zbavovaly osoby i celé domy vlivů škůdnických. Pravou očistou však byla koupel, o níž jsme se zmínili při ruském Kupale. Zmínky zasluhuje, že tento obřad očistný o sv. Janě byl druhdy rozšířen také na západě. Italský básník Petrarka, který navštívil Karla IV. v Praze a byl také v Kolíně nad Rýnem, vypravuje z pobytu svého u Němců, kterak o vigilii sv. Jana od svého hostitele veden byl ke břehu řeky na zvláštní podívanou. Veškeren břeh

*) Kronikář Václav Hájek z Libočan zemř. r. 1553; Jan Frant. Beckovský žil od r. 1658 do 1725.

řeky byl pokryt velikým davem žen; podkasány a s rukávy vyhrnutými sestupovaly do vody, nabírajíce rukama vodu a umývajíce se, při čemž prý domácím (Petrarkovi neznámým) jazykem cosi propovídaly. Na otázku jeho, co a proč se to děje, pověděl mu průvodce, že jest to starý obyčej národní; ženy prý jsou přesvědčeny, umyjí-li se ten den v řece, že všeliké zlo a všechny trampoty, jež na ně během roku mají přijíti, s nich budou sňaty. Proto prý se každého roku taková očista vykonává. — O podobné dávné očistě jsou zprávy také z Italie a z jiných krajin.

Jednodušší koupel pořizuje umývání rosou, nasbíranou před slunce východem na sv. Jana. Ve Francii hojí tato rosa kožní nemoci, právě jako první vědro vody na úsvitě toho dne čerpané léčí zimnici. Nedaleko Nogentu (jih. záp. od Paříže) jest pramen, proslulý léčivou silou v noci před sv. Janem; lid sestupuje do jeho vody a myje se. — Ve slovanských krajinách umývají se zmíněnou vodou jen dívky, a to proto, aby líc jejich byla svěží a krásná. Na Slovensku vybíhají děvčata časně ráno k žitným polím a myjíce se tu rosou zpívají:

„Tvár moja, tvár moja, kvitni mi růžičkou,
budem ťa umývať tou žitnou rosičkou;
tou žitnou rosičkou, sbieranou za rána,
kým slunce nevynde na svatého Jana.“

Podobný účinek svatojanské rosy u děvčat pěkně vyjadřuje píseň polská z Podlesí:

„Janie, Janie, swięty Janie!
Cóžeś nam przyniosl nowego;
cóžeš nam przyniosl pięknego?
Janie, Janie, swięty Janie!
Przynioslem ja rosy
dzieweczkom dla krasy;
takže macierzanky (mateřídoušky)
panienkom na wianky.
Janie, Janie, swięty Janie!“

O každých svátcích, jimiž slavena byla jakási změna přírodní, zpytovával lid budoucnost; zdáloť se mu, že na takovém rozhraní, kdy jedna doba ustupuje, aby jinou byla vystřídána, sama sebou nabízí se příležitost pohlédnouti v tajemné šero příštích osudů, které svou nejistotou vždycky člověka vábilo. A že povaha lidská ve příčině této vrozené zvědavosti se nemění, zachovalo se obyčejů sem spadajících dosud nejvíce. Na Slovensku pouštějí dívky věnce po proudící vodě a pozorují bedlivě, kam se obrátí nebo kde se zastaví; s té strany totiž přijde jim ženich. U nás místy odnášely si dívky věnce, s nimiž kolem ohně tančily, domů a kladly si je na noc pod hlavu. Doufaly, že se jim ve snu ukáže budoucí muž jejich. — Házejí také děvčata o sv. Janě věnce pozpátku na strom; čí věnec se zachytí, ta se toho roku vdá. — Týmž způsobem hádají také dívky německé a počítají, kolikrát jim věnec spadne, tolik let že ještě budou na svobodě. A tak dívky ještě rozličným jiným způsobem snaží se zvěděti, co jest jim souzeno.

Jako o Vánocích, tak také o sv. Janě lidé pátrají,

jak dlouho budou živi. Na Slovensku večer před sv. Janem zastrkují do příčních trámů ve stropu světnice „bielé králike“ — svatojanské kvítí (kopretinu), a to tolik kusů, kolik je členů rodiny; dopoledne druhého dne je snímají — čí květ přes noc usechl, ten toho roku zemře. Tamtéž v jiných krajích a také v Čechách zastrkuje každý člen rodiny do trámu nad stolem netřesk; čí netřesk se dále rozvíjí a roste, ten bude dlouho živ, komu uschne, nebude živ do roka. V Chorvatsku kolem Karlovce za týmž účelem a stejným způsobem zastrkují se růže.

Také v hospodářství není den sv. Jana beze všeho významu. Prší-li ten den, prší plné tři dni; je-li pěkně, potrvá pěkné počasí stejně dlouho. Prosí-li se před sv. Janem za déšť, přijde po něm bez prošení. Dle toho, jak dlouho po sv. Janě kukačka kuká, předpovídá se, jak bude draho; kolik dní po něm se ozývá, po tolika zlatých bude žito. Kuká-li za léta nepříznivého, okřikují ji lidé: „Mlč a nekukej na drahotu.“

V Čechách rozšířena jest velmi pěkná pověra, týkající se požívání ovoce. Před sv. Janem Křtitelem žádná matka, které bylo dítě zemřelo, nemá požívati ani jahod ani třešní; toho dne totiž rozdává Panna Maria na nebi po jahodové a třešňové kytičce, a až by přišla k dítku, jehož matka do toho dne oněch plodů se nezdržela, řekla by:

„Tvoje matka mlsná byla,
tvou kytičku tobě snědla,
nemám ti co dát.“

Dítě by nedostalo ničeho a plakalo by.

Na konec položíme některé zvyky u Slovanů na sv. Jana buď dosud nebo druhdy obvyklé, jež se liší od obyčejů svrchu vylíčených.

V některých krajinách karpatských jonáci na sv. Jana za ranného jitra svázali obrovskou otep slámy, převázali ji černobýlem, vyzdobili květinami, pąk ji stopili ve vodě a pustili po proudu.

V Lužici jezdíval na sv. Jana jonák, v obličeji zastřený maskou, vyřezanou z březové kory a všecek ověšený květinovými provazci. Pustil koně plným tryskem. Na určitém místě čekali na něho všichni vesničané, aby ho zadrželi, což se jim však na ponejprv zřídka podařilo. Ale jak ho zachytili, ssadili jej s koně a strhali s něho všecku květinovou ozdobu, kterou hospodyně pečlivě mezi sebe rozdělily, jelikož přinášela požehnání.

Jest zachována zpráva z r. 1672., kterak slavili svátek svatojanský Slované Drevanští, sídlivší druhdy na levém břehu labském a‹i mezi řekami Ilmenavou a Jentzí. Tam všecky ženy, dívky i stařeny v předvečer sv. Jana s jásotem přivezly břízu, samy vůz táhnouce a sebe horšího počasí se neděsíce, do dědiny; vůz táhly ženy — dívky šly kolem vozu a zpívaly. V dědině skácely strom lonský a zasadily nový, ověšený věnci a květinami. Na obřad tento upomíná zajisté živě známá, krásná píseň slovenská:

„Soťali brezu, už ju vezú,
už na ňu chlapci nepolezú.
Už se tá breza vyvalila,
čo vel'a l'udi ochladila.

Ej ochladila, kým hor stála,
kým ju sekera nesoťala.
Už se tá breza nezelená,
už je i ztade odvezená“ atd.

Dopátrati se však, zpívala-li se tato píseň tklivého, dumného nápěvu při stavění májí, či týkala-li se, jak se někteří domnívají, zvyku svatojanského, sotva někomu se podaří.

České posvícení.

Kdybych měl ve kterékoli dědině, ležící ve příjemném, půvabném kraji, statek jenom poněkud rozlehlý, pozval bych laskavé čtenářstvo na posvícení za svůj stůl a nic bych se nehněval, kdybych měl pak hostí hodně mnoho; avšak že mi opatrná Štěstěna nejen takového statku, nýbrž ani statečku nedopřála, nemohu k sobě nikoho pozvati na hostinu, za to však prosím, aby ve průvodu mém šel se, komu libo, podívat na posvícení vesnické alespoň poněkud zblízka. Možná, že nás potom některý hodný soused ochotně a rád přijme — vždyť i nezvaní hosté bývají někdy vítáni, a česká pohostinnost dosud nevymizela!

Cestou mohli bychom nahlédnouti do minulosti tohoto svátku národního. Jméno jeho jest zajisté původu křesťanského, značíc svátek církevní, s nímž slavnost národní nejedním, byť dosti volným svazkem se víže. Tím ovšem nechceme říci, že posvícení by bylo církví teprve zavedeno; ukazujíť četné okolnosti k tomu, že by ušlechtilý svátek tento zcela dobře

byl trval i beze slavnosti církevní a že tedy bezpochyby již dříve byl svěcen, než mu církev dala svým vlivem jaksi novou tvářnost. Avšak pověděti, jaký byl původní význam posvícení, jest obtížno, nechceme-li přímo říci nemožno. Že by to byla opožděná slavnost dožinková, jak někteří se domnívali, nesnadno jest uvěřiti; neboť kterak by bylo, aby po všech dědinách, jako druhdy bývalo, slavily se dožinky, a pak aby rovněž po všech dědinách, jako dosud jest, slavila se ještě opožděná slavnost dožinková, posvícení? — Avšak zač máme pak posvícení pokládati? Jest to snad, jak jiná domněnka vyslovuje, první slavnost podzimní, přechod léta k Vesně? — Domněnka tato již více se podobá pravdě, ač jest při ní nápadno, že posvícení slavívala se z velké části v samém létě, kdy ještě ani ovoce, dar podzimu přední a nejpodstatnější, zralé a sčesáno nebylo. Tedy ani k té domněnce nemůžeme s plnou důvěrou se přikloniti.

Jisto jest, že posvícení slaveno bylo od nepaměti tehdy, kdy obilí všechno již bylo s polí ve stodole a kdy již některá část jeho k životním potřebám rolníkovým byla vymlácena. Maje tudíž hojné zásoby potravní na celý rok příští a vida před sebou požehnanou odměnu svého potu a svých mozolů, rolník stanovil si chvíli nejen ke klidnému odpočinku, nýbrž i k jarému veselí a hojnému požitku, k němuž jej plné stodoly opravňovaly. Snad při tom i vyšší mocnosti, jež úrody nadělila, bylo vzpomenuto.

Jsouc podmíněno podnebím a hospodářskými poměry, posvícení neslavilo se ovšem ve všech krajinách

najednou, ale porůznu dle toho, jak kde se sklizní brzy byli hotovi a tudíž mohli oddávati se radovánkám. Avšak kterak by bylo možno radovati se, kdyby na radosti naší účasti neměli přátelé a známí, jimž bychom své srdce po vůli otevříti a slasti i bědy minulých dnů mohli vypověděti? Posvícení bez hostí nemělo by půvabu ani nejmenšího — družní a hostinní venkované naši byli tedy samou povahou svou nuceni spořádati si posvícení svá tak, aby navzájem pohodlně mohli se navštěvovati a se sousedy ať bližšími, ať vzdálenějšími se veseliti. Veselí toto bývalo nejednou hlučné, ano místy snad i nevázané, a toho císař Josef II. užil za záminku k tomu, aby rozbujnělé zvyky posvícenské uvedl na pravou míru. Zdáloť se mu, že lid, jezdě a chodě z posvícení na posvícení, prozahálí mnoho času, jejž by práci (tehdy zvláště práci robotní) mohl věnovati, radovánkami jen dobrému bydlu nad potřebu přivyká, snad i na mravech újmu trpí a mysl svou obrací k lehkosti a vrtkavosti. Proto r. 1787. stanovil, aby posvícení se slavilo teprve tehdy, když práce polní většinou již jest skončena, a to všude v týž čas, a vybral k tomu cíli neděli Havelskou v měsíci říjnu. Tak vzniklo posvícení, které po zakladateli jeho dosud nazýváme císařským. Nařízení Josefovo mělo cíl zájisté vážný, avšak z veliké části minulo se jím téměř úplně. Ledakde k dosavadním posvícením, od nichž neupuštěno, přibráno bylo ještě posvícení nové, císařské, až prodlením let jakož i časovými úhonami ustálilo se zas jen posvícení jediné, tu původní, onde císařské.

Než zabočme již tu do té útulné dědiny, k níž zelené dosud stromoví tak těsně a ladně se vine, jako k mladé hlavě svěží věnec. Jdeme tam vlastně před posvícením, abychom nahlédli, jak chystá se dědina a její obyvatelstvo na zalíbený svátek svůj.

Hned vám zajisté padne do oka, že celá vesnice má jaksi sváteční ráz — pozorujemeť na ní nebývalou úpravnost a spořádanost, kteréžto vlastnosti bohužel nebývají stálým znakem všech dědin českých. Avšak dnes náves jest urovnána, prostor před jednotlivými domy dokonale jest umeten, ba i ta hromada rumu na pokraji obecní louže, jíž se tu dává pyšný název rybníka, zbavena jest sousedství kopřiv, blínu, pryšce a lebedy a zavezena kamsi na pole. Domy jsou pěkně obíleny a zdola přizdobeny pruhem černého lemu, na nějž vnitřek komínů poskytl barviva stejně jednoduchého jako laciného. A v takovýto sváteční háv, v nějž, mimochodem řečeno, obléká se dědina kromě posvícení obyčejně jenom o pouti, oděny jsou nejen budovy zámožnějších hospodářů, ale i tam ty chatrče, jež na konci dědiny tulí se družka ke družce, jako zástup žebráků za dveřmi boháčovými. Co kde nehotového, ještě kvapně se upravuje a dodělává; vždyť sem přijde tolik cizích hostí, a ti by pak mohli dědinu pomluviti, jaká že je nehezká a nepořádná, a k také pomluvě nikdo stůj co stůj nechce zavdati příčiny. Avšak vápeník, který s hlasitým, táhlým provoláváním: „Vápno, vápno!“ na návsi zastavil, neodbude zde dnes asi žádného zboží — neboť kdo by si nechal bílení až na samý pátek před posvícením! Vždyť by

to skoro ani neoschlo — a pak je v pátek třeba již míti jinaké věci na starosti!

Ano, málem bychom byli zapomněli, že teprve jest pátek! Stojíme nyní na návsi a rozhlížíme se po dědině. Zajíti samoděk někam do stavení dnes opravdu není radno, majíť všude ruce plny práce, a tu nevidí rádi cizího člověka v domě, aby se jim díval do rukou a oni se jím meškali. Avšak štěstí je nám přece příznivo. Tamo kráčí soused jakýs dobromyslné, čtverácky usměvavé tváře. Dáme se s ním do řeči, a slovo k slovu již nás vede k sobě na „teplé"; bude nám prý snad ještě chvíli čekati, avšak pod střechou je přece jen lépe než na návsi.

Vejdeme do spořádaného obydlí — prostranné místnosti hospodářské samy o sobě svědčí výmluvně o zámožnosti majitelově. S domácími rychle se spřátelujeme. Hospodyně chce nás sice stůj co stůj dostati do přístěnku, avšak my prosíme za dovolení, abychom mohli býti diváky při přípravě toho „božího daru". Je ho tady bohudíky hezké množství! Kde jen kus místa v rozsáhlé kuchyni a vedlejší světnici je prázdno, všude položeny jsou plechy, bohatě pokládané koláči pěkně zkynutými, jež právě dvě děvčata natírají rozkverlaným žloutkem, aby dostaly pěknou, zlatovou barvu a aby neoprýskaly. V dobrém pořadu jsou tu umístěny plechy s koláči povidlovými, tvarohovými, makovými a jablkovými — tam jest několik plechů s koláči prázdnými, které jsou na rozdíl od oněch na čtyřech cípech v jedno spojovaných nebo jako buchtičky zavinovaných - - všelijak točeny a vykrajovány,

a na vále a na několika dlouhých prknech kromě toho ještě jest dlouhá řada bochánků, jež čekají, aby je tvarodatné ruce obratné hospodyně k jistým druhům pečiva upodobily a připravily.

Jako při jiných příležitostech, také tentokrát pečivo z mouky vyrábí se dvojí, lepší a špatnější — kdyby se napeklo samé pěkné, děti a čeládka by s tím pak byly příliš brzy hotovy. Bochánek těsta za bochánkem nabývá nových tvarů, hned se měně v několik tenkých pletenců, z nichž splítají se pak rozmanité ozdoby na jiné pečivo větší, hned poddávaje se válečku a přecházeje v tenkou, širokou vrstvu, jež opatřena jsouc svrchu mákem, tvarohem neb čímsi podobným a nasypána drobnými hrozinkami a nakrájenými mandlemi, dostává pak jméno „německých“ koláčů. Také menších dolků z černější mouky zrobí se na několik plechů; jsou pro žebráky, kteří přijdou na posvícení zblízka i zdáli v počtu nemalém.

Vedle koláčů hlavní péče obrácena jest k hnětynkám, pečivu to výhradně posvícenskému; zvláště domácí děvčata s nevšední a neobyčejnou péčí hledí toho, aby hnětynky dobře byly připraveny a vůbec se povedly. Však uvidíme, proč těm čtveračkám na nich tolik záleží! Měly by vlastně spokojiti se „výškrabky“, t. j. zbytky těsta, jež zůstaly po necičkách, okřínech a mísách, — neboť jen z toho původně se hnětynky dělávaly, — ale kde by jim to stačilo! Zadělávají těsto samou smetanou, naberou másla, mísí tak dlouho, až vařečku, nabodnou-li ji, vytahují z těsta holou, a když pak již těsto vyválely, nandají vrstvy

máku hustým syrupem zadělaného, nasypou hrozinek a mandlí silné vrstvy, zabalí to vše a na vrch upevní ozdoby (květy, srdce, začáteční písmena a p), omašlují, posypou vše ještě rozstrouhanými mandlemi, a pak teprve chystají svůj výrobek k peci.

Tam zatím panuje již čilý ruch. Hospodyně právě vytáhla první koláče — trochu přižehnuté, ana pec na to množství musí býti silně vytopena; ale za to již druhé jsou učiněné zlato. — Z děvčat jedno nosí syrové pečivo k peci, druhé spěchá s pečeným do komory, kde babička koláče s plechů shozené rovná na slámu, rozestřenou po podlaze. Zde potom všechno řádně vychladne a rozdělí se podle druhů do truhel a skříní. Hnětynky vsadí se do peci po koláčích; bylo li koláčů příliš mnoho, musí se k nim pec znova vytopiti.

Pochutnáváme si s hospodářem na čerstvém pečivu a popásáme se na syté vůni, jež se z něho po všem domě rozlévá. Nezatajujeme před babičkou svého podivu, že se tu robí pečiva takové množství. Stařenka kývá hlavou, usmívá se a praví: „To je vidět, že jste z města; tam zadělávají na koláče mouku po librách a pak se chodí na ně jenom dívat, aby jim vydržely přes celé hody. Ale měli jste vidět, jak ještě moje matka před posvícením zadělávala; to se brala na statku mouka ne po věrtelích, jako nyní, ale po korcích a zadělávaly jsme ve pracích neckách, které jsme k tomu konci ovšem pořádně vydrhly. A jaká tenkrát byla mouka! Z té bylo pečivo, že se na ně srdce smálo — ale nyní, vždyť to ani nic ne-

nabude! Jak by také – vždyť obilí nemá žádné síly, nemá pořádného jádra, země je od té zatrolené řepy všecka vyžilá, rodí méně a chatrnější zrno; proto je mouka špatnější, a ty koláče, boží dárek, co potřebují příprav, aby byly jen trochu k světu!" — Ujišťujeme babičku, ježto cítíme, že z ní nemluví pouhý „chvalořečník dob minulých", že není tak zle a že nám koláče chutnají výborně.

Hospodyně zatím vybírá z vychladlých koláčů nejpěknější, rovná je na talíře, posypává cukrem, zavazuje pak do bílých ubrousků a posílá do sousedních dědin po přátelích. Jsouť to koláče „zváče", komu se jich dostane, jest tím již zřejmě pozván na posvícení.

Hospodář, který je stále v dobré míře, popěvuje si při tom písničku:

„Už je posvícení
za dveřma v síni;
jděte pro řezníka,
ať bije svini;
voda se už vaří,
z měděnce skáče,
a zejtra budeme
dělat koláče.

A co jich napečem,
to po dvou pecích,
ty je pak rozneseš,
Vašku, po strejcích.

Když přijdeš do domu
dej pozdravení:
že je zvem oba dva
na posvícení."

Hovorná babička vyprávěla nám pak k našemu dotazu o posvícení vůbec, jak za jejích časů bývalo, — pokusím se dokresliti načatý obrázek dle jejích zpráv a dle vlastních výzkumů.

Jak praveno, pečiva na posvícení robilo se množství veliké, tak veliké, že selky, ač k tomu cíli dost dlouho schraňovaly, nemívaly ani dosti „zadělání"; proto jim některá tetička z blízké dědiny poslala příspěvek v podobě několika hrud másla, tvarohu a baněk smetany. Služka, která to nesla, naložila si na nůši obyčejně ještě hodnou kupu plechů, neboť o ty bývala i ve velikých statcích nouze. Zároveň s tím chodívaly ženské z příbuzenstva k tetičce, u níž se posvícení slavilo, na výpomoc v kuchyni.

Jako se učinila veliká zásoba pokrmu moučného, tak také jinak vykonány na posvícení přípravy dalekosáhlé. Venkované naši, skoro po celý rok — kromě několika významnějších dní — prostě a skromně žijíce, popřávali si o posvícení všeho měrou tím hojnější; že při tom nehleděli někdy ani tak na jakost, jako na množství věcí požitelných, snadno uvěříme. Krmily se tudíž plné chlívky husí a kachen; bez husy se zelím nebyla by pořádná hostina posvícenská — a husa, nemá-li několik žejdlíků sádla, nestojí dle názoru venkovských kuchařek za mnoho. Kuřat je plný dvůr,

ta možno bráti napořád — ale i několik starých slepic i s kohoutem stane se kořistí nože, s nudlemi rozhojňují pak řadu pokrmů posvícenských.

V sobotu se po celý den škube, paří, kuchá, čistí, aby v neděli již jen na pekáče se mohlo dávati — Piva již je doma sud, to přivezl hospodář hned, jak se vepř porážel a dělaly se jaternice. Kromě vepře poražen je také skopec — jeden nebo dva — a aby byla v pokrmech náležitá rozmanitost, přikoupí se ještě od řezníka asi čtvrt telete; na hovězím si málokdo libuje, toho tedy opatří se, jen co by stačilo na polévku, nicméně je ho přece hezký kus. Někdy podaří se hospodáři zaopatřiti — ovšem jen tak „pod rukou“, nějakého toho zajíce, kterýž s černou omáčkou upraven, podává se hostům „jen pro chuť“.

V neděli již od časného jitra vše je na nohách — i ty děti, které jindy rády si pospí, dnes sotva se dočkají rána — vždyť natěšily se na to posvícení již tolik! Také na návsi panuje čilý ruch. Podle cesty ke kostelu sbíjejí své stánky dva tři kramáři a vykládají na prkna zásoby drobného zboží svého. Pro každý věk vyložen tu jest nějaký žádoucí dárek, lákající ke koupi. Jsou tu píšťaly dřevěné i plechové, foukací harmoniky různé velikosti, loutky, dřevění vojáci, koně, kapesní hodinky s namalovaným cifernikem, kšandy, dýmky, nože, punčochy i podvazky, korále, křížky, náušnice, zrcádka, hřebeny, ba i prstýnky, špendlíky tvarů rozmanitých, tobolky, karkulky a jiné podobné zboží tu nalezneme. — Vedle nich umístili se dva mužové, svádějící odrostlejší hochy výmluvnými

slovy ke hře; u jednoho z nich sází se na „obrázky“ a hází se kostkou, při čemž řiditel hry stále přemílá své „orel, pták, kobyla, sedlák, panna, růže, všecko zmůže“; u druhého sází se na kroužky, kterými se pak hází po nožích v řadách rozestavených.

Poněkud blíže ke kostelu usadila se s prostým krámkem, v němž nůše jest nejpodstatnějším stavivem, „cukrová bába“. Zde tlačí se nejčetnější a nejvděčnější diváctvo, a každému z toho zástupu dětí jen jen zraky planou touhou, aby již svůj vyhlédnutý kousek mělo. Tam ten klouček nespouští oka s perníkového koně a vojáka, jiný si již měří, jak by si rád zabafčil z cukrového doutníku, jehož jeden konec takřka hořícím se zdá — ona dívenka vyhlédla si děťátko, zabalené pestře nabarveným povijanem, jiná by ráda ochutnala, jsou-li ty malé, mandlové koláčky chutnější než jejich domácí atd. Jen co strýčkové přijedou, pak jim dá každý několik krejcarů, a žádané předměty hned budou zakoupeny; zatím vyjednávají si malí starostlivci, aby jim babička těch zvlášť pěkných kousků do té doby neprodala.

V kostele vyzvánějí na mši, která bude dnes slavná; slavíť se památka posvěcení chrámu, od kteréž i slovo posvícení samo vzniklo a dle níž se řídí i doba jednotlivých posvícení — ovšem po ujednané shodě s osudníky. — Zbožný lid ubírá se do chrámu, a každý jen letmo popatří na zboží kramářovo — na zpáteční cestě postojí si tu déle; jen ti výrostci okolkují tu tak dlouho, až je s věže odzvoněno podruhé. Za chvíli zní již varhany a zpěv kostelní až daleko

do návsi. — Zatím přijíždějí již první povozy s hosty do dědiny. Prosté vozy košinové jsou většinou plny, každý strýc přiváží s sebou všecku svoji rodinu. Kdo má blízko, přichází pěšky — a tak za nedlouho viděti po dědině přemnoho cizích tváří, samých to přátel a příbuzných, na posvícení se dostavivších. Což je tu vítání a vyptávání! Ale k vlastnímu pohovoru bude čas teprve po obědě, nyní leda hospodáři mohou si pověděti, jak se jim letos urodilo, jak obilí sype, po čem platí atd. Hospodyně má chudáček ruce plny práce v kuchyni a neví, ač jí několik pilných a obratných rukou horlivě pomáhá, takořka kde jí hlava stojí — vždyť se dnes pekou různé pečeně na plných pekáčích již od bílého rána, je potřebí všelijakých omáček a jiných věcí, jak tedy jen pamatovati, aby nikde žádné koření nescházelo! A pak aby takhle hostům něco nechutnalo, aby si naposledy myslili, že to ani neumí pořádně připraviti! — Ale celkem třeba vyznati, že pravdu mluví píseň, která zní:

„O posvícení všecko voní
tak jako v apatyce.
Na všecky strany tlučou koření,
až se usedá srdce.
Tu voní jaternice,
tu zas koláče z pece;
kdo pak by nešel na posvícení,
byl by jen blázen přece.“

Starosti kuchyňské, jež hospodyni trápily, objevily se naprosto nepodstatnými. Hostí velkých i malých

je tolik, že se stěží vejdou za stoly, a všem chutná výborně, z vrchovatých mis máloco vrací se do kuchyně. A jak ubývá pokrmů i piva ze sudu, tak množí se veselá mysl a dobrá míra stolovníků. Děti již dříve bylo těžko udržeti na uzdě, nyní notují si sborem:

„To je zlaté posvícení,
to je zlatá neděle,
máme maso a zas maso,
k tomu kousek pečeně —“

dávajíce tak nejlépe svou naprostou spokojenost na jevo. Však již z jejich popěvku samého je patrno, jak pravdivo je pořekadlo, že „není každou neděli posvícení“ — že se tudíž často tak pěkně nemají. Ale bývaly časy, kdy bylo třeba i posvícení, jediný světlý den v roce, zaháněti popěvkem:

„Nebývej, nebývej,
posvíceníčko;
nemáme koláče,
ani pivičko!“

Byly to asi smutné doby po Čechách! Můžeme doufati, ať již přijdou časy dobré nebo zlé, že smutné té sloky nebude nikdy třeba zpívati.

U starších je hovor ovšem rázu vážnějšího a týká se vedle hospodářských, o nichž jsme se již zmínili, hlavně také záležitostí rodinných. V těch zvláště tetičky vynikají podivuhodnou pamětí, takže každá z nich jest malou kronikou rodinnou. Ale nicméně i zde zaznívá časem řízný vtip a za ním hlučný smích.

V tom zazní na síni několik sezpívaných hlasů dětských s průvodem jediného hlasu mužského. Děti vyhrnou se jako na povel ze dveří, staří umlkají a pozorně poslouchají pana učitele, který se svými žáčky dle dnešního evangelia pěje o Zacheovi a vyslovuje přání: „Pokoj, zdraví, požehnání
staň se v tomto domu
všechněm milým při plesání,
kteří zde pospolu
přátelsky se shledávají
pokrm, nápoj požívají,
Boha zvelebují.“

Zpěváci jsou hojně vyčastováni a odnesou krom toho v koši nebo nůši štědrou výslužku. Hned po nich dostaví se — zvláště v dědinách přifařených — služebníci kostelní, kostelník a hrobař. Také oni přejí hospodářům, aby jim Pánbůh požehnal všeho, co letos sklidili, a dal jim ve zdraví toho užiti. Také jim dostává se koláčů a jinakého jídla a pití dosyta — Místy chodil také obecní pastýř po koláčích, a tak mohl si sedlák plným právem zazpívati:

„Kde pak je lepší o posvícení
než jako u sedláka?
On pozve mnoho hostí k svačení,
neoslyší žebráka.
Obživí mnoho lidí,
již obci službu činí.
Ba na mou kuši
s mošnou a nůší
jeden druhého honí.“

Tou dobou, kdy oběd asi je skončen, v hospodě spustí hudba, a dorostlá mládež po dědině vyhledává nejlepší svůj šat, aby se k muzice vyšňořila a vykrášlila. A věru nic nepřehání písnička, jíž se hosté do hospody pobízejí: „Jináče není
o posvícení,
selky se od zlata blejskají,
mládenci v hospodě vejskají;
pojďme tam, ať zvíme,
co to má znamenat,
spatříme."

Hospodář s hospodyní musí po starém zvyku v hospodě alespoň se ukázati; neboť kdyby buď oba buď jeden z nich nepřišel, soudilo by se, že mají doma mrzutosti a nesváry, nebo že druh za druha se stydí. Hosté ovšem je doprovázejí. Ale do tance jen výminkou staří pouštějí se hned nyní, jestiť zvláště první den posvícenský vyhrazen mladým. Proto služebná chasa dnes má plné prázdniny — leda že večer ještě dobytek rychle obstará — však jinak nemá ničeho na starosti. I pasák, který den co den musí s husami nebo se skotem na pastvu, dnes je prost své povinnosti, neboť „o posvícení pase Pánbůh". — Hospodyně, než odejde, dá ještě rodičům čeládky, neboť také ti dostaví se na posvícení, řádnou výslužku. Z čeledi dostal každý ošatku koláčů a děvečky kromě toho upekly si hnětynky; rodičům jejich dostane se, když odcházejí, značné dávky pečiva a masa.

V hospodě rozpoutá se brzy bujné veselí; muzikanti nemají takořka oddechu, a kolo jest neustále

plno. Což tu je výskotu, dupotu, zpěvu a smíchu! Rozjaření chasníci rozhánějí se po šenkovně v plném vědomí dnešního práva posvícenského. Leckde došlo i k vádě. Prudcí a svárliví občané vyrovnávali často při posvícenské muzice staré křivdy a domnělé nebo skutečné urážky. Jinde, to můžeme na čest našich dědin tvrditi, hádky ani nepovstaly anebo byly rozvážnými sousedy, jmenovitě pak rychtářem, na místě urovnány, a tančilo se hned vesele dále — hodně dlouho přes půlnoc.

Jak nám vypravuje Starý zákon, světil posvícení — posvěcení totiž nádherného chrámu — hned král Šalomoun se vším lidem svým. Čtemeť ve II. knize Paralip. kap. 7. v. 9.: „I světili dne osmého svátek; nebo posvěcení oltáře slavili za sedm dní;“ a totéž dosvědčuje I. kniha král. (8. v. 65.). Slavili tedy Židé za Šalomouna posvícení plných sedm dní. Nepochybujeme, že by valná část našich venkovanů byla se v té příčině také ochotně přidržela tohoto, jinak ne příliš oblíbeného čísla, kdyby to bylo bývalo možno. Avšak plné tři dni řádné posvícení české trvalo přece.

Vrcholem posvícení jest druhý den jeho — pondělí, jemuž dostalo se významného jména: zlatá hodinka. Ráno toho dne slouží se v kostele smuteční mše „za v Pánu zesnulé předky počestné obce“ tamější, — a ke chvále osadníků říci třeba, že památku předkův uctívá jich skoro tolik, kolik jich minulý večer bylo v hospodě. Při průvodu po hřbitově nejedno oko se zarosí, a když kněz, u kříže se zastaviv, za zesnulé předříkává Otčenáš, odpovídá mu všecek sbor s upřímnou

zbožnosti. Kdož ví, kdo z nich nebude tu do roka také odpočívati, v této veliké dědině mrtvých, kteří kdysi touž rodnou půdu vzdělávali a pozdním potomkům statky zachovali, v nichž tito po dávném zvyku dnes svátek světí!

Přechod z radosti v žal nebo ze zármutku v ples bývá u našich venkovanů tak náhlý, že se mu někdy musíme diviti. Tak nejeden ze zbožných věřících, kteří se tu oddávali vážnému rozjímání, šel by z kostela rovnou cestou do hospody k muzice (jak se o pohřbech velmi často dělo), kdyby tam byla pohotově. Avšak muzikanti chodí od statku ke statku a „vyhrávají“, zahrají totiž na dvoře nějaký kus pro posloucbanou a dostávají za to koláče, zbytky pečení od minulého dne a p., oč se pak svorně podělí. Hned, jak se vrátí zpět do hospody, začne se znova tančiti — a to je počátek vlastní zlaté hodinky. Tančí se pak nepřetržitě až do odpoledne, k obědu si tanečníci zajdou jen na chvilku. „Cukrová“ bába, která se již včera přestěhovala od kostela do síně v hospodě, má tu stále dobrý odbyt. Zástup dětí, který jí ani zde neopustil, nedá jí ovšem mnoho stržiti, avšak za to rozjaření junáci co chvíli přicházejí, aby si vybrali něco z jejích zásob pro své tanečnice.

V pondělí odpoledne, místy ovšem také až v úterý, koná se nejbujnější a nejokázalejší část programu posvícenského, stínání kohouta, v němž můžeme s jistotou spatřovati zůstatky jakéhosi náboženského obřadu pohanského.

Již před posvícením vyhlédnou si hoši největšího

a nejhezčího kohouta v dědině; někde hledí při tom, aby byl černé barvy, avšak většinou spokojují se, jen když má bohatý a pestrý chvost a pěkný hřeben. Místem popravy bývá buď náves anebo ještě spíše louka za dědinou.

Průvod vypravuje se obyčejně z hospody; v uspořádání jeho jest ovšem v jednotlivých krajích mnoho odchylek — v tom však shodují se všechny, aby vypadaly co možno žertovně a směšně. Vezou tedy kohouta, jenž jest vyzdoben hojnými fábory a pentličkami, buď na řebřinovém voze, buď mnohem prostěji jen — na trakaři. Trakař táhne šest mužů, oděných v šaty co možná křiklavé a tak ušité, že každá půlka je jiná. Ač je náklad z míry lehký, tváří se všichni, jako by trakařem stěží hýbali.

Před trakařem jde podivná družina, zase šest mužů, z nichž jeden veze svítilnu beze skla, v níž neustále zapaluje svíčku, smotanou z koudele, jiný je čertem, jiný komediantem a p. Za trakařem jdou muzikanti, mající kabáty na ruby oblečeny. Toť průvod celkem jednoduchý. Veze-li se však kohout na voze, pak hlídá ho tam několik jonáků a kolem vozu jede na koních družina, jež střílí z bambitek. Napřed jde hudba, za vozem jede kat, oděný v červenou košili, kohoutí péro za kloboukem a v obličeji počerněný, aby vypadal hrozivěji. Kat mívá dva pacholky podobné tvářnosti. Velmi často bývá kohout provázen řadou družiček, které fábory s něho visící drží v rukou.

S výskotem a lomozem přijde průvod na místo

popravní, kde jest uchystán prázdný půlsud, od něhož opodál pomocníci katovi přiváží kohouta ke kolu do země zaraženému tak, aby mu jen hlava přesahovala. Z průvodu vystoupí potom „řečník“ na půlsud a oznamuje, že bude dnes poprava kohoutí: „Stneme ho“ — dodává — „ať jeho krví vylitou potvrdíme a oslavíme tu třídenní slavnost posvícenskou; — pročež kmotrové a strýcové, kmotřičky a holčičky přespolní, neodcházejte ještě dnes domů, zůstaňte tu ještě dnes s námi při přátelském a společném hodování, při muzice, zpěvu a tancování až do jitřního svítání, abyste účastni byli s muzikanty v hospodě kohoutího hodování, které zdejší poctivá obec obětuje k společnému a sousedskému požívání; každý se do syta nají, když z něho jen kousek pojí.“

Jinde vystupuje místo řečníka hned kat, vytáhne jakousi listinu — „žalobu“ — z níž pak oznamuje lidu, proč kohout má zemříti, „kterak se smrti hoden učinil.“

Žaloba je dlouhá a vytýká obviněnému značnou řadu přestupků a zločinů: ubližoval slepicím, rval se s jinými kohouty až do krve, vodil slepice do obilí a zahrad, aby tam vše rozhrabaly, ba vedral se i do stodoly a na sýpku, ráno pozdě kokrhal, takže čeládka zaspala a pak od hospodáře byla peskována, ba mlynáři z potoka vypil vodu, že by málem nebyl mohl mlíti. — Shromážděný lid proto hlučně kohouta odsuzuje. Avšak kohout učinil, věda, že nedojde milosti, také poslední vůli, kterou kat, obyčejně nejpovedenější šibal, předčítá k nemalé zlosti šťastných dědiců.

Tak odkazuje kohout svůj hřeben občanu, který nebývá nikdy učesán, ostruhy největšímu bázlivci, svůj chvost některému nadutému hejskovi atd. Potom vezme kat meč, setne kohoutovi hlavu a narazí ji na hrot meče, krví pak postřikuje diváky, kteří na všecky strany ustupují a nemálo povykují.

Jinde nestíná kohouta kat, nýbrž některý z jonáků, kterému průvodcové oči zaváží a pak kolem sudu jej vodí, aby mu cestu ke kohoutovi zmátli. Když se pak milý jonák rozežene a mečem na prázdno vší silou mávne, strhne se ovšem nehorázný smích. Avšak komu se podaří kohouta stíti, toho pak nosí na sudě jako vítěze, hudba mu hraje fanfáry, lid jej s jásotem pozdravuje a děvčata dávají mu v odměnu červené šátky, jež měla jako praporečky uvázány na prutech.

Místy — bývalo to hlavně v severovýchodních Čechách — zabíjela kohouta děvčata, a to cepem; která dívka jej srazila, byla po celý rok až do příštího posvícení královnou (jako jonák králem) a měla rozhodčí hlas při všech společných slavnostech podobných.

Po ukončené popravě táhne průvod za zvuků hudby do hospody; kohouta nesou tam průvodčí přivázaného na tyči. Z peněz při popravě vybraných buď od hospodářů, buď od účastníků neb účastnic závodu dá se kohout upraviti a dostane se ho pak muzikantům, ač nepodělí-li se o něho tanečníci sami. Rej taneční, při němž ten neb onen zámožnější tanečník „solo“ si dává hráti, trvá pak až do bílého rána.

Tanečníci i ti, kteří jsou pouhými diváky, oddávají se veselí s celou duší. Užívajíť tak jenom své krátké sic, avšak plné svobody a chtějí dokázati pánům, že by se dovedli také slušně postaviti na nohy, kdyby jen té roboty nebylo. Slyšímeť tu zpívati:

„Dnes a zejtra po ty dva dni
budem veseli,
aby o tom naši páni
také věděli;
až se dost napijeme,
potom se rozejdeme,
a ve středu na robotě
zas se sejdeme.“

V úterý jest již jen jakási závěrečná slavnost posvícenská. Den sám nesvětí se všude již sváteěně jako předcházející zlatá hodinka — mladí i staří oblékají se již v šaty všední, ač se hrubší práce většinou ještě zdržují. Hosté hned dopoledne se rozjíždějí a rozcházejí, nesouce si každý „výsluhu“. Teprve večer oživne sváteěně všecka dědina, nejvíce ovšem hospoda. Slavíť se zde sousedská, a věru málokterý hospodář zůstane při ní doma, neúčastně se zábavy, vyhrazené pro ženaté a vdané. Nemysleme však, že netančí se tu jinak než dle nápěvu šouravé „Hněvej ty se na mě, nebo nehněvej“, při níž netřeba takořka ani pat od země zdvihati — vždyť i nejeden šedovlasý výměnkář stačí mladším hospodyním při hbitém „vrtáku“, ba i při křepkém, rychloskočném kvapíku, a nic se mu hlava netočí.

Mladí ten večer do kola nesmějí, snad proto že staří potřebují více místa, snad jen z pouhé úcty k otcům a dědům.

Za to dovedou si opatřiti radovánky pro mnohého z nich ještě rozkošnější, a nejeden chasník, obdržev v podobě hnětynky makavý důkaz dívčí přízně, s upřímnou lítostí volá za skončenou slavností:

„Škoda, že to posvícení
aspoň třikrát za rok není!“

Mladé posvícení, jež se slaví jako dozvuky radovánek posvícenských v nejbližší neděli, jest mládeži ovšem slabou útěchou.

* * *

Jsem s obrázkem svým u konce. Snažil jsem se nakresliti posvícení, jak bývalo. Ke tvářnosti dnešního posvícení budiž mi dovoleno uvésti vyhlášku, kterou jsem kdysi četl na úředním prkně v obci P. v středních Čechách: „Obecní úřad oznamuje dle usnesení obecního výboru, že se posvícení v obci P. nebude letos slaviti o sv. Havle, jako se slavívalo, nýbrž až bude ukončeno dobývání řepy, totiž druhou neděli v listopadu. V tuto neděli bude se posvícení, pokud se obecní výbor o tom jinak neusnese, také budoucí léta slaviti.“

Císař Josef mohl by se radovati, kterak praktický duch našeho času druhdy zneuznanému nařízení jeho nyní porozuměl.

OBSAH.

